

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ**

TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ

**RESPUBLİKA
ELMİ–PRAKTİK KONFRANSININ**

TEZİSLƏRİ

15 mart 2019-cu il

Bakı – 2019

**TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ RESPUBLİKA ELMI–PRAKTİK KONFRANSININ
TEZİSLƏRİ (15 mart 2019-cu il).** – Bakı: Mütərcim, 2019. – 140 səh.

© ADU, 2019

MÜASİR DÖVRDƏ UŞAQ BƏDİİ TƏRCÜMƏ ƏDƏBİYYATININ NƏŞRİ PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: *uşaq, tərcümə, ədəbiyyat, kitab, nəşr*

Uşaqlar üçün bədii əsərlərin, xüsusilə tərcümə ədəbiyyatının əsas məqsədi – uşağın daxili dünyasını, mənəvi mövqeyini formalaşdırmaq, onu etik və estetik cəhətdən tərbiyə etməkdir. Uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş tərcümə kitabları şəxsiyyətin tərbiyə edilməsi, formalaşdırılmasında mühüm bir vasitədir.

Tərcümə kitabları vasitəsilə uşaqlar dünya ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olurlar. Sovetlər dönəmində “Dünya uşaq ədəbiyyatı” kitabxanası seriyasında kiçik yaşlı oxucularımıza maraqlı, əhəmiyyətli əsərlər təqdim olunmuşdu. Bu seriya vasitəsilə uşaqlar həm dünyada tanınmış yazıqlarla tanış olurlar, həm də onların yazdığı əsərləri oxuyub biliklərini artırırdılar. Lakin bu gün ölkəmizdə bu cür əhəmiyyətli seriyaların nəşrinə nədənsə önəm verilmir.

Hazırda ölkəmizdə uşaq tərcümə kitablarını çap edən nəşriyyatları göstərməli olsaq, barmaqla sayacaq qədər az olduğunu qeyd edə bilərik. Məsələn, uşaqlar üçün ən çox “Əli və Nino” və “Qanun” nəşriyyatlarının çap etdiyi (xüsusilə də müştərək hazırladıkları) tərcümə nəşrləri xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu nəşrlər içərisində həm soraq-məlumat, həm də müxtəlif dünya yazıçılarının əsərlərinə rast gəlmək mümkündür.

Mən bu tezisimdə ən çox dayanmaq istəyirəm uşaq-tərcümə elektron resurslarının üzərində. Belə ki, XX əsrin sonlarından oxucu – uşaqlar nəsli artıq formalaşmış “kompüter” mədəniyyəti mühitində böyüməyə başladı. Kitablardan bir qismi web – səhifələrə köçürüldü, lakin zamana uyğun digər nəşr növləri də yarandı.

Tənqidçilər bunun “yaxşı” və ya “pis” olduğunu aydınlaşdırana qədər gənc nəsillər fasiləsiz olaraq kompüter qarşısında oturur, elektron nəşrlərin sayı isə durmadan artır və inkişaf edir. Bununla

bağlı redaktorun qarşısında nəşriyyat web – səhifələrinin metodikalarının (üsullarının) mükəmməlləşdirilməsi işində yeni vəzifələr dayanır. Ölkəmizdə məhz uşaqları nəzərdə tutan ədəbiyyat (istər tərcümə, istərsə də orijinal) saytlarını seçmək istəsək mümkünsüzdür. Çünki, bu məsələyə soyuq münasibət davam etməkdədir. Uşaqları nəzərdə tutan bədii ədəbiyyat, xüsusilə tərcümə nəşrlərinin ayrıca saytlarda elektron ünvanları ilə uşaqlara təqdim edilməsi bu gün aktual problemlərdən biridir. Çünki aparılan sorğular nəticəsində məlum olur ki, uşaqlar ən çox elektron nəşrləri seyr etməyə, oxumağa daha çox maraqlıdırlar. Məhz bunun üçün xüsusilə layihələr çərçivəsində bu maraqlı saytların yaradılması ayrı-ayrı qrupların deyil, birbaşa dövlətin diqqət və qayğısında olmalıdır. Çünki bu mövzu həssas mövzudur. Belə ki, burada elektron nəşrlərin yaş qruparına görə bölgüsü, təhlükəsizlik, mükəmməllik, səlislik, aktualıq, xüsusilə də səhvlərin, yanlışlıqların yolverilməzliyi məsələsinə məsuliyyət daşıyan məsul şəxslər təyin olunmalıdır.

Abbasova Sədaqət Abbas qızı
ADU

BƏDİİ TƏRCÜMƏDƏ ÇƏTİN TƏRCÜMƏ OLUNAN ELEMENTLƏR

Açar sözlər: *bədii tərcümə, məxəz dil, hədəf dil, tərcümə üsulları*

Bədii tərcümə başqa tərcümələrdən orijinal bədii yaradıcılıqla bilavasitə bağlılığı ilə seçilir. Bədii tərcümədə söz estetik mahiyyət kəsb edir. Buna görə də bədii tərcümə problemləri bədii yaradıcılığın spesifik qanunlarına daxildir. Mütəxəssislər bəzi əsərlərin tərcüməsində peşəkarların olmamağı, tərcümə üçün əsərin düzgün seçilməməsi, həvəskar tərcüməçilərin çoxalması və s. kimi amillərin olduğunu bildirirlər. Bədii tərcümələr arasında peşəkar olanlara və olmayanlara rast gəlinir. Xüsusilə də, ədəbi dilin ruhunu hiss etməyən naşı tərcüməçilər var. Tərcüməçilik həm də estetik hadisədir.

Dilin estetikasıdır. Tərcüməçilər mütləq bunu nəzərə almalıdırlar. Televiziyada filmlərin dublyajının ürəkəçən olmadığını da qeyd etmək lazımdır. Aktyorlar tərəfindən tərcümələr bəzən ana dilimizə çox pis səslənir. Tərcümədə səs estetikasına da baxılmalıdır. Tərcümə yalnız vizual hadisə deyil. Tərcümə elə bir yaradıcılıq sahəsidir ki, orada sadəcə bir dildən başqa dilə sözləri mexaniki çevirmək, sətiri tərcümə kifayət etmir. Bədii tərcümədə ən çətin tərcümə olunan elementlərdən biri frazeoloji vahidlərdir. Orijinalın frazeoloji vahidlərini tərcümə dilində ifadə etmək üçün müxtəlif üsullar, yollar mövcuddur. (1,133)

1. Ekvivalent üsulu. Məxəz dildəki frazeoloji vahidindəki obrazlılıq və məna hədəf dildə tam üst-üstə düşməlidir.

2. Analoq üsulu. Məxəz və hədəf dillərdə frazeoloji vahidlər məna-məzmunca bir-birinə uyğun olur, lakin obrazlılıq dəyişir.

3. Təsviri üsul. Hədəf dildə müvafiq ekvivalenti və analoqu olmayanda işlədilir.

4. Antonim üsulu. Məxəz dildəki inkar hədəf dildə təsdiq verilir, yaxud əksinə.

5. Kombinə üsulu. Frazeoloji vahidin mənasını tam vermək mümkün olmadıqda tərcümə üsullarından bir neçəsi eyni zamanda istifadə olunur, əvvəl kalka, sonra təsviri tərcümə və daha sonra müqayisə üçün hədəf dildəki analoq verilir.

Tərcümə etdiyi əsərləri sevə-sevə oxuduğum, çox tanınmış tərcüməçi Vilayət Hacıyev müsahibələrindən birində demişdir. “Bizdə tərcümə məktəbi yoxdur. Və yavaş-yavaş mənə belə gəlir ki, bu yaranmağa başlayır. Vilayət Hacıyev “Aydın yol” qəzetindəki müsahibəsində demişdir ki, bizdə tərcümə tənqidi olmadığı üçün tərcümə məktəbinin fəaliyyətini tənzimləmək mümkün deyil”

Tərcüməçilər özlərini gələcəyin tərcüməçiləri kimi uşaq yaşlarından hazırlamalıdırlar. Orta məktəb illərindən müəyyən bir xarici dili mükəmməl öyrənməyi qarşılarına məqsəd qoymalıdırlar. Tərcüməçilər ixtisaslaşmalıdırlar. Yalnız bu halda, gələcəkdə bədii tərcümənin uğurlarından danışmaq olar.

Ədəbiyyat

1. Rəhimli E. “Hamlet” Azərbaycan Dilində. Bakı, Təhsil 2013.
2. Website. www.edebiyatqazeti.az/news/muzakire/314-bedii-tercume-meseleleri-real-menzere-ve-problemler

Abdinova Hafizə Mobil qızı
AKU

TRANSLATION AND ITS SIGNIFICANT ROLE IN SOCIETY

Key words: *translation, language communication, translator, concept*

Translation has played a considerably positive role in the increase of culture and aesthetic taste of any nation and the development of its scientific, political and economic relations. Now its role is considered to be even more important. By means of translation people of different nationalities closely get to know one another's culture and socio-political life. Today, translation takes a special place in the field of science not only in Azerbaijan but also all over the world. It is not occasional that the 20th century was announced as “The century of translation”.

Being a specific brunch of communication activity, translation is on the basis of language relations, its literary and cultural relations that provide the universe unity. Thus, Thomas Mann's words about German translators' to be the most hardworking and sufficient ones attracts our attention. With the help of accurate translation, they managed to introduce their culture throughout the world. That's why the continual concept of translation was created by a German writer and statesman Johann Wolfgang von Goethe. A brief summary of this concept says that translation is supposed to express other's ideas closer to yours and its purpose is realized to possess national spirit of another nation. There are 3 types of translation: translation that introduces translation that imitates and translation that is close to the original.

One thing must be taken into consideration that a translator's activity should not provide their personal requirements but the social's. According to the Russian linguist A.F. Shirayev a translator does not maintain their personal causes during their activity. On the contrary, their activity is characterized to be social.

The social destination of translation remains to be unbiased, i.e. it is to be beyond the desire of a translator. It is not projected to depend on the customer's or consumers wish either. Translation has a fixed concept in the social opinion which must be one of the major factors in teaching translators.

References:

1. Гринев С.В. Терминологическое заимствование: Краткий обзор современного состояния вопроса, Логте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. М., 1982
2. Рецкер Я.И. Пособие по переводу с английского языка на русский. М., 1982
3. Швейцер А.Д. Теория перевода, статус, проблемы, аспекты. М., Наука, 1988
4. Ширяев А.Ф. Специализированная речевая деятельность. Психолингвистическое исследование на материале синхронного перевода. М., 1982

Abdullayeva Cəmilə Ramiz qızı
ADU

FRAZEOLÖGİZMLƏRİN TƏRCÜMƏSİ ZAMANI QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR

Açar sözlər: *tərcümə, frazeologizm, ingilis dili, Azərbaycan dili*

İngilis dilini digər dillərdən fərqləndirən mühüm cəhətlərdən biri onun lüğət tərkibinin müxtəlif mənalı frazeologizmlərlə zəngin olmasıdır. Frazeologizmlər obrazlılıq, ekpressivlik və bədiilik kimi xüsusiyyətlərə malik olduqlarından onların tərcüməsi olduqca məsu-

liyyətli işdir. Həmçinin frazeologizmlərin tərkib hissələrinə ayrılması da onların bir dildən başqa dilə tərcüməsində çətinlik yaradır.

Bildiyimiz kimi frazeologizmlər bu və ya digər xalqın dünya görüşünə və dilinin daxili qanunauyğunluqlarına müvafiq olaraq yaranır. İngilis və Azərbaycan dillərinin lüğət tərkibi və qrammatik quruluşu arasındakı fərqlər bu iki dilə məxsus frazeologizmlərin qarşılıqlı tərcüməsində bir sıra çətinliklər törədir. Bu səbəbdən ingilis dili frazeologizmlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsinin dəqiq və anlaşılın olması üçün xüsusi səy göstərmək lazımdır.

İngilis dilində bəzi frazeologizmlərin bir neçə variantı vardır. Məsələn, xoşbəxtlik hissini bildirmək üçün işlədilən *'to be floating on air'* və ya *'to be walking on air'* frazeologizmlərini Azərbaycan dilinə yalnız bir cür 'sevincdən göyə uçmaq' kimi tərcümə etmək mümkündür.

Frazeologizmlərin tərcüməsi zamanı yarana biləcək problemlərin qarşısını almaq üçün aşağıda qruplaşdırılmış qaydalara riayət olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir:

- ingilis dili frazeologizmlərin Azərbaycan dilində dəqiq tərcüməsini vermək üçün tərcümə zamanı frazeologizmlər semantik, stilistik və qrammatik nöqteyi-nəzərdən təhlil olunmalıdırlar

- frazeologizmlərin tərcüməsi zamanı mətn daxili orijinal fikrin təhrif olunmaması üçün onlar verilmiş mətndən düzgün seçilməlidirlər

- frazeologizmlər sərbəst söz birləşmələri ilə qarışdırılmamalıdırlar

- frazeologizmlərin düzgün tərcüməsi üçün tərcüməçinin ingilis xalqının ədət-ənənələrini təşkil edən xüsusiyyətləri bilməsi gərəklidir

- tərcümə zamanı lüğətdən düzgün istifadə olunması olduqca vacibdir

- tərcümə olunan frazeologizm tərcümə olunduğu dilin tələblərinə cavab verməlidir

Bundan əlavə frazeologizmlərin dəqiq və səlis tərcüməsinin əldə olunması üçün tərcümənin ekvivalent, analoq, təsviri, antonim,

kalka, parallel, müştərək tərcümə kimi müxtəlif növlərindən istifadə etmək mümkündür.

Beləliklə, tərcümə zamanı hər hansı bir problemin yaranmaması üçün tərcüməçi frazeologizmlərin ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı hər iki dilə məxsus müxtəlif ifadə vasitələrindən düzgün istifadə edərək, həm orijinaldakı frazeologizmin özü-nəməxsus xüsusiyyətlərini saxlamalı, həm də tərcümə edilən mətnin kontekstindən uzaqlaşmamalıdır.

Abuzərli Sevda Zakir qızı
ADU

“KİTABI-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDA ZİREHLİ GEYİM ADLARI BİLDİRƏN REALİLƏRİN TƏRCÜMƏ EDİLMƏSİ ÜSULLARI

Açar sözlər: milli kolorit, transliterasiya, tərcümə

Hər bir xalqın özünə məxsus məişət leksikası mövcuddur ki, bunlar da bədii ədəbiyyatda (həmçinin, danışq dilində) öz əksini realilər adlanan leksik vahidlər vasitəslə tapır. Deməli, realilər milli koloritlə bağlı olaraq hər bir xalqın dilində işlənən, onun məişəti, həyat tərzi, milli təsərrüfatı, təfəkkür tərzi, mifologiyası və s. ilə bağlı olan sözlərdir. Mənşəcə latın sözü olan “reali” (realis – maddi, cismi, real) sözündən olub “şey, əşya” mənasını verir.

Milli koloritin ifadə vasitələrindən və daşıyıcılarından biri hesab olunan realilərin obyekt dildə verilməsi tərcümə zamanı çətinlik törədən məsələlərdən biridir. A. Fyodorovun “Основы общей теории перевода” kitabında realilərin aşağıdakı tərcümə yolları göstərilir:

- 1) realinin transliterasiya (tam yaxud qismən) yolu ilə verilməsi;
- 2) realinin yeni söz və söz birləşməsi yaratmaq yolu ilə verilməsi;
- 3) realinin yaxın mənalı sözlərlə əvəz etmək yolu ilə verilməsi (təxmini tərcümə) [Fyodorov, 1968, 78].

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının tərcümə tarixi onun elə elm aləminə məlum olduğu dövrdən - 1815-ci ildən başlayır. Dastan dünyanın bir çox dillərinə, o cümlədən iki dəfə ingilis dilinə tərcümə olunmuşdur. Dastan birinci dəfə F.Şumer və digər şərqşünaslar 1972-ci ildə, ikinci dəfə isə C.Luis tərəfindən tərcümə olunmuşdur.

Oğuzlar mülki geyimlə yanaşı döyüş libası – zireh də geyinirdilər. Zirehli paltar, cəng köynəyi Oğuzlar arasında *don//ton* adı ilə tanınırdı:

Əynimə bərk dəmir donu geyərdim! [Kitabi-Dədə Qorqud, 1962, 222]

Then I should have worn my armor of steel [The Book of Dede Korkut. Translated by Sumer F., 171].

Donned my strong-bodied iron armour [The Book of Dede Korkut. Translated by Lewis G., 1974., 185].

Dastanda adı çəkilən müdafiə geyimlərindən biri *tuğulğadır*. Tuğulğa formasına görə tam surətdə bizim tanıdığımız *dəbilqənin* eyni olması fikrini söyləmək çətindir. Lakin hər iki baş geyimi arasındakı oxşarlıq yerinə yetirdikləri funksiya ilə şərtlənir. Bu geyimin tərcümə dilində ingilislərə tanış olan “a helmet” kimi verilməsi düzgündür:

Başındakı tuğulğanı nə öyərrsən, mərə kafir?!

Why boast of the helmet upon your head? [The Book of Dede Korkut. Translated by Sumer F., 1972, 26]

Why boast of the helmet you wear? [The Book of Dede Korkut. Translated by Lewis G., 1974, 44].

Alyeva Günay Dilqəm qızı
ADPU

TƏRCÜMƏDƏ KEYS METODU

Açar sözər: *metod, dil, funksiya, ünsiyyət, keys, motivasiya*

Keys metodu özündə iki elementi birləşdirir: 1) hadisə və 2) həmin hadisəyə aid tərcümələr (yazılı və şifahi), müzakirələr və s.

R.Koreyin də qeyd etdiyi kimi : “Tərcümədə keys metodunun əsas funksiyası tələbələrin məlumatlarla təmin edilməsidir. Həmin məlumat tələbələrin dilini öyrəndikləri ölkə ilə əlaqədar olduğundan, bu tələbələri həm maraqlandırır, həm də onlarda öyrəndikləri xarici dildə müstəqil tərcümə etmək, sərbəst danışmaq, düşünmək bacarığını formalaşdırır”. H.Dumez də qeyd etdiyi kimi: “Keyslər özündə məlumatı birləşdirən və təhlilə şərait yaradan tərcümələr, əhvalatlar, hekayələr, mətnlər və s. ehtiva edir. Tərcümədə keys metodundan istifadə edən tələbələr dili öyrənilən ölkənin rəsmi materiallarını obyekt kimi işlədirlər”.

Hazırda ingilis dili dərslərində tələbələrin mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzindədir. Tərcümə sahəsində keys metodu vasitəsilə tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi müşahidə edilir. Metod iyirminci əsrdə Harvard Universitetinin alimi Kristofer C.Lanqdel tərəfindən irəli sürülüb. Digər tədris metodlarından fərqli olaraq, bu metodun əsas məqsədi tələbələrin müzakirəyə cəlb olunmasıdır.

Tərcümədə keys metodundan istifadə edilməsi real iqtisadi, sosial və işgüzar situasiyaların təsvirini yaratmağa imkan verir. Tərcümə zamanı tələbələr təklif olunan situasiyanı, problemin məğzini dərk etməli, mümkün variantları təklif etməli və ya onlardan daha məqsədə uyğun olanını seçməlidirlər.

Tərcümədə keyslər real faktiki materiala əsaslanmalı və ya real situasiyaya maksimum dərəcədə uyğun olmalıdır. Tərcümədə keys texnologiyasını tətbiq edən müəllim kreativ, təşəbbüskar olmalı, təlim prosesini tələbələrin tələbat və ehtiyaclarını, onların maraqlarlarını nəzərə almaqla təşkil etməli, təlim prosesində özünün və tələbələrinin fəaliyyətini düzgün şəkildə planlaşdırmağı bacarmalı, daha səmərəli təlim nəticələrinin əldə edilməsinə xidmət edən şəraiti yarada bilməli, dərin linqvistik biliklərə, yüksək intellektə malik olmalı, tələbələri ingilis dilinin öyrənilməsində motivasiya yaratmalıdır.

Keys texnologiyasının tərcümədə tətbiqi linqvistik biliklərin mənimsənilməsi nəticəsində dildən funksional yönümlü, sərbəst və yaradıcı şəkildə istifadə etməklə kommunikativ səriştəyə nail olmaq

qabiliyyətinə yiyələnməyə əsas verir. Tərcümə zamanı professional bilikləri xarici dildə əks etdirmək, ünsiyyət qurmaq, nəzəri biliklərin mənimsənilməsində və inkişaf etdirilməsində keys tərcümə üsulunun da rolu vardır.

QEYDİYYAT VƏRƏQİ

“Tərcümə problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransı

İştirakçının adı, atasının adı, soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı	Alıyeva Günay Dilqəm qızı. Baş müəllim
Təmsil etdiyi müəssisə, şəhər	Bakı şəhəri, Azərbaycan Dövlər Pedoqoji Universiteti
Telefon nömrəsi, elektron ünvanı	sahilamustafa@yahoo.com

Allahyarova Sevda Ələsgər
ADU

TƏRCÜMƏNİN TƏDRİSİ, FORMA VƏ METOD

Açar sözlər: *tədrisin məqsədi, forma, metod*

Beynəlxalq əməkdaşlıq, dünya bazarına inteqrasiya etmək üçün xarici dil bilikləri əsas şərtidir. Bu kontekstdə son 20 ildə yüksək ixtisaslı tərcüməçilərə tələbat əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Həmçinin tərcüməçinin peşə ixtisasına və səriştəsinə tələbat da artmışdır.

Bununla əlaqədar olaraq ali təhsil müəssisələrində tərcümənin tədrisi konsepsiyası da dəyişmişdir. Tərcümə etməyi öyrətmək üçün pedaqoqlar yeni tədris metodlarının işlənməsinə başlamışlar. Məhz bu metodlar yüksək ixtisaslı tərcüməçi yetirmək məqsədi güdür.

Tərcüməni öyrənərkən iki tip tərcümə formasını fərqləndirmək vacibdir:

1. Tədris prosesində xarici dilə (xarici dildən) tərcümə;
2. Professional tərcümə;

Bu tip tərcüməni pedaqoji tərcümə adlandırır və onu instrumental tərcümə növü kimi müəyyən edirlər. Tərcümə olunan mətn "tələbələrin xarici dil biliklərinin artırılması üçün alət rolunda çıxış edir." Bu tip tərcümə xarici dil bilikləri üzərində cəmləşir. Professional tərcümədə əsas fikir mətnə yönəldilir. Bu növ tərcümə daha çətin, çünki onun əsas məqsədi informasiyanın konkret istifadəçiyə çatdırılmasıdır. İstənilən metodun müəyyən edilməsi tədrisin məqsədindən asılıdır. İlk məqsəd bütün tələbələrə şamil edilən hərtərəfli yazılı və şifahi bilik və bacarıqların inkişafıdır. İkinci mühüm faktor tələbələrin dil səviyyəsinin və ümumi səviyyəsinin hazırlığıdır. Sinxron tərcümə ilə yalnız o tələbələr məşğul ola bilər ki, onların bu sahədə qabiliyyətləri var. Tərcümənin tədrisi xarici dilin tədrisi ilə paralel aparılır və tələbələr xarici dildə normativ qrammatikaya yiyələnmişdirlər. Təbiidir ki tərcümənin tədrisi metodikası təkcə xarici dildə bilik və bacarıqların artırılmasına və dərinləşdirilməsinə deyil, həmçinin ana dilinin zənginləşdirilməsinə və tələbələrin ümumi dünyagörüşünün inkişafına yönəldilməlidir. Tərcüməçi lüğətlə işləməyi öyrənməlidir. Bura təkcə ikidilli deyil, izahlı lüğətlərdə daxildir. Yazılı və şifahi tərcüməni müqayisə etdikdə qeyd etmək lazım gəlir ki, məhz yazılı tərcümə tərcüməçidə gələcək profildən asılı olmayaraq tərcümə verdişlərinin inkişafında etibarlı zəmin rolunu oynayır. Dilin tədrisindən fərqli olaraq, tərcümənin tədrisində diqqət dilin başa düşülməsi çətinliyinə yox, fikrin ana dilində ifadə edilməsi çətinliyinə yönəldilməlidir. Xarici dildə olan mətnin başa düşülməsi çətinliyi və tərcümənin çətinliyi müxtəlif məfhumlardır. Bəzən elə ola bilər ki, çox asan başa düşülən bir cümləni ana dilində ifadə etmək çox çətin olur. Onu öz sözləri ilə ifadə etmək, tərcümə etməkdən asan olur. Gələcək tərcüməçi üçün daha çox ekvivalent sözlər bilmək çox vacibdir.

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА КИТАЙСКОГО ТЕКСТА

Ключевые слова: *китайский язык, грамматика, словесные формы, синтаксические построения*

Осуществляя перевод с китайского языка, для получения наиболее точного смыслового наполнения и формы текста, крайне важно учитывать грамматические особенности. Грамматический строй китайского языка формировался и совершенствовался на протяжении столетий, находя свое отражение в лучших образцах китайской литературы. Фундаментальные труды китайских лингвистов Ли Цзиньси, Ван Ли, Люй Шусяна, Чжао Юаньжэня заложили теоретическую базу исследования грамматики китайского языка и в китайском языкознании на сегодняшний день основные классы слов подробно описаны и изучены.

В целом, китайской грамматике присуще структурная простота и смысловая ясность словесных форм и синтаксических построений. В то же время, одной из трудностей, возникающих при изучении и переводах китайского языка, является наличие слов, имеющих одинаковое звучание и сходное основное значение, притом, что их грамматическое значение и синтаксическое употребление между собой сильно различаются. Проблема частей речей является одной из наиболее трудных в грамматике китайского языка. Безусловно, границы между китайскими словами существуют, но эти границы относительны. Соответственно самым сложным вопросом в проблеме частей речи является вопрос об использовании одного и того же слова в функции нескольких частей речи. Так, в китайском языке можно нередко наблюдать переход глагола в существительное и наоборот. В ряде случаев имеет место переход существительного в прилагательное и напротив, прилагательное зачастую

принимает на себя функции существительного. Весьма распространенным является также совмещение одним словом функций прилагательного и наречия. Одно и то же слово может выступать, например, в роли существительного и глагола, глагола и предлога, существительного и счетного слова, предлога и союза.

Литература

1. 刘叔新. 汉语描写词汇学. – 北京: 商务印书馆, 2000.
2. 吕叔湘. 现代汉语八百词. – 商务印书馆, 1999.
3. 曹炜. 现代汉语词汇研究. – 北京: 北京大学出版社, 2004.

Агазаде Мялейкя Чингиз гызы
АУЯ

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ ПАРФЮМЕРНО-КОСМЕТИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ (на материале французского и русского языков)

Ключевые слова: рекламный текст, концепт, перевод, исходный текст, адаптация, слоган

При переводе рекламного текста следует учитывать главную цель рекламы – вызвать интерес, заставить приобрести рекламируемый товар. Чтобы в переводе воспроизвести воздействие на адресата с помощью текста происходит изменение переводного текста. Именно с этой целью переводческие трансформации изобилуют в текстах реклам парфюмерной продукции. Например, реклама одного из ароматов Ив Роше:

Eau de toilette «Un matin au jardin cerisier en fleurs».
Retrouvez la fraîcheur délicate des fleurs de cerisier tout juste cueillies dans cette Eau de toilette aux notes douces et veloutées qui laisse votre peau délicatement parfumée.

Туалетная вода «Вишня в цвету». Откройте нежный аромат и весеннюю свежесть цветущей вишни, воплощенные в туалетной воде («Вишня в цвету» с мягкими, бархатными нотками.

В процессе перевода были воплощены следующие трансформации: морфологические (замена существительного *fleurs* прилагательным *цветущая*), синтаксические (эллипсис фразы *qui laisse votre peau délicatement parfumée*), лексические (контекстуальное добавление: в русском варианте переводчик добавляет словосочетание «весенняя свежесть», чтобы создать образ в сознании целевой аудитории).

Частью рекламы является слоган. При переводе слоганов важно учитывать целевую аудиторию. Так, в рекламных слоганах мужской парфюмерной продукции широко представлен концепт «сила». В слогане «Pour l'animal qui dort en vous» из рекламы Guerlain, зверь, олицетворяет силу, поэтому, этот же слоган переведен как «Пробуди в себе зверя».

В слоганах, где целевая аудитория – женщины, ключевым концептом будет красота. Этот концепт находит свое отражение и в переводе:

Là commence la beauté (Chanel). Там, где начинается красота.

При переводе слоганов также необходимо учитывать идею, которую хотел передать производитель. Так, аромат Orium, по словам Ива Сен Лорена, был создан с целью, чтобы провоцировать, поэтому и слоган этой марки привлекает внимание: Orium, pour celles qui s'adonnent à Yves Saint Laurent («для тех, кто зависит от Ива Сен Лорана»). Этот слоган повлек обвинения в пропаганде наркотиков. Но это только способствовало популярности аромата, чего и добивался производитель. Переводчики сохранили основную мысль слогана, употребив в переводе глагол «зависеть».

Таким образом, при переводе рекламных текстов, переводчик, создает новый текст по мотивам исходного. При этом, переводчик должен преследовать цель создать запоминающийся образ, вызывая интерес к продукции.

Александра Латария Шахиевна
Грузинский Технический Университет

ОСОБЕННОСТИ ГРУЗИНО-КИТАЙСКОГО ПЕРЕВОДА И СУЩЕСТВУЮЩИЕ ПРОБЛЕМЫ

Между Китаем и Грузией основаны многолетние экономические, торговые и политические отношения. Перевод различных произведений с китайского языка очень важен для углубления этих отношений и дальнейшего развития межкультурных связей.

Способствовать укреплению отношений между Грузией и Китаем, дать больше возможностей грузинам ознакомиться с китайской литературой, культурой и искусством, это было моей целью участвовать в процессе перевода. (Мо Янь “Страна вина”, Перевод с китайского языка Александра Латария и Анзора Абжандадзе, Мо Янь “Большая грудь, широкий зад”, Перевод с китайского языка Александра Латария и Гурам Гогиашвили)

Все эти произведения важны для грузино-китайских литературных отношений, потому что они были переведены непосредственно с китайского языка (до этого времени китайская литература переводилась на грузинский с других языков)

При переводе различных литературных произведений самая большая проблема заключается в переводе "**Чэньюй**", это характеристика китайского языка и культуры, Специфические фразеологии, за которым стоит вся история, требующая отдельного изучения и познания, а замена фразеологии на грузинском языке довольно сложна.

Вторая трудность заключается в переводе **топонимов** и их собственных имен, из-за влияния русских переводов многие топонимы ошибочны в грузинском языке. Следует отметить, что на грузинском языке у нас 33 буквы, почти все звуки идентичны и произносятся как на китайском.

Трудности возникают и при переводе членов семьи, система родства в Китае структурирована подробно, чем у европейцев: 婶母 «жена младшего брата отца», 堂兄 «старший двоюродный брат по отцу», 叔叔 «младший брат отца». еще одна проблема - структура собственного имени в китайском языке, которая отличается в европейской традиции. У китайцев сначала называется фамилия, которая состоит из одного иероглифа, а потом имя из одного – двух иероглифов.

Во время перевода с китайского языка, синологи должны употреблять таблицу **транслитерации**, которая установлена Институтом Конфуция и постепенно внедряется в практику, чтобы избежать ряд ошибок.

Литература

1. [Л.Р.Концевич «Китайские имена собственные и термины в русском тексте» (Пособие по транскрипции). М.: Муравей, 2002.]
2. [В.Ф.Шичко, автор учебника «Китайский язык. Теория и практика перевода» М.: Восток – запад, 2004. – 224]
3. [Т.Квливидзе «Мо Янь „Страна вина” и грузинский перевод», 2018]

Bağirova İlahə Sabir qızı
ATMU

TƏRCÜMƏ ZAMANI LÜĞƏTLƏRDƏN İSTİFADƏ MEYARLARI

Açar sözlər: *lüğət, söz, dil, məna, tədris*

İstənilən dilin tədris edilməsində tərcümə sənəti mühüm rola malikdir. Belə ki, tərcümə texnikasının öyrənilmə və öyrədilməsi bu işi əhəmiyyətli dərəcədə əlçatan edir. Tərcümə zamanı verilmiş mətnin anlaşılması çox vacibdir. Əsas məzmunun mənimsənilməsində

bu vacib amil ön plana çəkilməlidir. Məhz bu baxımdan lüğətlər xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Tərcümənin mətnə uyğun verilməsi müəyyən səriştə, bilik və bacarıq tələb edir.

Bu zaman müəllim amili ön plana keçir. Belə ki, o, lüğət seçərkən düzgün qərar verməlidir.

Lüğətlə bağlı olan çalışma və tapşırıqların səmərəliliyinə baxmayaraq, bu istiqamətdə aparılan işin artıq müvafiq bacarıqlara yiyələnmiş tələbələrin ixtiyarına verilməsi tövsiyə edilir. Tələbənin özü lüğətdən istifadə zamanı qarşıya qoyulan məqsədi və ondan istifadə qaydasını bilməlidir. Bu zaman aparılan iş müstəqil şəkildə planlaşdırılıb həyata keçirilməlidir.

Mətnə aid sözlərin “Glossary” başlığı altında əlavələr şəkildə təqdimatı mətnin mənimsənilməsini əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşdırır.

Qeyd edək ki, lüğət vahidləri ilə tanışlıq dərindən şərəitdə baş verməlidir. Lakin çətin mənimsənilən sözlərin təqdim edilməsi dərində həyata keçirilə bilər.

Bu siyahıya aşağıdakılar aiddir:

1. Müxtəlif dillərə aid fərqli sözlər. Məsələn, “ambitious” sözü buna misaldır. İngilis dilində müsbət mənə ifadə edən bu söz bir çox başqa dillərdə mənfi mənə çalarlarına malikdir. Həmin sözün rusca ekvivalenti “амбициозный” – “lovğa və təkəbbürlü” mənasını verir.

2. Ekvivalent olmaqla yanaşı fərqli mənaya malik olan sözlər. Məsələn, amerikalıların “second floor” sözbirləşməsi buna misaldır. Başqa dillərdə bu əslində “first floor” mənasını ifadə edir. Hər iki halda biz burada Azərbaycan dilində “ikinci mərtəbə” mənasını verən məfhumdan söz açırıq.

3. Yeni, yəni ana dilində ekvivalentləri mövcud olmayan sözlər (jaywalking-walking in or across road without regard for traffic). İngilis dilinin tələbələrə tədrisindən danışarkən, son illər dilimizə ingilis dili sözləri “curriculum, test, syllabus” demək olar ki, heç bir dəyişikliklər edilmədən daxil edilmişdir. Bu gün “kurikulum, test,

sillabus” sözləri artıq təhsil sahəsində çalışan mütəxəssislər və tələbələr tərəfindən istifadə edilən sözlər siyahısına daxildir.

Beləliklə, sözləri öyrədərkən lüğətlərdən istifadə zamanı onlara ciddi ehtiyac yaranmadıqca müraciət olunması düzgün deyildir. Tələbələrin dili hiss etməsini, mənanın kontekst vasitəsilə müəyyənləşdirilməsi bacarığını formalaşdırmaq əsas məsələ olmalıdır.

Bu da onların lüğətdən asılılığını aradan qaldırır. Ən əsası sərbəst mənimsənilmə qabiliyyəti üçün motivlər yaradır.

Ədəbiyyat

- Brown H.D. Principles of language learning and teaching. Longman Publication, 2000, 352 p.

Bünyatova Aytən Bəxtiyar qızı
ADU

TƏRCÜMƏ ZAMANI BƏDİİ MƏTNİN LİŊVOKULTUROLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *tərcüməşünaslıq, linqvokulturologiya, tərcümə dualizmi, tərcümə strategiyaları*

Məlumdur ki, tərcümə dualizmi və ya hərfi tərcümə ilə məna tərcüməsi arasında mübarizə bütün tərcümə tarixi boyunca davam etmişdir. Belə dualizmin yaranma səbəbi tərcümə prosesində iki mədəniyyətin – orijinal və tərcümə edilən mədəniyyətin toqquşması və ya dialoqa girməsi faktıdır. Təbii ki, tərcümədə hər zaman tərcümə mətninin adaptasiya strategiyasının seçimi həm nəzəri, həm də təcrübi tərcümənin ən ciddi məsələlərindən biridir. Lakin bu məsələni yalnız tərcümə sənətinə aid etmək olmaz. Fikrimizcə o, eyni zamanda həm də linqvokulturoloji və linqvofəlsəfi məsələdir. Çünki burada dil və mədəniyyət, dil və təfəkkür münasibətləri, anlama problemlərinə toxunulur. Bir-birinin əksi olan tərcümə strategiyalarını (hərfi və sərbəst) və tərcüməçinin “görünüb-görünməməsi” mə-

sələlərinin yaranmasına səbəb olan tərcümə dualizminin fəlsəfəsini öyrənmək aktual məsələlərdəndir. Burada əsas məqsəd mətnin tərcümə zamanı linqvokulturoloji adaptasiya strategiyalarının tədqiqi, dillərarası və mədəniyyətlərarası münasibətlərinin orijinal və tərcümə edilən mətnlərdə əks edilməsi, həmçinin tərcümə metodlarının diaxronik və sinxronik təhlilidir. Bu baxımdan bir sıra məsələlərə diqqət yetirmək vacibdir:

- Müxtəlif tərcümə strategiyalarının yaranma mənbələrini təhlil etmək və tərcümə strategiyaları anlayışını müəyyən etmək;
- Tərcümənin tədqiqində hermenevtik yanaşmanın mahiyyətini açmaq və tərcümənin anlaşılması problemini nəzərdən keçirmək;
- Tərcümə sənətində iki bir-birinə zidd istiqamətlərin mövcud olmasını şərtləndirən ekvivalentsiz tərcümə problemini araşdırmaq;
- Müxtəlif tərcümə strategiyalarının mahiyyətini açmaq və tərcümə fikri tarixində onlara qarşı münasibətin dəyişməsinə araşdırmaq;
- Müxtəlif tərcümə strategiyalarının anlaşılmasında müasir yanaşmaları öyrənmək və tərcümə strategiyalarını tərcüməçinin “görünüb-görünməməsi” və ekvivalentlik problemi çərçivəsində nəzərdən keçirmək;
- Linqvokulturoloji adaptasiya strategiyaları və onların tərcümə zamanı reallaşması metodlarının müqayisəli təhlili.

Tərcümə dualizminin təhlili zamanı istifadə olunan metodlara tərcümə fəlsəfəsinə aid nəzəriyyələrin kritik analizi, ilkin və tərcümə mətnlərinin dil vahidlərinin müqayisəli təhlili, həmçinin kontekstual struktur-semantik və leksik-semantik təhlilləri aid etmək olar. Linqvokulturoloji adaptasiya strategiyalarının təbiətini anlamaq məqsədilə tərcümə tədqiqatlarında linqvokulturoloji aspektlər, tərcümə hermenevtikası, müasir tərcüməşünaslığın açar problemləri, onun əsas inkişaf tendensiyaları, tərcüməçinin “görünüb-görünməməsi” problemlərinin təhlili son zamanlar bir çox dilçilərin tədqiqatlarında öz əksini tapmışdır. Tədqiqatın nəticələri müxtəlif növ bədii, publisistik, işgüzar və elmi səciyyəvi mətnlərin tərcümə problemlərinin öyrənilməsində istifadə oluna bilər.

HÜQUQİ TƏRCÜMƏNİN TƏDRİSİ ZAMANI TƏLƏBƏLƏRİN MƏNİMSƏMƏLİ OLDUĞU BİLİK VƏ BACARIQLAR

Açar sözlər: *hüquqi tərcümə, terminologiya, dil, sənəd, Avropa*

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini elan etdikdən sonra beynəlxalq əlaqələrin qurulması və inkişafında diplomatların peşəkarlığı ilə yanaşı tərcüməçilərin də rolu danılmazdır.

Bu səbəbdən ADU-nun Tərcümə və Mədəniyyətşünaslıq fakültəsində müxtəlif sahələrlə bağlı tərcümə fənləri tədris olunur. Bunlardan biri hüquqi mətnlərin tərcüməsidir.

Biz bu tezisdə fransız dilinə və əksinə hüquqi tərcümənin bəzi məsələlərindən söhbət açacağıq. Qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan və Avropa İttifaqı münasibətləri 1992-ci ildə qurulmuşdur. Aİ-də artıq ingilis dilinin yerini fransız dili tutmaqdadır və Fransa Prezidenti Emmanuel Makron fransız dilinin Avropa institutları üçün rəsmi dil statusunu qaytarmaq niyyətindədir. Eyni zamanda Avropa İnsan Haqları Məhkəməsində ingilis və fransız dilləri paralel işlənir. Dövlətlərarası yazışmalarda hüquqi statuslu sənədlər tərcümə olunmalıdır. Buna görə də, hüquqi tərcümə fənnini öyrənən tələbə:

- hüquqi tərcümənin xüsusiyyətləri və strategiyasını, hüquqi terminologiyasını;
- adekvat tərcümə etməyi;
- ekvivalentliyə nail olmaq yollarını;
- hüquq mühakiməsinin və müxtəlif növ hüquqi mətnlərin xüsusiyyətlərini;
- hüquqi tərcümə zamanı mətdaxili əlaqə və məzmunun qorunub saxlanılmasını;
- hüquq sahəsində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin xüsusiyyətlərini;
- tərcümə olunmuş terminlər sistemini bilməli,

- mətnin leksik-qrammatik və sintaktik çətinliklərini;
- leksik, qrammatik və üslubi normalara əməl edərək yazılı tərcümənin həyata keçirilməsini;
- müxtəlif hüquqi sistemlərlə bağlı oxşar şərtlər arasında mənada fərqlərin müəyyən edilməsini;
- tərcümə etməzdən əvvəl mətnin aid olduğu sahəni dəqiqləşdirməyi;
- açar sözləri ayırd etməyi bacarmalı,
- tərcümə sisteminin terminlərini tanımalıdır [Мачковский, 2004, 6].

Tələbə eyni zamanda:

- tərcümənin peşəkar etikasının standartlarına;
- tərcümə etməzdən əvvəl analiz etmə bacarığına;
- əsas tərcümə dəyişmələrini tətbiq etmək bacarığına;
- elmi istinadlar, xüsusi ədəbiyyat, lüğətlər və İnternet resurslarından istifadə etmə bacarığına yiyələnəməlidir [Гамзатов, 2004, 14].

Tərcümə olunan bütün sənədlər standartlara cavab verməli, tərcümə edildiyi dilin leksik və üslubi normalarına uyğun olmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Гамзатов М.Г. Техника и специфика юридического перевода: сб. ст. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2004. 184 с.
2. Мачковский Г.И. Русско-французский юридический словарь. – М.: Руссо, 2004. 576 с.
3. Lexique des termes juridiques. Sous la direction de Serge Guichard et Thierry Débarde. – 20-ème édition. – Paris: Dalloz, 2013. 993 p.
4. <https://www.20minutes.fr>, Langue française: Emmanuel Macron présente sa vision.

MÜƏLLİF SÖZLƏRİNİN TƏRCÜMƏSİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR

Açar sözlər: *məxəz mətn, hədəf dil, kontekstual məna, analoq üsulu, transformasiya*

Key words: *source text, target language, contextual meaning, analogue method, transformation*

Ключевые слова: *исходный текст, целевой язык, контекстуальное значение, аналоговый метод, трансформация*

Bədii əsərlərin tərcüməsində ayrı-ayrı sözləri yox, əsərin qayəsini, mətnin ruhunu, emosionallığını transformasiya etmək lazımdır. Bədii əsərlərin bir dildən digər bir dilə çevrilməsi tərcümə nəzəriyyəsinin ən müasir problemlərindən biri olaraq qalır. Məxəz mətn onun dili üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətləri və etno-kulturoloji amilləri özündə ehtiva etməklə yanaşı, həm də yazıcının leksikasını əks etdirir. Belə sözlər fərdi müəllif sözləri adlanır. Müəllif sözləri şairlər və ya yazıçılar tərəfindən konkret kontekstə uyğun bədii ifadənin leksik vasitəsi kimi işlədilir. Təbii olaraq, fərdi müəllifə xas olan sözlərin tərcüməsi müəyyən çətinliklər yaradır. Müəllif sözləri bir dildə mövcud olur, digərində isə həmişə analoqu olmur. Müəllif təxəyyülünün məhsulu olan bu sözlər yalnız məxəz dilə və həmin xalqın mədəniyyətinə aid ola bilər. Müəllif sözləri bədii əsərlərin dilini daha zəngin, obrazlı etməyə xidmət edir. Tərcüməçi əsərin dilinə, süjet xəttinə, hansı dövrü əhatə etməsinə, əsas məzmununun nədən ibarət olmasına xüsusi diqqət yetirməlidir. Müəllif sözləri bədii əsərə öz leksik mənalarına müvafiq konnotasiya verir.

Yazıcının özünün düzəltdiyi neologizmlər ilə zəngin olan əsərlərdən biri də ingilis yazıçısı Corc Oruelin “1984” romanıdır. Əsər ingilis dilindən Azərbaycan dilinə Vilayət Quliyev tərəfindən tərcümə edilmişdir. Məxəz mətndə yazıcının işlətdiyi müəllif sözlərinin mü-tərcim tərəfindən Azərbaycan dilinə analoq üsulu və kontekstual məna əsasında edilmiş tərcümələrinə nəzər yetirək: “Newspeak”

(Yenidil), “Oldspeak” (Köhnədil), “Thought Police” (Fikir Polisi), “Thoughtcrime” (Fikir cinayəti), “Doublethink” (İkifikirlilik, eyni anda bir-birinə zidd iki anlayışı düz kimi qəbul etmək), “Malreported” (Yanlış və ya balaca kağız parçasında kodlaşdırılmış və xüsusi bir şəxs üçün nəzərdə tutulmuş məlumat), “Unpersons” (Mövcud olmayanlar, əsərdə bütün cinayətkarlar belə adlandırılır).

Qeyd etmək istərdim ki, originalda olan müəllif sözlərinin adekvatının hədəf dildə olmaması onların ekvivalent üsulu ilə transformasiyasını mümkünsüz edir. Lakin, analoq üsulu və kontekstual məna əsərin əsas mənasını, mahiyyətini hədəf dildəki oxucu üçün anlaşılıqı edir.

Əliyeva Aytən Ziyatxan qızı
ADU

KULTUROLOJİ ASPEKTDƏ MÜXTƏLİF TƏRCÜMƏ ÜSULLARI

Açar sözlər: *mədəniyyət, kulturoloji aspekt, kultural terminlər*

Mədəniyyət dildən asılıdır və dilə təsir göstərir. Xalqın mədəniyyətinin və dilin qarşılıqlı təsir prosesi aksiomadır. Humboltun təbirincə desək, dil və mədəniyyət sadəcə qarşılıqlı əlaqə və təsirdə olan iki fenomen deyil, köklü bir eyniliyə malik olan iki sosial fenomendir. Dil və mədəniyyət anlayışları bir-birilə sıx bağlıdır və konkret bir mətnin tərcüməsi zamanı hədəf dil oxucularının mənsub olduğu mədəniyyət tərcümədə mütləq nəzərə alınmalıdır. [Гумбольдт, 1985, 348-349]

Kulturoloji aspektdə tərcümə mətnlərini təhlil etmək cəhdləri 20-ci əsrin 70-ci illərində yayılmışdır. Bu tədqiqatlar, ilk növbədə, müxtəlif etnik mədəniyyətləri təmsil edən xalqların milli düşüncəsinin dünyanı dərk etmə xüsusiyyətlərini, danışmaq tərzinin və psixologiyasının milli-mədəni xüsusiyyətlərini öyrənməyə yönəlmişdir.

Kulturoloji aspektlər üç qrupla təmsil olunur: müxtəlif linqvo-kulturoloji birliklərə məxsus kommunikanların milli mədəni xüsu-

siyyətlərini əks etdirən subyekt qrupu; kommunikativ cəhətdən müxtəlif fəaliyyətlərin milli-mədəni xüsusiyyətlərini əks etdirən kommunikativ-fəaliyyət qrupu; mədəni fonların uyğunsuzluğunu əks etdirən mədəni sahə. [Антипов, 1989, 114-145]

Tərcüməçi hər hansı mətni tərcümə etməzdən öncə mənbə və hədəf mətnin məqsədlərini təhlil etməli və onları dəqiqliklə müəyyənəlməlidir. Xarici oxucular üçün nəzərdə tutulan mətnlərdə müəllifin məqsədi konkret bir mədəniyyətin özünəməxsus xüsusiyyətlərini əks etdirmək və onu xarici oxuculara çatdırmaqdır. Bu xüsusiyyətləri nəzərə alan tərcüməçi orijinalda ifadə edilmiş bu aspekti tərcümədə mümkün qədər qoruyub saxlamağa çalışmalıdır.

Bəzən mənbə mətnə mədəniyyəti əks etdirən kultural terminlərin çoxluğu onların tərcüməsini hədəf dil oxucuları üçün anlaşılmaz edir. Bu cür terminlərin tərcüməsi zamanı izah etmə, təfsir üsullarından istifadə olunsa da, orijinalda əks olunan informasiya hədəf mətn oxucularına düzgün çatdırılmır və bu, “sıfır tərcümə” hesab edilir.

İki ayrı mədəniyyətə mənsub olan xalqlar arasında məlumat ötürülməsi zamanı tarixi aspektlər nəzərə alınmalıdır. Mətn daxilində işlənmiş müəyyən söz və ya ifadə müəyyən tarixi dövrü xarakterizə etsə belə, zaman keçdikcə, həmin terminin oxucuda yaratdığı təsir orijinaldakı qədər adekvat, effektiv olmaya bilər. Buna görə də, hər hansı mətni tərcümə edərkən mənbə mətnin yazıldığı dövrlə tərcümənin edilmə dövrü arasındakı fərqlər, həmin dövr ərzində insanların sosial vərdisləri, adət-ənənələri və s. nəzərə alınmalıdır. [Bayramov, 2008, 70-79]

Ədəbiyyat

1. Антипов Г. А. Текст как явление культуры. Новосибирск: Наука, 1989
2. Bayramov Q.H. Tərcümə sənəti. Bakı: OKA Ofset, 2008
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва: Прогресс, 1985

BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ SİFƏTLƏRİN YARATDIĞI PROBLEMLƏR

Açar sözlər: *bədii tərcümə, sifət, mətn, bağlayıcı, funksiya*

Bədii əsərlərin tərcüməsi başqa tərcümələrdən, məsələn, elmi tərcümədən, siyasi-ictimai tərcümədən fərqlənir. Bu tərcüməni fərqləndirən əsas məsələ dilin ekspressivlik, emosionallıq və təsvir vasitələrinin düzgün seçilməsidir. Bədii tərcümədə lazım olan obrazı daha canlı təsvir etmək üçün ən əlverişli sözü və ya ifadəni tapıb işlətmək lazımdır. Məsələn, rəssam qırmızı rəngi müxtəlif çalarlıqda işlətməli olduğu kimi, bədii əsərin tərcüməsində də münasib dil vahidləri istifadə edilməlidir.

Tərcümənin bu növündə təsirlilik məqsədilə seçilən sözlər ön planda durur. Sözlər arasında sifətlərin məqsədəuyğun seçilməsi də diqqəti cəlb edir. Xüsusilə sifətlərin əlaqələndirici növləri cümlə daxilində fərqli xüsusiyyətləri ilə seçilir və onların bir dildən digərinə tərcüməsi zamanı diqqətli olmaq lazımdır. C.Finney yazır ki, əlaqələndirici sifətlər adətən cümlə daxilində bir-birlərindən vergüllə, yaxud “və” (*and*) bağlayıcısı vasitəsilə ayrılır [Finney, 1986, 50]. Əlaqələndirici sifətlərin əsas vəzifəsi odur ki, onlar cümlədə eyni ismə aid olur və onu təyin edirlər. Məsələn:

That was going to be a *short, warm* summer. (Həmin yay qısa və isti yay olmalı idi).

Sifətlərin əlaqələndirici olması üçün mütləq kontekst nəzərə alınmalı və sifətin işləndiyi mətnin koqnitiv aspekti müəyyən edilməlidir.

Malik olduğu leksik-qrammatik mənaya müvafiq olaraq sifət cümlədə adətən təyin funksiyasında işlənir. Sifətlə ifadə edilən təyin, bir qayda olaraq, təyin olunan sözdən əvvəl gəlir.

Bundan əlavə, cümlədə sifət və zərflərin fərqləndirilməsi də çox zaman qarışıqlıq yaradır. Sifətlər cümlədə bağlayıcı feillərin tə-

yini kimi də işlənə bilər. Bu da bəzən mətnlərin formalaşmasında yanlış anlaşılmağa gətirib çıxara bilər. Çox halda predikativ funksiyasında işlənən sifətin yerinə zərf işlənir ki, bu da mətndə ifadə edilən mənanın pozulması ilə nəticələnə bilər. Məsələn:

You *smell good* today. (Səndən bugün xoş ətir/qoxu gəlir). *Smell* bağlayıcı feildir və özündən sonra sifət (good) işlənir.

You *smell well* today. (Sənin iy duymaq qabiliyyətin bugün yaxşıdır). *Smell* əsas feildir və özündən sonra zərf (well) işlənir.

Bu o anlama gəlir ki, bəzi feillərdən sonra sifət, yaxud zərf işlədilməsində diqqətli olmaq lazımdır.

Sifətlər semantik-praqmatik mənalarına görə mətn daxilində və mətnlərin bir dildən digərinə tərcüməsi zamanı xüsusi əhəmiyyət kəsb edirlər.

Ədəbiyyat

1. Finney G. An Introduction to English Grammar. Cambridge: Cambridge Press, 1986.

Əliyeva Kəmalə Həsənağa qızı
ADU

TƏRCÜMƏDƏ RESPEAKING PROQRAMININ TƏTBİQİ

Açar sözlər: *respeaking, canlı subtitrlaşma, respeaker-tərcüməçi*

Respeaking - fikri şifahi formada kompüterə göstəriş verərək köçürməkdir. Fikri kompüterə diktə etmək üçün öncə mikrofon və software vasitəsilə sistemlə danışacaq şəxsin səsi tanınır (Automatic Speech Recognition). Respeakingin əsas mahiyyəti məxəz və ya hədəf dildə deyilən cümlələri təkrar etmək, formasını dəyişmək və ya tərcümə etməkdən ibarətdir. Kompüterə əmrlər məxəz dildə verildikdə bu, intralinqvistik *respeaking*, ikinci halda isə, interlinguistic *respeaking* adlanır. Şifahi və yazılı tərcümədən fərqli olaraq, *respeaking* bu iki tərcümə bacarığının vəhdətindən ibarətdir. Tərcüməçi,

yəni respeaker real zamanda, sinxron olaraq eşitdiyini yazır və ya tərcümə edir.

Əslində respeaking proqramının tətbiq olunduğu sahələr çoxdur. Bu proqram vasitəsilə televiziya verilişlərini, konfransları, parlament iclaslarının və s. canlı olaraq subtitrləşdirməq mümkündür. Avropada ən geniş istifadə olunan respeaking proqramı Dragon Naturally Speakingdir. Software danışan şəxsin səsini qeyd edərək, şəxsi istifadəçi profili yaradır.

Hazırda bütün Avropada və bir sıra ölkələrdə, canlı yayımlanan verilişlərin fiziki qüsurlü şəxslər üçün də əlçatan olması baxımından respeaking təcrübəsi özünü təsdiqləmişdir. 2006-cı ildən etibarən Bolonya, Barselona, Anversa Universitetlərində canlı subtitrləşmə ilə bağlı seminarlar keçirilir və bu tədris proqramında fənn kimi öz əksini tapır. Mövzu ilə bağlı ilk tədqiqat işə, BBC kanalının subtitrlərlə işləyən komandasının rəhbəri Alison Marsha məxsusdur.

Respeakingin özünəməxsus texniki və texnoloji aspektləri var. Bunun üçün vacib şərt hesab olunan danışmaq çox mürəkkəb bir prosesdir. Dinləyərək məlumatları tələffüz edib yazıya köçürmək görüldüyü qədər asan deyil. Çünki məlumatlar yazıya alınarkən sözlərin akustik-fonetik baxımdan düzgün çatdırılması, onların daşdığı semantik məna, cümlənin sintaktik və qrammatik quruluşunun doğru olması işin keyfiyyətinə təsir edən önəmli faktorlardır. Nitqini dinlədiyimiz şəxsin heç də həmişə səlis cümlələr qurmaması, fikri yarımçıq qoyub digər fikrə keçid alması əslində şifahi nitq üçün xarakterik xüsusiyyətlərdir. Nəzərə alsaq ki, respeaker-tərcüməçi online, canlı köçürmə və ya tərcümə zamanı bu çətinlikləri dəf edərək, monitorda görünən cümlələri yuxarıda sadalanan meyarlar çərçivəsində təqdim etməlidir, bu zaman prosesin nə dərəcədə mürəkkəb olması aydın olur.

Tərcümənin yeni sahəsi kimi respeaking proqramını dərinlən öyrənmək, bu sahədə mütəxəssislər yetişdirmək, fiziki qüsurlu insanların da məlumat almaq hüquqlarını tanımaqla yanaşı, tərcümədə vaxt itkisini aradan qaldırmaq, ənənəvi tərcümə üsulları ilə bərabər digər tərcümə sahələrini də yaxından əxz etməyə imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Carlo Eugeni, Luigi Zambelli. Numero Monografico sul Respeaking. Roma, 2013

Əliyeva Rəna Telman qızı
ADU

İDMAN TERMINOLOGİYASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *terminologiya, tərcümə, idman lüğəti*

İdman hər zaman Azərbaycanın ictimai həyatının ayrılmaz bir hissəsi olub və son illərdə bu sahə daha geniş şəkildə inkişaf etmişdir. Ölkəmizdə geniş miqyaslı yarışların keçirilməsində, onların təşkil olunmasında minlərlə insan iştirak edir, kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən yayımlanır və milyonlarla tamaşaçı tərəfindən seyr edilir. İdman azarkeşləri televiziya və internet vasitəsi ilə idman dünyasındakı mövcud hadisələri izləməklə yanaşı, dünyanın müxtəlif ölkələrində keçirilən müsabiqə və yarışları izləyə bilirlər.

Təkbiz edilməzdir ki, hər bir idman hadisəsinin uğuru, birbaşa, idmançılar, jurnalistlər, məşqçilər və azarkeşlər arasında qarşılıqlı ünsiyyəti təmin edə biləcək, və bilavasitə, idman sahələrini və terminologiyasını mükəmməl bilən, sürətli və yüksək keyfiyyətli tərcüməni həyata keçirə bilən professional idman tərcüməçilərinin iştirakı olmadan mümkün deyil. Lakin, idman terminologiyasının tərcüməsi zamanı bir çox çətinliklər mövcuddur. İdman sahəsində məlumat ötürmək üslublu, idman terminologiyasının düzgün tərcüməsi, və işıqlandırılması problemi müasir dünyada xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

2015-ci ildə Bakıda keçirilən Avropa Oyunları, həmçinin, 2017-ci il İslam Həmrəyliyi Oyunları zamanı müxtəlif idman növlərini əhatə edən terminlər və ifadələr Azərbaycan dilində də istifadə olunmağa başladı. Xüsusi terminlərlə zəngin olan çox sayda beynəlxalq idman hadisələri media vasitəsilə ictimaiyyətə təqdim edildi. Məhz həmin ərəfədə, idman terminalogiyasının hazırlanması öz həl-

lini gözləyən çox vacib və təxirəsalınmaz məsələlərdən birinə çevrildi. Çox sevindirici haldır ki, 2016-cı ildə müxtəlif idman növlərini özündə əks etdirən “İdman terminlərinin izahlı lüğəti” nəşr edildi.

Dünyanın aparıcı (ingilis, fransız, rus) dillərində klişe halını almış idman terminləri (qolf, gimnastika, akrobatika, sinxron üzgüçülük və başqa idman növlərində) müxtəlif termin və elementlərin adları, respublikamızda xüsusi nəşrlərdə təsviri xarakterdə verildiyindən anlaşılmazlıq yaradırdı. Bu sahədə olan çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədi ilə “İdman terminlərinin izahlı lüğəti”ndə sabitləşmiş və hazırda istifadədə olunan xüsusi leksika ilə yanaşı müasir, yeni idman terminologiyası da aparıcı yer tutur. Bu, bir tərəfdən terminlərin icra texnikasının dəyişməsi, idmançıların hazırlıq metodikasının təkmilləşməsindən irəli gəlsə, digər tərəfdən yeni idman növlərinin meydana gəlməsi ilə əlaqədardır.

Əliyeva Vüsalə Fikrət qızı
ADU

FRANSIZ ƏDƏBİYYATINDAN TƏRCÜMƏDƏ FRAZEOLoji VAHİDLƏR

Açar sözlər: *frazeoloji vahid, frazeoloji ifadə, frazeo-semantik sahə*

Tədqiq etdiyimiz frazeoloji vahidlərin bir qismi tarixi hadisələr, din, ədəbiyyat, fransız xalqının adət-ənənələri və müxtəlif inancları nəticəsində yaranıb. Bir çox ifadələr dildə mövcud olan frazeoloji vahidlərin əsasında, digərləri isə danışıq prosesində yaranıb və yaranmaqdadır. Frazeoloji vahidlərin bir çoxu müxtəlif janrlara və müxtəlif dövrlərə aid olan ədəbiyyat əsərlərindən qaynaqlanıb. Məsələn, *Idylle d'Aucassin et de Nicolette* – “ehtiraslı məhəbbət” deməkdir. Azərbaycan dilində ekvivalent: Leyli və Məcnun. Bu ifadə XIII əsrdə naməlum müəllifə məxsus olan təmsildən alınmışdır.

Avoir les yeux de Chimène – vurulmaq: «C'était un beau garçon joufflu, haut en couleur, large d'épaules, ayant l'air heureux d'être au monde et enchanté de sa robuste personne ; le type complet d'un

Rodrigue de village pour qui tout Gigondas aurait eu les yeux de Chimène» (A. de Pontmartin - Les jeudis de Madame Charbonneau – 1862). Azərbaycan dilində ekvivalenti: Leyliyə Məcnun gözü ilə baxmaq. Bu ifadə Kornelin 1637-ci ildə yaratdığı Sid əsərindəndir.

Frazeoloji ifadələrlə zəngin olan ədəbiyyat nümunələrinin arasında xüsusilə Viktor Hugenun əsərlərini qeyd etmək lazımdır. Bir çox frazeoloji vahidin müəllifi olan Hugo öz yaradıcılığında müəllifi olduğu ifadələri, həm də fransız dilində artıq mövcud olan ifadələrdən geniş istifadə edib. Məsələn, onun tək-cə bir cümləsində yeddi frazeoloji ifadə işlədilib “Ce jardin...était une broussaille colossale, c’est-à-dire quelque chose qui est *impénétrable comme une forêt, peuplé comme une ville, frissonnant comme un nid, sombre comme une cathédrale, odorant comme un bouquet, solitaire comme une tombe, vivant comme une foule*(Les Misérables). Bu ifadələrdən dördü bizim tədqiq etdiyimiz insanın psixo-emosional halını əks etdirirlər: *frissonnant comme un nid* – quş yuvası kimi kövrək; *sombre comme une cathédrale* - kilsə kimi ağır xasiyyətli, qanı qara; *solitaire comme une tombe* – qəbir kimi tənha; *vivant comme une foule* – izdiham kimi canlı.

Ezopun təmsillərində insana xas olan xüsusiyyətlərin heyvanlara və əşyalara aid olunması halına çox rast gəlmək olar. O bu fenomenə belə izah edirdi: “Mən heyvanlardan istifadə edərək insanları tərbiyə edirəm”.

Fransız dilində insanın psixo-emosional halını əks etdirən frazeoloji vahidlərin statistik təhlili nəticəsində məlum oldu ki, 351 frazeoloji vahiddən müsbət emotivlik frazeo-semantik sahəsini 83 vahid, mənfi emotivlik frazeo-semantik sahəsini 182, qarışıq emotivlik frazeo-semantik sahəsini isə 86 vahid təşkil edir. Bu fakta əsaslanaraq demək olar ki, fransız xalqı daha çox mənfi emosiyalar (narazılıq, qəzəb, qorxu, təəssüf, nifrət) yaşayır.

**“ŞÜÜR AXINI” ROMANININ
TƏRCÜMƏSİNDƏKİ ÇƏTİNLİKLƏR.
(CEYMS COYSUN “ULISS” ROMANI ƏSASINDA)**

Açar sözlər: *şüür axını, tərcümə, “Uliss”*

Tərcüməşünaslığın inkişafının müasir mərhələsində tərcümənin ekvivalentliyinin nisbi olduğunun təstiqlə bir aksiomdur. Tərcümə heç vaxt orijinal mətnlə eyniyyət təşkil etmir. Bu, özünü daha çox ingilis ədəbiyyatındakı ustası Ceym Coys hesab edilən “şüür axını” üslubunda yazılmış mətnlərin tərcüməsi zamanı göstərir.

1922-ci ildə Parisdə çap olunmuş “Uliss” romanı hər birinin Homerin “Odisseyə”sindən qaynaqlandığı 18 epizoddan ibarətdir. Edmond Uilson yazırdı ki, əsərdəki personajların və epizodların izahını, məna dəyərini Homerə istinad etmədən anlamq qeyri-mümkündür.

Coysun mətnlərinin tərcüməsi zamanı tərcüməçinin işi adət etdiyimiz “traduction, translation” kimi deyil, daha çox Siseronun təqdim etdiyi “interpretes, hermeneumo” terminləri ilə ifadə olunur, çünki “şüür axını” üslubunda yazılmış mətnin məzmun, məna, üslub və pragmatik informasiyasının nisbi saxlanması tərcüməçidən mətnin tam izahını və hermenevtik oxunuşunu tələb edir.

Belə bir kitabı tərcümə etmənin nə qədər çətin bir iş olduğunu deməyə ehtiyac yoxdur və tərcüməçinin ensiklopedik biliklərini formalaşdıran dərin, çoxşaxəli biliklərə sahib olması olduqca vacibdir.

Məlumdur ki, Ceyms Coysun “Uliss” romanının işıq üzü görməsi yazıçının oxucuya özünəməxsus bir meydan oxuması idi və elə olaraq da qalır. Müəllifin əsərin mövzusunun oxucuya birbaşa deyil, dolaylı yollarla, ipucularıyla çatdırmaq istəyi özünü onun daim mümkün stilistik priyomlardan- səsli analogiyalardan tutmuş onomatopeyalara (səs təqlidi), sintaksisin pozulmasından ta qeyri - adi müəllif neologizmlərinin yaradılmasında göstərir.

Tərcüməni çətinləşdirən nüanslardan biri də müəllifin sözü lüğətdəki bir mənada istifadə etməsindən sonra, eyni sözün başqa anlamlarına simvolik məna, dəyərlər qatmasıdır. Bu məqamda tərcüməçi üçün hansı sözü seçməsi böyük bir seçimə çevrilir. Tərcüməçi səs oyunları, alliterasiya, qafiyə, vəzn kimi ünsürlərin istifadə edildiyi yerlərdə bu oyunların mətnin ümumi anlamında hansı ölçüdə vacib olduğunu müəyyənləşdirərək qərar verməli və xarakterlərin monoloq və ya dioloqlarında olan söz oyunlarının tərcümədə saxlanılacağını təmin etməlidir.

Tərcüməçini hər an sayıq saxlayan məqamlardan biri də əsərdə Şekspir və Müqəddəs Kitab başda olmaqla, çoxlu sayda ədəbi əsərdən gətirilən iqtibaslar və Coysun hipermetn qurmuş olmasıdır. Romanın qəliz hissələrindən biri də Coysun ingilis dilinin tarixi boyunca keçdiyi dəyişikliklərin parodiyasını etdiyi “Oxen of Sun” hissəsidir.

İstənilən tərcümə olunmuş mətn orijinalı təkrarlamasa da, əsərin özündə ehtiva etdiyi bütün incəlikləri oxucuya olduğu kimi ötürmək qüdrətinə malik olmasa da, mətnin böyük oxucu kütləsinə açılmağı, məşhurlaşmağı baxımından çox önəmli və böyük əmək sərf edilən bir prosesdir.

Əyyubova Xədicə
ADU

TƏRCÜMƏ XƏTASI VƏ ONUN NƏTİCƏLƏRİ

Açar sözlər: tərcümə xətası, səhv məna, əks məna, mənasızlıq

Ottava Universitetinin professoru, terminoloq Jan Dölil və həmkarlarının hazırladıqları Tərcümə terminləri lüğətinə görə **tərcümə xətası** «hədəf mətnə» yer alan bir səhvdir. Bu səhv ya tərcümə prinsiplərini, tərcümə qaydalarını və ya tərcümə üsullarını bilməməkdən və ya düzgün tətbiq edə bilməməkdən irəli gəlir, ya mənbə mətndəki bir parçanı səhv interpretasiya etməkdən qaynaqlanır, ya da «üsul səhvi» ilə bağlı olur. Tərcümə xətasının növləri: səhv məna (faux sens), əks məna (contre sens), mənasızlıq (non-sens), hipertər-

cümə (l'hypertraduction), interferensiya (l'interférence), parafraz (la paraphrase). (1, s.41)

Səhv mənə mənəbə mətndəki sözə və ya söz birləşməsinə yanlış mənə verməkdən ibarət olan xətdir. Bu xəta nəticəsində mətnin mənası dəyişir. **Əks mənə** mənəbə mətndəki hər hansı parçada müəllifin ifadə etdiyi fikrə zidd mənə verməklə bağlı xətdir. Əks mənə yanlış interpretasiya və ya ümumi məlumatsızlıqdan irəli gəlir. **Mənasızlıq** mənəbə mətndəki parçanı səhv anlamaq və hədəf mətndə fikri anlaşılmaz şəkildə ifadə etməkdən ibarət olan xətdir. Bu xəta yanlış interpretasiya və səhv mühakimədən irəli gəlir. **Hipertərcümə** qəbul olunan çoxsaylı tərcümə imkanları arasında düzgün seçim etməməkdən doğur. **İnterferensiya** mənəbənin dilinə məxsus dil hadisəsini hədəf mətnə gətirməkdən ibarət olan xətdir. **Parafraz** mənəbə mətndəki parçanın tərcümə mətnində lüzumsuz yerə uzadılaraq verilməsindən ibarət xətdir.

Tərcümə tarixi bütün dövrlərin böyük tərcüməçilərinin uğurlu fəaliyyəti ilə yanaşı, tərcümə xətası üzündən onlardan bəzilərinə qarşı çox amansız davranışların da şahidi olmuşdur. Fransız şair, filoloq və naşir Etyen Dole 37 yaşında tərcümənin qurbanı olmuşdur. O, müəllifin niyyətini təhrif etməkdə günahlandırılmış və Sorbon Universitetinin İlahiyyat fakültəsində mühakimə olunmuşdur. Onu ruhun ölümsüzlüyünü şübhə altına almaqda təqsirləndirib kafir kimi ölümə məhkum etmiş, tonqalda yandırmışlar.

Ədəbiyyat

1. Delisle Jean, La traduction raisonnée, 2e édition, les Presses de l'Université d'Ottawa, 2003
2. K.Bulut Alev, Tərcümə Hatası!?, Çeviribilim Yayınları, 2015, 108 s.
3. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2052414.image>

TEACHING TRANSLATION: HOW TO TEACH CULTURAL ISSUES EFFECTIVELY TO BA STUDENTS

Key words: *country studies, cultural issues, target culture*

It would not be a false note to say that translators face with a wealth of challenges ranging from lexical, grammatical differences to ambiguity in many levels, whereas it is much more when it comes to translating cultural issues which arise in differences of source and target cultures. Country Studies and Cross-Cultural Communication as one of the disciplines offered to the undergraduate students in Translation and Cultural studies faculty can be regarded as an effective way of assimilating students at an early stage to the target culture. However, the relevance of the current curriculum fails in a few perspectives to meet the required expectations on the way of becoming competent translators, since students cannot fully comprehend the target culture and some adjustments should be taken in the curriculum. “Because culture includes an interdependence of knowledge, attitudes and behavior, only a superficial familiarity with culture that is limited to facts, data, and statistics cannot answer the vast array of questions that arise from cultural considerations” [Byram & Morgan, 1994, 15] Therefore, the focus of this discipline should not heavily rely on the factual information. Conversely, orientation should be channeled to the cultural difference and reflection of this difference in the source culture and how to deal with these problems. Films with rich and versatile culture- based content are the most effective ways, since by facilitating the integration process with the target culture, students get invaluable chance to get insights into the studied culture and by making analogies they can implement language localization process. By integrating films with the current curriculum we can develop following steps: 1. Discussion; 2. Identifying the analogy in the source culture; 3.

Comparing the corresponding concepts; 4. Reflection of learned culture-specific concepts in translation. By viewing a wide range of films, we can carefully select films with rich and relevant content and develop entire program corresponding to the demands of future translators in various fields, including medicine, ecology, law and so forth. Consequently, by being cultural aware students can be fully competent and responsive to the cultural differences and render them more accurately and sensitively.

References

1. Blasco, Pablo Gonzalez, Moreto, Graziela, "Education through Movies: Improving teaching skills and fostering reflection among students and teacher" Journal for Learning through the Arts, 11/1 SOBRAMFA- 2015
2. Byram Michael and Carol Morgan, "Teaching-and-Learning: Language-and-Culture" Clevedon: Multilingual Matters, 1994, 232 pages
3. Elissa Tognozzi, "Teaching and Evaluating language and culture through films" Italica, Volo, 87, № 1, spring 2010, pp 66-91
4. Jianqing Wu, The Analysis of Cultural Gaps in Translation and Solutions, Vol 1, № 2, December, 2008,
5. Mona Baker and Gabriela Saldanha, Routledge Encyclopedia of Translation Studies , 2nd edition, 2009

QEYDIYYAT VƏRƏQİ

“Tərcümə problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransı

İştirakçının adı, atasının adı, soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı	Nüşabə Haqverdi qızı Qasımova
Təmsil etdiyi müəssisə, şəhər	Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı ş.
Telefon nömrəsi, electron ünvan	050-687-41-88 nusabe1988@mail.ru

SHALL AS A POLYSEMOUS WORD IN DIPLOMATIC TRANSLATION

Key words: *diplomatic translation, modality, shall, diplomatic writing*

Besides grammatical and syntactical difficulties, the translation of modality is very important in diplomacy. One of the special modality markers in diplomatic texts is “shall”.

In contrast to its use in General English where “*shall* half survives in old fashioned uses” [Allen, 1999], in diplomatic discourse it is frequently used making trouble for translators. This modal is widely used in diplomatic texts and statistics show the significance of ‘shall’ as a marker of diplomatic language.

The ambiguity of *shall* is emphasized by most researchers. For example, Triebel says that *shall* is used both to express obligation and imply futurity thus creating ambiguity.

As *shall* is a polysemous word in diplomatic writing, let us examine its functions:

- *shall* imposes a legal duty or obligation:

In that event, the sending State shall, as the case may be, either recall the person concerned or terminate his functions ... (*dayandırmahdır*) [Konvensiya, 6, 10]

- *shall not* expresses prohibition:

Subject to the provisions of article 13, the head of a consular post shall not enter upon his duties until he has received ... (*başlaya bilməz*)

• *shall* is used in the sense of ‘has the right to’, to give permission, the meaning of shall is closely aligned to may.

The sending State shall have the right to the use of its national flag and coat-of-arms in the receiving State ... (*hüququna malikdir*)

- *shall not* is used to deny permission (may not)

The performance of such acts by a consular officer shall not confer upon him any right to claim diplomatic ... (*hüququ vermir*)

- *Shall* can have directory meaning:

This Protocol shall be open for signature by the member States of the Council of Europe, signatories ... (*açıqdır*)

References

1. Abdullayeva Fiala, 2010. *Basics of professional translation*.
2. Allen, Robert. 1999. *Oxford Pocket Fowler's Modern English Usage*.
3. Jan Wouters, Sanderijn Duquet & Katrien Meuwissen, "The Vienna Conventions on Diplomatic and Consular Relations" in *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. pp. 515-16.
4. Triebel, Volker. 2006. Pitfalls of English as a contract language. *Statutory Interpretation: General Principles and Recent Trends*.
5. Konsulluq Əlaqələri haqqında Vyana Konvensiyası https://migration.gov.az/content/pdf/5acafda3597d7_Konsulluq%20%C9%99laq%C9%99l%C9%99ri%20haqq%C4%B1nda%20Vyana%20Konvensiyas%C4%B1.pdf

Gurbanova Ulkar Aydin

Azerbaijan Tourism and Management University

THE DIFFICULTIES OF SLANG TRANSLATION IN FILMS

Key words: *slang, colloquialism, target*

Film translating is not a simple task. Every word in conversation must be relevant to the target language's slangs, colloquialisms. The use of slang is one of the complicated features in translating films. According to Fawcett, translating slang is an enormously difficult task due to the fact that not only does the translator need to know the slang, he/she also needs to find out if the target language holds any concept that is similar to the slang

term used in the source text. [Fawcett, 1997, 118]. Trudgill points out that we learn more about people when we look at how they speak rather than when we look at what they actually say, as this might offer clues to the person's background and geographic origins [Trudgill, 2000, 2].

Translating slang is work that deal with difficult aspects because of implication of the use of slang that is to be considered in the translation process. The process faces many problems that accelerate during the translation of the different languages. It would not be hard to translate colloquialisms from German into English than to translate from Russian into English. To put it simply, the reason is that the German and English languages are part of the Germanic family of languages. Moreover, this is inevitable result due to their geographic position. The cultures of these languages share many common features. Therefore, it can be easy to find English equivalent of German slang than Russian one. There may be exceptions as in all disciplines. There are expressions that simply do not make any sense at all if translated literally or word to word into English.

Taking into consideration these cultural differences translators often take liberties when interpreting the meanings of certain phrases and words. Obviously, a translator's primarily goal is to convey the same idea, depending on the context in question, a variety of phrases could be used for keeping the same meaning.

References:

1. Fawcett, Peter (1997). *Translation and Language: Linguistic Theories Explained*. St Jerome Publishing.
2. Trudgill, Peter (2000). *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. London: Penguin.

QOHUM DİLLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ YARANAN ÇƏTİNLİKLƏR

Açar sözlər: *tərcümə, yaxın qohum dillər, koqnat sözlər, dillərarası paralellər, etimoloji dubletlər*

Məlumdur ki, qohum dillər tarxinin müəyyən mərhələsində baş verən təşviqedicə proseslər nəticəsində eyni mənbədən şaxələnmə əsasında differensiallaşmış müstəqillik qazanan dillərdir. Belə dillərdə etimoloji dublet səciyyəli (məsələn, channel və canal; şilə və şölən və s. bu tipli) sözlərin labüd semantik inkişaf sayəsində zamanla dillərarası paralellizm situasiyaları törətməsi qaçınılmazdır. Yəni zamanla eyni bir kök nüvəsində şaxələnmə əsasında yaranan sistem daxili paralellik situasiyaları sistemlərarası səviyyəyə “sıçrayaraq” dillərarası omonimiya faktlarının formalaşmasına yol açır. Doğrudur, nəzəri dilçilik ədəbiyyatlarında etimoloji dubletlər həm eyni bir söz kökündən şaxələnmə, həm də eyni bir yaddilli leksik elementin təkrar alınması zamanı yaranan omonimlik və ya bənzər situasiyalar kimi dəyərləndirilir. İstənilən halda, koqnat sözlərin semantik differensiallığı tərcümə prosesini çətinləşdirməsi danılmazdır. Belə ki, V.P.Raqoşanın da haqlı olaraq bildirdiyi kimi, yaxın qohum dillərarası tərcümə prosesində leksik interferensiyaların təsiri ilə *tərcüməçidə öz dili ilə ikinci (qohum) dil arasında sərhədlər yayğınlaşır ki, bu da öz növbəsində sözün real lüğəvi mənasında deyil, tərcüməçiyə “tanış”* (yəni, leksik paralellizm faktından tanış olan digər mənasından – A.H.) yanlış tərcüməsinə yol açır [Парошма, 1980, 77-78]. Məlumdur ki, qohum dillər eyni bir mənbədən şaxələnilir və tarixin müəyyən zaman dilimində (adətən, həmin limitləşdirilməyən zaman bölümünü mücərrəd şəkildə “X-anı” adlandırırlar), tam müstəqilləşərək fərqli etnik-sosial birliyin aparıcı ünsiyyət vasitəsinə çevrilirlər. Əsrləri əhatə edən bilən həmin “X-anı”nda eyni kökdən törəmiş etimoloji dubletlər ya tam fərqli semantik yük, ya da fərqli məna konnotasiyası əldə edərək fərqliləşməyə müvəffəq olur ki, bu da bəzi hallarda tərcümə prosesini çətinləşdirir. Məsələn,

eyni kökdən şaxələnmiş **şilən** (/şülən/şilə) və şölən sözlərinin birinci halda (Azərbaycan dili və dialektlərində) yemək adı, ikinci halda isə (müasir Türkiyə türkcəsində) “bayram” anlamı ifadə edir ki, bu da eyni bir etnokulturoloji faktorun fərqli semantik şərtlənmələri əsasında mümkün olmuşdur. Türk dilində **yelpik** sözü “nəfəs darlığı” və ya “astma” anlamını ifadə edir [Karakurt, 2011]. *Önerilen yelpik, akciğer yelpiği... gibi isimler tutmamıştır* [Hastalık, 2009]. Müqayisə üçün deyək ki, Azərbaycan dilində bu leksik vahid sərirləmək və ya hava axınının gücləndirilməsini təmin etmək məqsədilə istifadə olunan vasitə, alət anlamını ifadə edir. Analoji hallar **dədə** /**dede**, **oğraş/uğraş**, **uşaq/uşak** kimi türk mənşəli sözlərdə, habelə **darbe/zərbə**, **darb etmək / zərbə vurmaq**, **yaman /yaman** kimi ərəb mənşəli alınma faktlarında da müşahidə edilməkdədir.

Ədəbiyyat:

1. Hastalık degildir. // Takvim, 27.04.2009, https://www.takvim.com.tr/saklambac/2009/4/27/hastalik_degildir
2. Karakurt D. Türk söylence sözlüğü, 2011 <https://edoc.site/aktarma-szl-pdf-free.html>
3. Рагойша, В.П. Проблемы перевода с близкородственных языков: белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод / В.П.Рагойша. - Минск : БГУ, 1980, 184 с.

Насиyeva Minaxanim Əfqan qızı
ADU

TƏRCÜMƏNİN PRAQMATİK ASPEKTİ

Açar sözlər: *praqmatika, kontekst, implisit-eksplisit mənalər, hədəf dil, məxəz dil, kodlaşma-dekodlaşma*

XX əsrin əvvəllərində yaranmış “praqmatika” termini semiotikanın tərkib hissələrindən biri olub, işarələrlə istifadəçi arasındakı münasibəti göstərir. Praqmatikanı maraqlandıran adresat-adresant

qarşılaşması, situasiya, kontekst, kodlaşma-dekodlaşma, implisit-eksplisit mənalar çoxluğu tərcümə fəaliyyətinin də praqmatik baxımdan tədqiqində mühim əhəmiyyət kəsb edir. Adı alışıdığımız birdilli ünsiyyət prosesindən fərqlənən tərcümə ikidilli ünsiyyət prosesi olaraq, müxtəlif dil kodlarına malik insanlar arasında olan ünsiyyət formasıdır. Birdilli ünsiyyətdə olduğu kimi, burada da proses qrammatik, semantik və praqmatik mənalara malik işarələr sistemi vasitəsilə formalaşır. Semiotik işarələr sistemindən istifadə edən şəxslər praqmatik potensial vasitəsilə mətni özünkiləşdirirlər. Hər bir şəxs öz kommunikativ məqsədinə uyğun olaraq, məntiqi, denotativ, konnotativ mənalara uyğun dil vahidlərini seçərək, ifadələr arasında uyğun məna əlaqəsi yaratmağa çalışır. Müxtəlif məqsədlər baxımından yönləndirilmiş informasiya reseptora ötürülürək müəyyən təsir gücünə malik olur. Bu proses əsnasında tərəflər qarşılıqlı olaraq, bir növ mətnin ümumi məzmunu ilə bağlı şəxsi yanaşmalarını sərgiləmiş olurlar. Bu cür münasibətlər praqmatik dəyər kimi qeyd olunur və hər bir fərdin şəxsi təcrübəsi, ümumi dünya görüşü, fon bilikləri, mədəniyyət amili ilə əlaqədar olur. Bütün bu meyarlara əsasən, hər bir şəxsin leksik bazasında məxəz dildə verilmiş işarələrlə bağlı müəyyən assosiasiyalar meydana çıxır. Bu, Freqe tərəfindən vermiş anlamla bağlı olur. Hər bir işarənin mənası ilə yanaşı anlamı da böyük rol oynayır. Məsələn, bizim milli irsimizi əks etdirən, qəhrəmanlıq, ərlik, qeyrət rəmzi daşıyan buxara papaq hədəf dilə tərcümə prosesində anlam baxımından deyil, məna baxımından transformasiya olunur. Tərcümə prosesində müxtəlif dillər arasında ağırlıq yaradan əsas məqamlardan biri də məhz həmin anlamlarla bağlı olur. İmplitit qatlarda xalqın mədəni dəyərini özündə əks etdirən mətnlərin transformasiyası bu baxımdan daha yüksək praqmatik dəyərə əsaslanır. Ümumilikdə, tərcümənin praqmatik aspekti əsasən mətnin praqmatik potensialı ilə ölçülür. Burada məxəz dil ilə hədəf dilin mətnlərində leksik vahidlərin praqmatik mənası da böyük rol oynayır. Əgər ötürülmüş informasiyalar çoxluğu reseptorda kommunikativ effekt və praqmatik dəyər yaradırsa, məhz bu mətn praqmatik mətn hesab olunur. Son nəticədə yaranmış mətn uyğun praq-

matik potensial əldə edir. Yalnız bunun sayəsində transformasiya olunmuş informasiya qarşı tərəfdə kommunikativ effekt yaratmış olur. Tərcüməçi üçün çətin hesab olunan əsas fəaliyyət məxəz mətndəki orijinal intensiyanın təhrif edilmədən, qarşı tərəfə ötürülüb, onda lazımı praqmatik effektlər yaratmasından ibarətdir.

Həmidova Nigar Şirxan qızı
ADU

TƏRCÜMƏDƏ MODAL FEİLLƏRİN İŞLƏDİLMƏSİ

Açar sözlər: *akademik diskurs, modal feil, məlumat, funksiya*

Akademik diskursda kontekst mətnin informativliyinin təqdimedicisi kimi nəzərdə tutula bilər. İstənilən mətnə modallığın istifadəsi mətnin müxtəlif məsafədə yerləşən sintaktik vahidlərini birləşdirən amil rolunu oynayır. Akademik mətnlərdə modallığın ifadə vasitələri iki xüsusiyyətə malikdir: 1) inteqrasiya funksiyası; 2) modal sözlərin nəqletmədən asılı olaraq yaranması. Akademik mətnlərdə modal feillərin, sözlərin, bir sözlə modallıq çaları olan istənilən ifadənin işlədilməsi ötürülən məlumatın zəruriliyini, vacibliyini, ciddiliyini, reallığını, həqiqiliyini və s. vurğulayır. Modallıq mətnə propozisiyanın göstəricisi hesab olunur. Propozisional təhlildə “modus” və “diktum” əsas götürülür. Diktum propozisional məzmunu uyğun gəlir, modus isə diktuma münasibətdə danışanın subyektivliyini göstərir.

Dilçilər yazırlar ki, modallıq modus və diktum arasında həm eksplisit, həm də implisit əlaqəni əks etdirə bilər. Bədii mətnə modusla, yaxud informasiyanın ötürülmə kanalı üzrə eksplisit əlaqə başlayır və sonra diktumda (söylənilən, deyilən, ifadə edilən məsləhət, fikir) modallıqla reallaşır. Bir sözlə, mətnə modal feillərin istifadəsi modallığın implisit morfoloji təzahürü hesab olunur.

F.Palmer mətnlərdə modallığın tərcüməsində iki binar fərqlilik müəyyən edir: 1) faktual; 2) qeyri-faktual, yaxud 1) real və 2) qeyri-real [Palmer, 2001, 38].

Modal feillərin tərcüməsi zamanı rast gəlinən çətinlik kimi bir akademik məqaləni nəzərdən keçirdək.

Students must study these rules without hesitation. These are the rules which need to be paid attention to. Each student should read these rules and write the summary. (Tələbələr bu qaydaları tərəddüd etmədən öyrənməlidirlər. Bu qaydalar diqqət veriləsi qaydalardır. Hər bir tələbə bu qaydaları oxumalı və xülasə yazmalıdır).

Bir neçə cümlədən ibarət mətn parçasında bütün cümlələrdə modal feillərin istifadəsinin şahidi olunur. Modal feillərin istifadəsi nəinki subyektiv, eyni zamanda obyektiv münasibəti də əks etdirə bilər. Akademik mətnə istifadə olunan modal feillər *must – qəti əminlik, mütləqlik, vaciblik əks etdirir; should - əminlik, məsləhət, gərəklilik* bildirir. Modal feillərin istifadəsi mətnə irəli sürülən fikrin dəqiqliyinə oxucuda tam əminlik yaradır. Modus eksplisit, dik-tum implisit mənalara akademik mətnə əxs olunur ki, bunlar da akademik mətnlərin tərcüməsində vacib hesab edilir.

Ədəbiyyat

1. Palmer F.R. Mood and Modality. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Həsənova Nailə Sərxan qızı
ADU

BƏDİİ TƏRCÜMƏNİN XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *bədii tərcümə, mütərcim, üslub, cümlə*

Tərcümə prosesi dünyanın ən mədəni hadisələrindən biri kimi qiymətləndirilə bilər. Tərcümə işi ilk baxışdan asan görünə bilər, la-

kin həqiqətən də tərcümə sahəsi çox çətin, və məsuliyyətli bir işdir. Həmçinin o, tərcüməçinin qarşısında bir çox vəzifələr qoyur:

Bədii tərcümədə mütərcim hər şeydən əvvəl əsərin bütün gözəlliyini, tamlığını, ahəngini, təsir qüvvəsini saxlamağı bacarmalıdır. Mütərcim bədii tərcümə üçün iki məsələni həll etməyə borcudur: 1) iki dili mükəmməl bilməli, 2) sintaksis qaydalara əməl etməlidir.

Mütərcim dilini çevirəcəyi əsərin müəllifinin mənsub olduğu xalqın tarixini, coğrafiyasını, etnoqrafiyasını, düşüncə tərzini, adət-ənənəsini, xalqa mənsub olan xarakterik xüsusiyyətləri dərinləndirilməlidir. Bundan əlavə, o, tərcümə yaradıcılığında oxucu zövqünü də nəzərə almalıdır. Qeyd edim ki, bədii tərcümədə dili bilmək, ələlxüsus mütərcimin hər iki dilin yalnız ədəbi formasını deyil, danışıq formasını da, dialektlərini də, hətta jarqonlarını da bilməsi vacib şərtlərdən biridir. Belə ki, İ. Həmidov “Paremioloji vahidlərin tərcüməsinin bəzi məsələləri” adlı elmi məqaləsində bu haqda öz fikirlərini belə qeyd edir: “Tərcümə nəzəriyyəsində paremioloji vahidlərin (atalar sözlərinin, zərb-məsəllərin, “qanadlı ifadələrin”, tapmacaların, aforizmlərin və s.) tərcüməsi prinsipləri hələ də özünün sistem şəklini almamış, bundan irəli gələn çoxlu suallar cavabsız qalmışdır” [Həmidov, 1997, 56-58].

Məlum olduğu kimi, bədii tərcümənin materialı əsasən bədii mətnlərdir. Yəni bədii tərcümədə bədii mətnlərin, daha geniş mənada bədii ədəbiyyatın tərcüməsi nəzərdə tutulur. Odur ki, bədii tərcümənin özünəməxsus prinsipləri, metodları və üsulları mövcuddur. Bədii tərcümə ilə ədəbiyyatşünaslıq elmi də məşğul olur, lakin informativ tərcüməni yalnız dilçilik elmi tədqiq edir.

Tərcümədə orijinala sədaqət, yüksək keyfiyyətə nail olmaq üçün bədii tərcümə işində bir neçə əsas amil nəzərə alınmalıdır. Tərcümənin dili, tərcümənin orijinal səviyyəsinə yaxınlıq dərəcəsi, tərcümədə surətlərin dil xüsusiyyətlərinin qorunması və s. bütün bu cəhətlərlə birgə əsərin ümumi sənətkarlıq xüsusiyyətləri saxlanılmalıdır.

Mütərcim tərcümə edəcəyi əsəri əvvəlcədən dərinləndirilməli və sonra tərcümə haqqında düşünməlidir. Tərcüməşünaslıq dilçiliyin olduqca aktual və maraqlı bir sahəsidir. Buna görə də filo-

loji ədəbiyyatda bu elm sahəsinə xüsusi diqqət yetirilir və onu “tərcümə nəzəriyyəsi” kimi də dəyərləndirirlər.

Ümumiyyətlə, tərcümə mədəniyyətlərin qarşılıqlı inkişafına, xalqlar arasında dostluq və ünsiyyət əlaqələrinə xidmət etmiş, edir və edəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Həmidov İ. Paremioloji vahidlərin tərcüməsinin bəzi məsələləri // “Mütərcim”: ədəbi, elmi, tərcümə jurnalı, Bakı, 1997, №3, s. 56-58.

Həsənova Sevda Hüseyn qızı
ADU

DANIŞIQ LEKSİKASI VƏ TƏRCÜMƏ

Açar sözlər: *slenq, vulqarizmlər, danışiq leksikası, dialektlər, jarqonlar*

Əsrlər boyu ayrı-ayrı xalqlar və mədəniyyətlər arasında anlaşma və ünsiyyət körpüsü rolunu oynayan tərcümə, formasından (yazılı və yaxud şifahi) asılı olmayaraq, bu gün də qloballaşan dünyamızda insanın mənəvi aləmini və anlayışlarını zənginləşdirən güclü vasitədir.

Məxəz dili ana dili kimi bilməyin ölçüyə gəlməz dərəcədə əhəmiyyəti var. Tərcüməçi məxəz dildə danışan xalqın tarixi, coğrafiyası, etnoqrafiyası, psixoloji keyfiyyətləri ilə yanaşı, onun müasir ədəbi dilini, onun üslubi xüsusiyyətlərini, dialektlərini, hətta jarqonları, slenq və vulqarizmləri də bilməlidir.

Danışiq dili geniş xalq kütləsi və gündəlik məişətlə bağlı olduğuna görə burada, əsasən, hamıya aydın və anlaşılıqlı olan leksik vahidlər işlənir. Dialoqlar əsasında qurulan, sərbəst və sürətli şəkildə icra edilən, mimika və hərəkətlərlə müşayiət olunan, emosionallıq və ekspressivlik keyfiyyətləri ilə fərqlənən canlı danışiq dilində sözlərin dəqiq seçilməsinə və qrammatik cəhətdən formalaşmasına

bir o qədər də əhəmiyyət verilmir. Əksinə, monoloji xarakterə malik olan yazılı dildə leksik vahidlərin yerli-yerində işlənməsində və qrammatik cəhətdən formalaşmasında ciddi dəqiqlik tələb edilir.

Sözlər öz işlənmə yerlərinə görə *neytral*, *danışıq* və *ədəbi dil* təbəqəsinə məxsus ola bilər. Danışıq və ədəbi dilin daha işlək hissəsi ədəbi dilin leksikasını, daha kənarda qalan hissəsi xüsusi danışıq və xüsusi ədəbi leksikasını təşkil edir. Bu təbəqələrə daxil olan leksikanın üslubi çaları ancaq qarşılaşdırma zamanı üzə çıxır. Məsələn, ingilis dilində “*woman*” sözünün “*lady*”, *bird* (slang), *bride*, *dame*, *damsel* (old use), *daughter*, *dowager*, *female*, *girl*, *girlfriend*, *hag* (derogatory), *harridan* (derogatory), *housewife*, *hoyden*, *hussy* (derogatory), *lass*, *madam*, *madame*, *maid*, *maiden* (old use), *matriarch*, *matron*, *mistress*, *mother*, *termagant* (derogatory), *virago* (derogatory), *virgin*, *spouse*, *nurse*, *sister*, *nymph*, *wanton*, *fairsex*, *weak sex*, *better half* kimi sinonimləri var. Bunların hamısında “*female*” anlamı olsa da, onların hər biri müəyyən üslubi təbəqəyə aiddir və müəyyən üslubi çalarlara malikdir. Mütərcim bunların arasındakı fərqləri sezməli və hədəf dildə hər birinə münasib ekvivalent axtarmalıdır.

Danışıq leksikası ədəbi dilin leksikasından fərqli olaraq, təsadüfi və gözlənilməz xarakterə malikdir. Onlar kontekstdən asılı olaraq fərqli məna çalarlarına malikdir və yalnız müəyyən qismi ümumi lüğətlərdə öz əksini tapa bilər. Tam olaraq isə danışıq leksikası öz əksini xüsusi lüğətlərdə tapır.

Danışıq sözləri üslubi çalar baxımından etik cəhətdən tamamilə normal qəbul edilən sözlərdir. Məsələn, “*drifter*” (a person without steady job), “*gaffer*” (grandfather) və s. *Touch wood!* - said in order to prevent a confident statement from bringing bad luck. – *Göz dəyməsin!*

TƏRCÜMƏ FAKÜLTƏSİNİN AŞAĞI KURSLARINDA ŞƏKİLLƏRDƏN İSTİFADƏ

Açar sözlər: *əyanilik, məntiqi-analitik şəkillər, şəkillərin funksiyası*

Əyanilik xarici dillərin öyrənilməsində bütün zamanlar üçün aktual olmuşdur. Son dövrlərdə qloballaşma səbəbindən xarici dil bilikləri mədəniyyətlər arasında ünsiyyət kimi daha nüfuzlu və tələb olunandır, bu səbəbdən də əyanilik xarici dil dərslərində böyük rol oynayır. Onun köməyi ilə sərbəst ünsiyyətdə nitq problemləri öz həllini tapır, qrammatik materialın formalaşması və möhkəmlənməsi həyata keçir. Ən əsası isə tələbələrin danışma və qulaq asmaları məcburiyyətdən yox, maraqdan irəli gəlir. Əyaniliyin əhəmiyyəti ondadır ki, o öyrənənlərin psixiki aktivliyini sərbəst edir, dil dərslərinə böyük maraq oyadır, mənimsənilən materialın həcmi genişləndirir, gərginliyi və yorğunluğu azaldır, yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirir. Təsvir diqqətin, müşahidə qabiliyyətinin, təfəkkür mədəniyyətinin inkişafına kömək edir və xarici dilin öyrənilməsinə marağı artırır; bu səbəblərdən xarici dili daha cəlbədicə, canlı və maraqlı etmək üçün şəkillərdən istifadə olunur. Şəkillər dərslərin çox vacib bir amilidir, çünki onlar müəyyən məzmun və informasiya daşıyıcılarıdır və müəyyən bir fikir söyləməyə və ya mövqə tutmağa sövq edirlər.

Dərs dediyim tərcümə fakültəsinin aşağı kurslarında əyanilikdən (şəkillərdən) istifadə daha mühüm məna kəsb edir, çünki bu kurslarda oxuyan tələbələr, xüsusilə də alman dili öyrənənlər adətən zəif dil bazasına malik olduqlarından, biz onlara I kursda dil öyrətmək məcburiyyətində qalıyıq.

İstifadə olunan şəkillərin funksiyası dərstdə qarşıya qoyulan məqsəddən asılıdır. Bu baxımdan şəkillər iki yerə bölünür:

1. təsviri şəkillər (foto, rəsm, diafilm, karikatura, kollaj və s.)

2. məntiqi-analitik şəkillər (sxematik təsvirlər, qrafiklər, diaqrammalar, cədvəllər və s.)

Xarici dil dərslərində, xüsusilə aşağı kurslarda, şəkillərin əsas funksiyası təsviridir. Tələbələr əşya, situasiya və ya mətnin məzmununu təsvir edir və reallığı əyani şəkildə ifadə edirlər. Şəkillərin informasiya ötürmə funksiyası onların təsviretmə funksiyası ilə sıx bağlıdır. İnformativ şəkillər daha anlaşılqı olur.

Şəkillər çətin və ya abstrakt mətn parçalarını izah edə və konkretləşdirə bilər. Bu zaman onlar təsvir və informativ funksiyalarla yanaşı izahedici funksiyanı da öz üzərinə götürür. Problem yaradan ayrı-ayrı sözlər gerçəkliyə istinadən izah edilir.

Şəkil üzərində iş zamanı aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

vizual şəkil, fərziyyə, şəkil təsviri, interpretasiya və qiymətləndirmə.

Bəs şəkilləri hansı kriteriyalara əsasən seçmək lazımdır? Şəkilləri seçərkən, onların texniki cəhətdən keyfiyyətinə, estetik görünüşünə, məzmun dolğunluğuna, tələbələrin maraq və yaşlarına uyğunluq dərəcəsinə fikir vermək lazımdır.

Beləliklə, şəkillər informasiya daşıyıcısıdır, əyani vasitədir, danışmaq və ya yazmaq üçün bir səbəbdir; onlar yaddaşı möhkəmləndirir və tələbələri müstəqil fikir yürütməyə yönləndirir.

Hüseynova Aidə Aydın qızı
UNEC

BƏDİİ TƏRCÜMƏDƏ MƏNADAN ANLAMA KEÇİDİN KONTEKSTUAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *dil reallığı, subyekt intensivəsi, itmiş sahələr, predmetsizləşdirmə*

1. Dil vasitəsi ilə ikilənmiş dünya dil reallığı və obyektiv gerçəklik (dil vasitəsi ilə təfəkkürə təsirin semantik transformasiyaları, obyektiv aləmin subyektiv obrazlarının linqvistik reallığı) bədii

mətnlərdə leksik semantizasiya vasitəsi ilə dilin normalarına və mətni tərtib edən, subyektin intensiyasına uyğun yaradılır.

2. Bədii mətnə müəllifin obyektiv gerçəkliyə münasibətdə koqnitiv stili təkrarların oynadığı topoqrafik üslub kimi mənanın predmetsizləşməsinə səbəb olmaqla anlama keçiddə yaradıcılığın fərdi xarakterini formalaşdırmış olur ki, bu da adətən tərcümə zamanı itmiş sahələr hesab edilir və tərcümədə bədiiliyin emosionallığını və poetikliyin zənginliyinə səbəb olur.

3. Dil reallığının bədii yaradıcılıqda semantik imkanları anlam dairələrini müəllif səviyyəsində qapanması ilə müşahidə olunur və bu daha çox postmodernist ədəbiyyat üçün xarakter olduğundan tərcüməçi müəllifin zaman və məkan dekonstruksiyalarında müəllif şəxsiyyəti amilinə xüsusi önəm verməlidir, çünki bədii mətnə konseptuallaşma müəllifin şüurundan keçərək obraz çoxluğunun qalereyasını yaradır və tərcüməçini müəllifin subyektiv obrazlar dünyasına daxil olmasına əngəlləyən koqnitiv stillə müşayiət olunur və kontekstual situasiyaların tipologiyası zaman mənanın təsiri altından olur. Müəllifin yaratdığı kontekstual situasiya və dil reallığının yaratdığı situasiyalar mənanın anlama çevrilməsinə təsir edir.

4. Mənanın anlama çevrilməsi tərcümə olunanın anlanılması ilə bağlıdır və tərcümə olunmuş bədii parçada leksik mənanın seçilməsi müəllifin fikrini başa düşməyi motivləşdirir.

Dil reallığı əsasında tərtib edilmiş mətnlər, obyektiv gerçəkliyi inikas etdirən mətnlərdən intellektual səviyyəsinə görə fərqlənir. Dil reallığı ilə yaradılmış bədii mətnlərdə obrazların verbal sırası daha çox mücərrədləşmiş olur. Onların tərcüməsi zamanı predmetsizləşdirmənin tərcümə olunan dilə ekvivalentlərini tapmaq çətinləşir və ya bir söz bir neçə sözün köməyi ilə tərcümə olunaraq tərcümənin adekvatlığını pozur.

Obyektiv gerçəkliyin inikasında bədii obrazların dillə ifadəsində semantik transformasiya elə də çətinlik törətmir, ona görə ki, leksik semantikanın kontekstual çalarları, haqqında danışılan predmetin inikası olunmaqla aşağı obrazlar sırası vasitəsi ilə tərtib olunub, sözün predmet mənası yaxın inkişaf zonasına daxildir və mücərrədləşmənin aşağı səviyyəsinə aiddir.

**SEMANTİKASINA GÖRƏ MÜXTƏLİF KÖKLÜ SÖZLƏRİN
İNKARLIĞI İFADƏ ETMƏSİ
VƏ TƏRCÜMƏ SƏVİYYƏSİ**

Açar sözlər: *prefiks, suffiks, inkarlıq, əlamət, tərcümə*

Dilçilik tarixinə nəzər yetirdikdə müşahidə etmək olur ki, inkarlıq kateqoriyası haqqında öləri də olsa məlumat verilən zaman inkarlığın ifadə vasitələrinin inkarlıq ifadə edən sözlərdən, inkar şəkilçi və prefikslərdən (hansı dillərdə varsa), həmçinin semantikasın antonimlik təşkil edən sözlərdən bəhs olunsa da onun tərcümə dil səviyyəsinə dair yetərinə işlər görülməyib. Əlbəttə, bizim bəhs etdiyimiz dil ingilis dilidir və bu dildə inkarlıq ifadə edən elementlər, şəkilçi, prefikslərlə bərabər müxtəlif köklü sözlərin antonimlik yaratmaqla inkarlığı ifadə etməsi və dil tərcümə mövcudluğu səviyyəsi məsələsinə münasibətimizi bildirmək istəyirik.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, dilçilikdə adətən bir iearxiya təşkil edən dil-tərcümə səviyyələri mövcudluğu vardır ki bura fenomen tərcümə, morfem tərcümə, fraza, cümlə və mətn tərcümələr daxildir. İngilis dilində bütün funksional-semantik inkarlıq kateqoriyalarının və seqmentlərinin tərcüməsi morfem səviyyə tərcüməsinə daxil olub və hər birinin müstəqil mənası vardır.

kindness-unkindness xeyirxahlıq-xeyirxahsızlıq

Burada –*un* affiksi Azərbaycan dilinə tərcüməsi – *sız* kimi tərcümə V.N.Bondarenko vurğulamışdır ki, (Отрицание как логико-грамматическая категория. М., 1983, 579 с.) Hind-Avropa dillərində inkarlığın çox geniş yayılmış ifadə vasitələrindən biri inkar affiksləridir. O qeyd edir ki, rus dilində bu funksiyaları əsasən *не-, ну-, без-* (*без*); alman dilində *un-, -los, -leer*; ingilis dilində *un-, in-, dis-, mis-*; fransız dilində *de-, dis-, dif-, mal-, me-, mes-* prefiks və suffiksləri ifadə edir. Ümumi cəhətə ondan ibarətdir ki, həmin prefiks və suffikslərin birləşdiyi sözlər yoxluq, məhrumiyyət əks məna və ziddiyyət bildirir.

Don't be cruel to anymals. - Heyvanlara qarşı amansız olma/olmayın.

Don't be so unkind to your brother. - Qardaşına qarşı belə bədxah olma/olmayın.

Dünyada tam təmiz heç bir dil yoxdur və buna görə də bir dildən başqa dilə həm sözlər keçir, həm də şəkilçilər keçir və buna görə də alınma şəkilçilər daxil olduğu dilin sözlərinə də qoşulub həm yeni söz yaratmaq qabiliyyətinə malik olmaqla inkarlıq da ifadə edir və həmçinin alınma söz də daxil olduğu dilin sözü ilə inkarlıq təşkil edə bilər, çünki elə keyfiyyətlər, hərəkətlər və obyektlərin adlandırılmasında əkslik yarada bilər. Və başqa dildə inkarlıq bildirərək tərcümə olunur

Hüseynova Könül Rauf qızı
ADU

TƏRCÜMƏNİN TƏDRİSİNDƏ ƏSAS FAKTORLAR

Açar sözlər: *tərcüməçi hazırlığı, tələblər, reallıq*

Son zamanlar universitetlərin tərcümə fakültələrinin verdiyi təhsil barədə yanlış fikir formalaşmış, yəni gözləntini reallığa uyğun olmayacaq dərəcədə yüksək tutmaqla tələbələr əldə edilən real nəticəni qəbul etmirlər və ali təhsil müəssisəsinin işində qüsur axtarmağa çalışırlar. Müəllimlər tələbələrdə formalaşmış bu yanlış düşüncəni aradan qaldırmalı, dörd illik təhsil çərçivəsində məhsuldarlığın minimum və maksimum dərəcəsini aydın dərk etməkdə onlara kömək etməlidirlər.

Tərcümənin tədrisində nizamlı tədris planları mövcuddur və universitetlərdə bu sahə üzrə mütəxəssislər kifayət qədərdir, lakin tədris keyfiyyəti təkcə dərəcəli müəllimlərin olmasından asılı deyil. Onlar tərcümə sənətini öyrətmək üçün lazım olan maksimum səyləri göstərirlər. Əgər minimal standartlara uyğun tərcüməçi hazırlığından söhbət gedirsə, bu sahə üzrə praktik məşğul olan peşəkarların dərəcəsi və təhsil müəssisəsinin avadanlıqlarla təmin olunması

eyni dərəcədə vacib məsələlərdir. Başqa sözlə, daimi işi müəllimlik deyil, mütərcimlik və dilmanlıq olan mütəxəssislər universitet tərəfindən bu işə cəlb olunmalıdır. Misal üçün, bədii tərcüməni öyrənən tələbələrə bədii əsərləri tərcümə edən peşəkar mütərcimlər əlavə dərslər deyə bilər. Digər yazılı tərcümə dərslərinə gəldikdə isə, yəni qeyri-bədii, informativ mətnlərin tərcüməsinin tədrisində hər bir sahə üzrə (tibbi tərcümə, iqtisadi tərcümə, hüquqi tərcümə, ekologiyaya aid mətnlərin tərcüməsi və s.) mütəmadi olaraq məşğul olan tərcüməçilər və ya xarici dili yaxşı bilən müvafiq sahənin mütəxəssisi dərslər deməlidir. Şifahi tərcüməçi olacaq tələbələrə isə sırf tərcümənin şifahi növü ilə məşğul olan peşəkar sinxronistlər və ya ardıcıl tərcüməçilər dərslər deməlidir.

Razılaşırıq ki, tərcümə dərslərini demək üçün hər iki dili, həm məxəz, həm də hədəf dili yüksək səviyyədə bilən tərcüməçi müəllimlər tələb olunur. Bu sahədə ikidilli yerli müəllim kifayət qədərdir, lakin əcnəbi müəllimlər, yəni Azərbaycan dilini də eyni dərəcədə yaxşı bilən əcnəbi tərcüməçi müəllim tapmaq demək olar ki, mümkün deyil. Tərcümə dərslərində olmasa da, dil dərslərində yerli müəllimlərin deyil, məhz dil daşıyıcılarının dərslər deməsi isə mümkündür, çünki dil dərslərində Azərbaycan dilini mükəmməl bilmək tələbi yoxdur.

Digər vacib məsələ, tələbələrin yerli təhsil müəssisəsində aldıkları bilikləri möhkəmlətmək üçün süni mühitdən dərhal sonra təbii dil mühitinə keçməsidir, yəni onların dilini öyrəndikləri ölkədə ən azı bir semestr (son semestr) təhsil almalarını təmin etməkdir. Almaniyada Leypsiq universitetində sonuncu kursu xaricdə təhsil aldıqdan sonra qayıdan tərcüməçi tələbələrin bir başa peşəkar tərcüməçi kimi işə başlamasının əsas səbəbi yəqin ki məhz budur.

Beləliklə, tərcümənin tədrisinin yüksək səviyyədə təşkil olunmasını, yaxşı peşəkar tərcüməçilərin hazırlanmasını şərtləndirən əsas faktorlar aşağıdakılardır:

- dərəcəli müəllimlərin dərslər deməsi,
- bu sahə üzrə peşəkar olan tərcüməçilər tərəfindən veriləcək master-klas məşğələlərin təşkil olunması,

- dil dərslərini demək üçün dil daşıyıcılarının işə götürülməsi,
- ali təhsil müəssisəsinin tərcüməçi hazırlığında lazım olan peşəkar avadanlıqlarla təmin olunması
- və sonda təbii dil mühitində, yəni xarici ölkədə tələbənin bir illik təhsilinin təşkil olunması.

Hüseynova Şəfəq Əsgər qızı
ADU

TƏRCÜMƏDƏ “YALANÇI DOSTLAR” PROBLEMİ

Açar sözlər: beynəlmiləl, yalançı dostlar, məxəz və hədəf dillər

Dövlətlərin və millətlərin biri-biri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin getdikcə inkişaf etdiyi müasir dövrümüzdə əksər dillərdə beynəlmiləl sözlərin sayı xeyli artmışdır. Belə alınma sözlərin bir qismi orfoqrafik və semantik cəhətdən oxşar olur və müxtəlif dillərdə işlənir, məs: Computer, İnternet, E-Mail, Hotel, Hobby, Pizza, Hamburger, Spagetti, Supermarket, Okey və s...

Bununla yanaşı, beynəlmiləl sözlərin heç də hamısı müxtəlif dillərdə eyni mənə daşımır. Semantik cəhətdən uyğun gəlməyən belə sözlər psevdointernationalizmlərə aid edilir. Belə sözlər tərcüməçinin yalançı dostları adlanır və onlar orfoqrafik və fonetik cəhətdən bir çox dillərdə oxşar olsalar da, mənəca fərqlidirlər; məs: ”firma” ispan dilində “imza” (qol çəkmək), alman dilində isə “firma” (şirkət) mənəsində işlənir.

Bəzən məxəz dildəki sözün mənəsi hədəf dildə tam fərqli olur, məs: “Handy” sözü alman dilində “mobil telefon”, ingilis dilində isə “praktik, bacarıqlı, cəld” mənəsinin verir; yaxud “art” sözü ingilis dilində “incəsənət”, alman dilində isə “növ, üsul” kimi tərcümə olunur.

Belə sözlər mənşəcə qohum olsalar da, müxtəlif inkişaf yolu keçmişlər. Qohum dillərdə (məs: alman, niderland), yaxud əlaqələri

sıx olan ölkələrin dillərində (alman-fransız) “yalançı dostlar” a qohum olmayan dillərdən (məs:alman-yapon) daha çox rast gəlmək olur; məsələn: niderland dilində “bellen”-alman dilinə “klingeln”, “telefonieren”-“zəng çalmaq” kimi tərcümə olunur, halbuki “bellen” almanca “hürmək” deməkdir. Hamımıza yaxşı tanış olan “ya” sözü bir çox slavyan dillərində “mən” kimi tərcümə olunduğu halda, Sloveniyanın danışıq dilində, alman dilində olduğu kimi “təsdıq-bəli” mənasını verir, yaxud “cream-creme” oxşar sözləri almanca “qaymaq”, ingiliscə “mousse”, rus, Azərbaycan və bir çox avropa dillərində “krem”, “kosmetik vasitə” kimi tərcümə olunur.

Başqa bir misal, “maqazin” sözü alman və ingilis dillərində “jurnal, qəzet”, Azərbaycan və rus dillərində isə “mağaza” mənası verir.

İngilis dilində “gift” sözü “hədiyyə, bəxşış” kimi müsbət məna verdiyi halda, alman dilində “zəhər” kimi tərcümə olunur (yalnız “Mitgift” sözü alman dilində “cehiz” mənasında işlənir).

Göründüyü kimi, belə oxşar sözlər bir çox dillərdə geniş yayılmışdır. Tərcümə zamanı lazım olan məna düzgün seçilmədikdə, yanlış tərcümə alınma bilər. Odur ki, tərcüməçi lüğətlərin köməyi ilə sözün bütün mənalərini diqqətlə araşdıraraq uyğun gələn sözü yerində işlətməyi bacarmalıdır.

Xanızadə Pərvanə Olxan qızı
ADU

HÜQUQİ SƏNƏDLƏRDƏ RAST GƏLİNƏN İXTİSARLARIN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI **(Müasir fransız dilinin materiallarına əsasən)**

Açar sözlər: hüquqi sənəd, ixtisarlar, abreviaturlar, tərcümə

Müəyyən hüquqi-normativ sənədlərin tərcüməsi zamanı ilk növbədə sənədləşmədə olan ölkənin hüquq sisteminin əsas xüsusiyyətlərini və eləcə də fərqli cəhətlərini nəzərə almaq lazımdır. Bu zaman hüquqi sənədlərin tərcüməsi ilə məşğul olan şəxsin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Hüquqi yönümlü tərcümə mətnlərinə qoyulan

əsas tələblərdən biri onun aydın və başa düşülə biləcək dildə olmasıdır. Bu məqama əsasən böyük ictimai kütlə üçün nəzərdə tutulmuş sənədlərin tərcüməsi zamanı diqqət yetirilməlidir.

Hüquqi mətnlərin tərcüməsi zamanı xüsusi terminalogiyadan istifadə olunur. Bu zaman sözləri emosional çalardan məhrum edərək onları rəsmi-işküzar üslubun qaydalarına tabe etmək lazımdır. Bəzən müxtəlif təşkilatların adları onların ixtisarları ilə verilsə həmin mətn tərcümə edilərkən onun tam açılışı verilməlidir. Lakin bəzi ixtisarlarda da var ki, onların qısaldılmış forması ingilis dilindəki açılış formasını əks etdirsə də onlar istənilən bir dilə tərcümə olunmaq hüququna malikdirlər. Hüquqi mətnlərdə daha tez-tez rast gəlinən faktlardan biri də ixtisarlarda və abreviaturlarda işlənməsidir. Lakin burada da əsas prinsip mətnin hamı tərəfindən başa düşülə biləcək bir dildə tərtib olunması və ehtiyac olduğu halda ikili şərhə üstünlük verilməsidir. Məsələn, son dövrlərdə yaranan ixtisarlardan birini nəzərdən keçirək.

cepej-Commission européenne pour l'efficacité de la justice-Ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi üzrə Avropa komissiyası.

Tərcüməçi mütləq surətdə abreviaturların aşağıda göstərilən tərcüməsi üsullarını bilməlidir:

- Əcnəbi ixtisarın tərcümə olunduğu dilə özünün ekvivalenti ilə verilməsi. Məsələn: UNICEF-Fonds des Nations unies pour l'enfance (fransız dilində).

- Əcnəbi dildə verilən ixtisarın tərcüə olunan dilə olduğu kimi verilməsi. Lakin bu zaman bir maraqlı məqamı nəzərə almaq lazımdır. Belə ki, bəzi ixtisarlarda bütün dillərə dünyada qəbul olunmuş standart formada, yəni tərcümə olunmadan ingilis dilindəki vahid forması ilə verilməlidir. *Məsələn:* FAO-Food and Agriculture Organization. Sanki belə ixtisarlarda dünyaya çıxış vizit kartları var.

- İxtisarlarda hər hansı bir dilə tərcüə edərkən bəzən onun sözü gedən dildə başqa adla verilməsi. Məsələn: *CC-Cour de cassation*. Əslində Azərbaycan dilində "Kassasiya məhkəməsi" sözünün işlənməsinə baxmayaraq qeyd olunan ixtisar Respublikamızda *Ali məhkəməyə* uyğundur.

Bütün bu söylənilənlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, fransız dilindən hər hansı bir hüquqi mətni tərcümə edən tərcüməçinin həmin ölkənin hüquq-məhkəmə sistemini də bilməsi xüsusi önəm daşıyır.

Xəlilova Mələk Bəhrəm qızı
ADU

SİFƏTLƏRİN LEKSİK-FRAZEOLJİ TƏRCÜMƏ PROBLEMİ

Açar sözlər: *leksik məna, frazeoloji vahid, tərcümə*

Dildə olan hər bir məna və məna fərqliliyi sözün özü və ya kontekst daxilində ifadə etdiyi mənası ilə müəyyən olur. Ümumilikdə frazeologiya xalqın həyatını, mədəniyyətini, tarixini və bir sıra başqa xüsusiyyətlərini özündə əks etdirdiyi üçün məna fərqliliyi daha aydın nəzərə çarpır və tərcümədə çətinlik yarada bilər. Sifətlər əşyanın əlamətini bildirsə də, frazeoloji vahid tərkibində leksik mənasından tamamilə fərqli və ya ona yaxın mənada çıxış edə bilər. Məsələn “hot” söz olaraq isti mənasını bildirsə də “hot air” frazeoloji birləşməsi “boş söz”, “cəfəngiyyat” kimi tərcümə olunur. “Cold” sifət kimi “soyuq” mənasındadır. “Cold arms” birləşməsində “soyuq silah” kimi tərcümə edilir və hərfi tərcümədə soyuq olsa da silahın xüsusiyyətinə işarə edir. Frazeoloji vahid tərkibində sifətlər bəzən öz leksik mənalarını itirərlər də hər zaman təyin funksiyasını yerinə yetirir. Əşyanın müəyyən əlamətlərinə bənzətmə, oxşatma ilə yaranan frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi müəyyən mənada üst-üstə düşə bilər. “To keep the bones green” birləşməsi – “sağlamlığı qorumaq” kimi tərcümə olunur. Yaşıl rəng təbiətdəki canlılığı ifadə etdiyi kimi burada da sağlamlığa işarətdir. Burada digər məsələ isə ingilis dilində verilən nümunədəki söz sayı ilə tərcümə olunan dildəki söz sayının fərqli olmasıdır. Belə nəticə çıxarmaq olar ki, bütün bir cümlənin mənasını bir sözlə ifadə etmək mümkündür. “Keep clear of somebody” frazeoloji birləşməsini düzgün tərcümə etmək

üçün ilk növbədə “clear” sözünün mümkün olan bütün mənalarını bilmək lazımdır. Sifət və sifət tərkibli frazeoloji birləşmələr bədii ədəbiyyatda üstünlük təşkil edir. Əsərlərdə rast gəlinən frazeoloji birləşmələr bəzən müəyyən cümlə və ifadələrə çevrilir ki, bu da əsərlə tanışlığı olmayan tərcüməçiyə çətinlik yarada bilər. Məsələn Şekspirin “Otello” əsərində işlədilən *green-eyed monster* birləşməsi həmin əsərdə *qısqanc* mənasındadır.

Leksik-frazeoloji tərcümə problemi ilə qarşılaşmamaq üçün ilk növbədə dil biliklərini genişləndirmək lazımdır. Lüğətlərdən istifadə ilkin şərt kimi qeyd edilməlidir. Tərcümə zamanı çətinlik yaranan səbəblərdən biri şəxsin öz ana dilini yaxşı bilməməsindən irəli gələ bilər. Tərcümə prosesini şərtləndirən vacib nüanslardan biri də sözün ekvivalentini verməyi bacarmaqdır. Hədəf dilin frazeoloji lüğətini öyrənmək, əzbərləmək də tərcümə problemlərinin qismən aradan qaldırılmasına kömək edə bilər. Əzbərçilik yaxşı qarşılanmasa da labüddür çünki, sözün leksik mənasını bilsək də frazeoloji tərcümədə tamamilə fərqli məna ilə qarşılaşa bilərik.

Xudiyeva Emiliya Abdulla qızı
ADU

İBRI DİLİNDƏ CİNS VƏ KƏMİYYƏT KATEQORİYASININ TƏRCÜMƏ ZAMANI YARATDIĞI PROBLEMLƏR

Açar sözlər: *ibri dili, cins kateqoriyası, kəmiyyət kateqoriyası, istisna, tərcümə*

Dünyanın ən qədim dillərindən biri sayılan ibri dilinin qrammatik bazası son əsrlərdə sistem halına salınmışdır. Belə ki, təxminən 3000 illik tarixi olan bu dilin qrammatikasında kifayət qədər boşluqlar vardır. Bu baxımdan cins və kəmiyyət kateqoriyasının araşdırılması və bu istiqamətdə olan problemlərin həlli önəmli məqamlardan sayılır [Asher Vayzer, 1953. s.15-17].

İbri dilində isimlər iki cinsə bölünür kişi və qadın. Bu gün qədim ibri dilindəki sözlərin cinsinin hansı qaydalara əsasən müəyyən olunması məlum deyil [Rivka Bleboim, 1995, s.8-11]. Müasir ibri dilində isimlərin əksəriyyəti kişi cinsinə məxsusdur. Kişi cinsinə aid olan isimlər heç bir morfoloji xüsusiyyət daşımır. Qadın cinsinə aid olan isimlər isə xüsusi sonluqlarla bitir [Леонид Зеллигер, 1986, s.28-30]. Əsas problem həmin sonluqların bəzən tələb olunan qaydalara tabe olmamasıdır. Belə ki, ibri dilində kifayət qədər istisnalıq təşkil edən isimlər vardır ki, bu da tərcümə işini bir qədər çətinləşdirir. Belə ki, Azərbaycan dilində olan hər hansı bir mətni ibri dilinə tərcümə edən zaman bu istiqamətdə bilikli və diqqətli olmaq lazımdır. Akademik tərcümə işində bu çox önəmli məqamdır. Müəyyən məqamlarda qadın cinsinə aid olan sonluqlar tərcüməçini aldada bilərlər, yəni formaca qadın cinsi kimi görünən isimlər əslində kişi cinsində və ya əksinə ola bilərlər. Ümumilikdə, qadın cinsi sözləri bildirən sonluqlar aşağıdakılardır [Me'ira Ma'adya, 2009, s.3-7]:

1. הַ sonluğu. Məs, תמונה –[temunah] – şəkil; פינה [pinah] - künc
2. יַ sonluğu. Məs, מכונית - [mexonit]- maşın; כפית [kapit] - çay qaşığı
3. וַ sonluğu. Məs, תרבות - [tarbut]- mədəniyyət; סוכנות [soxnut] – təşkilat
4. תַ sonluğu. Məs, מחברת - [maxberet] - dəftər; מרפסת [mirpeset]- balkon
5. תַ sonluğu. Məs, טבעת - [taba'at]-üzük; צלחת - [tsalaxat] - boşqab

Qalan sonluqlarla bitən isimlər isə kişi cinsinə aiddir.

İsimplərin cins kateqoriyasında olan çoxsaylı istisna hallar onların cəm halının da müxtəlif olmasına səbəb olur. İbri dilindəki isimlər cəm halında aid olduğu sonluğu qəbul edir. Bir qayda olaraq kişi cinsində olan isimlər ים [im] sonluğu, qadın cinsində olan isimlər isə ות [ot] sonluğu qəbul edirlər. Məs, חברים - [xaver-xaverim] - dost-dostlar; חברה-חברות –[xavera-xaverot] – rəfiqə-rəfiqələr. Lakin, isimlərin cəm kateqoriyasında da müəyyən istisna hallar mövcuddur [5].

Bəzən müəllif və ya tərcüməçi hər hansı bir ismin cinsini tapmaqda çətinlik çəkir. Bu zaman yaranmış suallar İbri dilinin tarixini, inkişaf mərhələlərini, dilin qrammatik, leksik və terminoloji normalarını müəyyən edən İbri dili Akademiyası tərəfindən cavablandırılır.

Ədəbiyyat

1. Asher Vayzer Dikduk halashon haivrit Israel: Tel-Aviv., 1953.
2. Леонид Зелигер Иврит Фонетика, морфология, орфография и чтение, Иерусалим., 1986.
3. 1995 תחביר למתקדמים. רבקה בליבוים ירושלים, [Rivka Bleboim Taxbir lemitkadmim Yerushalaym, 1995.]
4. 2009 להצליח בעברית. מאירה מעדיה. ישראל, [Me'ira Ma'adya Lehatsliax Be'ivrit Israel, 2009.]
5. השפה העברית <https://www.safa-ivrit.org/history/intro.php>

Халилова Ханым Абиьфаз
АУЯ

ПРЕПОДАВАНИЕ ПЕРЕВОДА (НА ОСНОВЕ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА)

Ключевые слова: *перевод, преподавание, коммуникация, иностранный язык*

В наше время, в независимости от рода деятельности, все более важным становится изучение того или иного иностранного языка. В таких условиях, когда человека постоянно окружают так называемые межкультурные и межъязыковые коммуникативные ситуации, особое значение должно уделяться вопросу о подготовке профессионалов, обеспечивающих коммуникацию между представителями разных лингвокультур. В связи с этим, профессия переводчика на сегодняшний день является очень актуальной и спрос на высококвалифицированных переводчиков продолжает расти.

К преподаванию перевода не следует приступать на начальной стадии изучения японского языка, а целесообразнее начать на той стадии изучения, когда сформированы достаточные для этого языковые и речевые компетенции в сфере языка. Степень их достаточности отражает уровень владения и способность применения в речевой деятельности нормативной грамматики и лексики японского. Данная лексико-грамматическая компетентность предполагает, что обучающийся владеет не только формальным набором определенного количества грамматических правил и лексических единиц, но и навыками, достаточными для осуществления речевой деятельности на японском языке в пределах заданного количества предметов и ситуаций [Гуревич, 2012, 15-30]. Учебно-образовательный процесс по формированию компетенций речевой деятельности на японском языке с самого начала должен быть ориентирован на последующее включение в его состав перевода. Одним из самых сложных аспектов при процессе перевода с одного иностранного языка на другой является перевод фразеологических единиц, пословиц и поговорок. При таком переводе переводчику надо передать смысл и отразить образность, найдя аналогичное выражение в языке и не упустив при этом из виду стилистическую функцию того или иного фразеологизма, пословицы или же поговорки [Виноградов, 2001, 62-70]. Метод, когда переводчик хочет выделить образную основу фразеологизма, не применяя буквального перевода, принято считать методом калькирования. Можно привести пример из японского языка: 楽は苦の種、苦は楽の種 Kakuwa kunotane, kuwa rakunotane. Перевод этой поговорки «Легкость-это семя сложности, сложность - семя легкости». При таком буквальном переводе суть поговорки теряется, чтобы этого не допустить, применяется метод калькирования, то есть выбор более близкого эквивалента в русском языке - «Любишь кататься, люби и саночки возить» [Мигдальская, 2012, 31-35]. При таком переводе переводчик сможет передать смысл и отразить образность данного выражения.

Библиография

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение. – М., 2001.
2. Гуревич Т.М. Концепции обучения и учебные материалы по японскому языку / Т.М. Гуревич // Японский язык в вузе. М., 2012
3. Мигдальская В.И. и др., Идиомы Пословицы Афоризмы. Учебно-методическое пособие. Одесса, 2012

İbrahimov Elçin Əli oğlu
ADU

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏN TÜRKİYƏ TÜRKÇƏSİNƏ TƏRCÜMƏLƏRDƏ YAŞANAN PROBLEMLƏR

Açar sözlər: *Azərbaycan dili, Türkiyə türkcəsi, tərcümə problemləri, uyğunlaşdırma*

Qohum dillərin təlimi və öyrənilməsi, həmin dillərdə nitq vərdişinin yaradılması və qarşılıqlı tərcümələr xüsusi hazırlıq, dərin nəzəri bilik və böyük təcrübə tələb edir. Türkiyə türkcəsindən Azərbaycan dilinə və əksinə tərcümələrə (uyğunlaşdırmalara) qohum dillərdən tərcümələrdə ortaya çıxan problemlər kontekstindən baxmalıyıq.

Türk dilləri ailəsinin ən böyük qolunu təşkil edən Türkiyə türkcəsinin obyektiv və elmi şəkildə öyrənilməsinə şərait yaranmışdır. Sözsüz ki, belə bir şəraitdə Türkiyə türkcəsinin qohum dillərdən tərcümənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi müstəvisində Azərbaycan dili ilə qarşılaşdırılmalı-müqayisəli şəkildə araşdırılması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bu gün Azərbaycan və Türkiyə türkcəsindən qarşılıqlı tərcümələr (uyğunlaşdırmalar) zamanı tez-tez ciddi problemlərlə qarşılaşırıq. Əlbəttə, hər nə qədər bu iki dil arasında qarşılıqlı anlaşmalar digər dil qruplarındakı kimi olmasa da, ancaq uyğunlaşdırmalar zamanı çox ciddi problemlər ortaya çıxır. Türkiyə və Azərbaycan dil, ədəbiyyat, tarix, folklor, etnoqrafiya və s. olaraq bir-birlərinə çox

yaxın və köklü bir ortaq tarixi bölüşür. Türk dünyasını bu gün müs-təqil və muxtar respublikalar kimi qiymətləndirdiyimizdə bu iki ölkə ümumilikdə türk xalqlarının yüz milyondan çox əhalisi təşkil etməsinə baxmayaraq, bu gün iki dildən tərcümələrdə və uyğunlaş-dırmalar zamanı ciddi problemlər yaşanmaqdadır.

Qohum dillərdən – Türkiyə türkcəsindən əsərləri Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi zamanı qarşımıza çıxan ilk problem; türkcə və türk dilləri kimi ortaq bir anlayış altında birləşən dillər arasında əsərlərin bir dildən digər dilə uyğunlaşdırılmasına “*tərcümə*”, “*uy-ğunlaşdırma*”, “*çevirmə*” qeyd olunan bu ifadələrdən hansının isti-fadə edilməsi məsələsidir. Bu anlayış qarışıqlığı və ya əhəmiyyətsiz bir termin müzakirəsi deyil. Çünki bir əsərin yazılış nə qədər əhə-miyyətlidirsə, o əsərin başqa bir dildə tərcüməsi, uyğunlaşdırılması və nəşri də o qədər əhəmiyyətlidir.

Bu problem son dərəcə mürəkkəb prosesin öyrənilməsi, iki ya-xın qohum dilin ümumi və fərqli cəhətlərinin elmi-nəzəri tədqiqi, bu fərqlərin Türkiyə türkcəsindən Azərbaycan türkcəsinə şifahi və yazılı tərcümələr zamanı meydana çıxardığı çətinliklərin müəyyənleş-dirilməsi mütəxəssislərin qarşısında duran aktual problemlərdəndir.

İmanova Nahidə Mahmud qızı
ADU

İNTERNET TƏRCÜMƏ SİSTEMLƏRİ

Açar sözlər: *internet, dil, tərcümə, vasitə, söz, lüğət*

İnformasiyanı müxtəlif üsullarla əladə etmək mümkündür. Bu zaman audio və audiovizual ötürmə çox üstünlük təşkil edir. V.N.Sadovski internet tərcümə sistemlərini açıq və qapalı olmaqla iki qrupa ayırır və qapalı sistemdə anlayışların sayının məhdud ol-duğunu yazır. Açıq sistemlər isə daim yenilənir və müxtəlif termin-lərlə zənginləşir.

Terminlərin yaradıcıları sahə mütəxəssisləri hesab edilir. Tədqiqat və araşdırma prosesinin nəticəsi kimi yeni bir termin yarana

bilər. Yeni yaranan termin həmin sahəyə aid olan işdə istifadə edilir. Müşahidələr göstərir ki, elə sahələr də mövcuddur ki, burada yalnız həmin sahənin mütəxəssisləri iştirak edə bilər. İnternet xidmətləri sahəsi də belə sahələrdən hesab edilir. İnternet xidmətləri əslində informatikanın başqa elmlərlə birliyi sahəsi kimi fəaliyyətə başlayıb. İnternet xidmətinin özü isə istifadəçi üçün nəzərdə tutulduğundan ona hər bir istifadəçi müraciət edə bilər. Bu prosesdə istənilən sahə mütəxəssisin iştirakı mümkündür. Məsələn, internet tərcümə sistemlərindən ingilis dilini, yaxud lazım olan xarici dili bilməyən şəxs belə istifadə edə bilər. Nəticədə *internet-translation*, *internet dictionary*, *internet word glossary* və s. kimi anlayışlar yaranıb. Bu kimi səbəblərdən internet xidməti sahəsində işlədilən terminlər çoxluq təşkil edir ki, bu proses də internet dilinin sürətlə inkişafını şərtləndirir. Hazırda artıq internet dilinin müstəqil sahə kimi öyrənilməsi və araşdırılması müşahidə edilir.

İnternet termini ingilis dilində *international* 'beynəlxalq' və *net* 'şəbəkə' sözlərinin birliyindən əmələ gəlib. Bu termin ilk dəfə ABŞ hərbi məlumatların kompüterləşdirilməsi səbəbindən işlədilib. Lakin hazırda internet nəinki hərbi sahədə, bütün sahələrdə işlədilir. Hətta internetin ailə-məişət məsələsinə təsirini də müşahidə etmək mümkündür. İnternetin imkanları getdikcə daha çox artır. İnternetə hər cür materialın daxil olması onun imkanlarını genişləndirir. Bu tərcümə sahəsində də müşahidə edilir. Tərcümə ilə əlaqədar olduqca çox internet sistemi mövcuddur. Məsələn: *an hour translation* 'bir saatlıq tərcümə', *professional translation* 'peşəkar tərcümə', *visual translation* 'əyani tərcümə', *written translation* 'yazılı tərcümə' və s.

İnternet olduqca geniş imkanlara malik kütləvi informasiya vasitəsidir. İnternetin imkanları ilə bağlı olaraq internet tərcümə sistemi formalaşmışdır. Hər bir internet tərcüməsinin öz strukturu, forması vardır. Yeni internet tərcüməsinin bazasını və ayrılıqda götürülmüş bir obyektini təşkil edən hər bir internet tərcüməsində həm səsli, həm də vizual məlumat yer ala bilər.

QEYDİYYAT VƏRƏQİ

“Tərcümə problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransı

İştirakçının adı, atasının adı, soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı	İmanova Nahidə Mahmud qızı Baş müəllim
Təmsil etdiyi müəssisə, şəhər	Bakı, Azərbaycan Dillər Universiteti
Telefon nömrəsi, elektron ünvanı	sahilamustafa@yahoo.com

İmanova S.R.
ADU

TƏRCÜMƏÇİ HAZIRLIĞI: MÜHÜM MƏDƏNİYYƏTLƏRƏRASI BACARIQLAR

Açar sözlər: *mədəniyyətlərərası səriştə, mediator, mədəniyyətlərərası kommunikasiya*

Müasir Azərbaycan gənclərinin digər dil və mədəniyyət daşıyıcıları ilə uğurlu ünsiyyət qurmaq bacarığına malik olması təhsil sisteminin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdəndir. Artıq xarici dillərin öyrənilməsi ilə bağlı hüquqi normativ sənədlərin hamısında dil və mədəniyyətlərin birgə öyrənilməsi nəzərdə tutulur.

Avropa Şurası artıq müasir informasiya cəmiyyətində, əmək-bazarı şəraitində hər bir sahədə təhsil alan gələcək ixtisasçıların uğurla realizə və adaptasiya olması üçün vacib olan kompetensiyalar, səriştələr siyahısına mədəniyyətlərərası səriştəni daxil etmişdir.

Tərcüməçi hazırlığında mədəniyyətlərərası səriştənin formalaşdırılması məsələsi xarici dilin leksik, qrammatik, fonetik quruluşuna yüksək səviyyədə yiyələnmək qədər vacibdir.

Tərcümə zamanı qrammatik və ya fonetik səhvlər tərcüməçinin dilə yaxşı yiyələnməməsinin göstəricisi kimi qarşılınsa, mədəniyyətlərərası səriştənin olmaması isə qarşı tərəfdən hörmətsizlik, anlaşılmamazlıq, təhqir kimi qəbul edilə bilər.

Mədəniyyətlərərası səriştə xarici alimlər tərəfindən üç mövqedən tədqiq olunub:

- 1) ünsiyyətin-psixologiyası və nəzəriyyəsi mövqeyindən;
- 2) beynəlxalq biznes və menecment mövqeyindən;
- 3) tətbiqi linqvistika və xarici dillərin tədrisi metodikası mövqeyindən;

Sosial psixologiyada mədəniyyətlərarası səriştə digər mədəniyyətlərin nümayəndəsi ilə uğurlu ünsiyyət qurmaq bacarığı kimi qiymətləndirilir.

Tərcüməçi bir dildən o biri dilə deyil, həm də bir mədəniyyətdən digər mədəniyyətlərə tərcümə edir. Tərcüməçi mədəniyyətlər mediatorudur. O öz mədəniyyətinin mükəmməl təmsilçisi olmaqla bərabər, bu mədəniyyətin hədudlarından kənara çıxaraq “dünya vətəndaşı” olmalıdır.

Gələcək tərcüməçilərdə yüksək səviyyəli mədəniyyətlərarası səriştə formalaşdırmaq üçün xarici dil müəllimləri bu bacarıqlar onlara aşılmalıdırlar.

- 1) öz doğma mədəniyyətini təmsil edərək, digər mədəniyyətləri qəbul etməyə hazır olmaq bacarığı;
- 2) mədəniyyətlər haqqında yeni bilikləri əldə etmək bacarığı;
- 3) digər mədəniyyətlərin nümayəndələrinə qarşı həssas olmaq bacarığı;
- 4) stereotiplərdən asılılıq kimi xüsusiyyətlərə üstün gəlmək bacarığı;
- 5) empatiya – özünü digərinin yerində hiss etmək, onun gözü ilə ətrafa, dünyaya baxmaq bacarığı;
- 6) mədəniyyətə tənqidi yanaşma bacarığı;
- 7) müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə ünsiyyət zamanı düzgün strategiya seçmək, mümkün ola biləcək konfliktləri, anlaşılmamazlıqları, gözlənilməz situasiyaları dəf etmək üçün hazır olmaq bacarığı;
- 8) Tərcümə prosesinin realizə olduğu situasiyadan asılı olaraq qarşısındakı mədəniyyətə uyğun düzgün üslub, ton, nitq janrı seçmək bacarığı;
- 9) Ünsiyyət zamanı həm öz doğma, həm də xarici linqvomədəni cəmiyyətin verbal və qeyri verbal davranış modellərini düzgün seçmək bacarığı;

ADU-nun tərcüməçi tələbələri Azərbaycanda keçirilən beynəlxalq səviyyəli müxtəlif tədbirlərdə könüllü qismində fəal iştirak edirlər. Bundan başqa Universitetimizdə mütəmadi şəkildə görüşlərdə müxtəlif ölkələrin nümayəndələri ilə ünsiyyət qurmaq imkanına malikdirlər. Bu tədbirlər və görüşlər zamanı onlar dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan iştirakçıları ilə uğurla ünsiyyət qurmaq, tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərir, mədəniyyətlərarası səriştələrini artırırlar.

İsayeva Xəyalə Məclum qızı
ADU

İNGİLİS DİLİNDƏKİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİ ZAMANI AKTUALLAŞDIRMANIN TƏDQIQI

Açar sözlər: *tema, aktuallaşdırma, rema, mətn, tərcümə*

Aktuallaşdırma cümlənin mənasının əhəmiyyətli tərəflərini qabartmaq məqsədi daşıyır. Bu termin mətn daxilində öz əksini müxtəlif üsullarla tapır. Mətnlərin ingilis dilindən dilimizə tərcüməsində aktuallaşdırıcı vasitələrin iştirakı bir sıra maraqlı məqamlarla yadda qalır. Aktual üzvlənmə bütün dillərdə mövcuddur. Odur ki, Azərbaycan və ingilis dillərinin struktur-funksional paradigmasında müqayisəli tədqiqi maraqlı olar. Bu, bir tərəfdən ümumi qanunauyğunluqları, digər tərəfdən, bu və ya digər dilin sintaktik mexanizmini üzə çıxardır.

Azərbaycan dilində aktual üzvlənmə söz sırası, prosodiya və qrammatik vasitələrlə özünü göstərir və yalnız cümlə öz predikasiyasını, xəbərini aldıqda müəllifin verdiyi ilkin nisbi bitmiş fikir ortaya çıxmış olur. İngilis dilində xəbər bilavasitə mübtədan sonra gəldiyindən fikir bitkinliyi, əsas informasiya tez formalaşır, onun müxtəlif xətlər üzrə – mübtədə və xəbər qrupu üzrə genişlənməsi davam edir. Azərbaycan dilində genişlənmə gedir və sonda bitmiş fikir hasil olur. Cümlə tamamlanmırsa, tema və rema ortada olmur. Mübtədə – isim və xəbər – feildən ibarət olan müxtəsər cümlələrdə paradigmanın çıxış nöqtəsi mübtədə (tema) xəbərdən (rema) əvvəl

gəlir. Bu hal cümlədə söz sırasının normal düzülüşünə əsaslanır. Azərbaycan dilində belə düzülüşü pozmaqla tema və remanın yerini dəyişmiş olarıq. Nəticədə xəbər tema, mübtədə rema funksiyasını yerinə yetirəcək. İngilis dilində cümlədə söz sırası sabitliyini qoruduğuna görə oxşar halla rastlaşmaq çətindir.

Müəyyənlik kateqoriyası dildə öz ifadəsini həm leksik elementlərlə, həm də presuppozisiyaya əsaslanaraq tapa bilər. Ümumiyyətlə, müəyyənlik hansı üsulla ifadəsini tapır-tapsın, aktuallaşma prosesi ilə müşayiət olunur. *Give me a book; give me a pen; - Mənə bir kitab ver; mənə bir qələm ver.* Azərbaycan dilinə tərcümədə “bir” sayının işlənməsi tema ilə aktuallaşmadan fərqli olaraq “kitab” sözünün müəyyənlik – qeyri-müəyyənlik baxımından təyində əlavə çalar yaradır: hansı kitabı verirəm? “Bir” sayı işləndikdə isə qeyri-müəyyənlik gücləndiyindən oxşar sual meydana çıxmır.

İngilis dilində cümlənin təşkili mübtədəni tələb edir. Azərbaycan dilində isə şəxs şəkilçisi çatışmayan üzvü bərpa edir. Doroti Parkerin “Standard of Living” adlı hekayəsindən bir cümləyə və onun tərcüməsinə nəzər yetirək:

“They had lunched, as was their wont, on sugar, starches, oils and butter fats.”- “Onlar istədikləri kimi nahar edirdilər/İstədikləri kimi nahar edirdilər, şəkərli, nişastalı, yağlı qidalarla”.

Nümunədən də görüldüyü kimi, Azərbaycan dilinə tərcümədə ingilis dilindən fərqli olaraq, mübtədə işlədilmədiyi halda belə şəkilçilər vasitəsilə çatışmayan üzv asanlıqla bərpa edilir.

İsgəndərova İlhamə Qərib qızı
ADU

REALİLƏRİN TƏRCÜMƏDƏ VERİLMƏSİ ÜSULLARI

Açar sözlər: *transkripsiya, transliterasiya, ekzotizm*

Tərcümə nəzəriyyəsinə realı terminindən danışarkən ilk öncə qeyd etmək lazımdır ki, realı bu və ya digər dildə tərcümə zamanı çətinlik yaradan söz və söz birləşmələrinin toplusudur.

Realilər daha çox bədii ədəbiyyatın tərcüməsi ilə bir dildən başqa dilə keçərək keçdiyi dili zənginləşdirir. Onlar əsasən sırf milli xarakterli, məişətlə bağlı olan anlayışların, mücərrəd məfhumların adlarını əks etdirirlər.

Qolf, voleybol, kater, konteyner, dollar, keks, tunel və s. kimi ingilis dili realilərinin Azərbaycan dilinə keçməsi ingilis ədəbiyyatının bu dildə tərcüməsinin nəticəsidir. Bu cür ingilis mənşəli sözlər dilimizin lüğət tərkibini çox zənginləşdirir və Azərbaycan dilində işlənən əsl realilərdir. Onların əksəriyyəti öz yazılış və fonetik tərkibini saxlayır, bəziləri yazılışına görə fərqlənsə də, fonetik tərkibcə dilimizin sözlərinə yaxındır.

Qeyd etmək lazımdır ki, reali adlanan söz və söz birləşmələrinin başqa dildə ekvivalenti olmadığından onları ekvivalentsiz leksik vahidlər də adlandırmaq olar.

Bədii tərcümə prosesində tərcüməçi realini obyekt dildə orijinalda olduğu kimi verir və bu zaman transkripsiya və ya transliterasiya üsulundan istifadə edir. Transkripsiya sözün səs formasının, transliterasiyası isə onun qrafik formasının obyekt dilin vasitələri ilə verilməsidir. Bu üsullar xarici dildə işlənən xüsusi isimlərin, coğrafi adların, müxtəlif kompaniyaların, firmaların, mehmanxana, eləcə də qəzet, jurnal və s. adlarının verilməsində istifadə olunur (Л.С.Бархударов, 1975, s.97).

Əgər mətnə istifadə olunmuş söz oxucu üçün qeyri-müəyyən məna kəsb edərsə, tərcüməçi həmin leksik vahidə aid izah verir. İzah verilməsinə görə bu üsulla tərcüməni iki yerə ayırmaq olar:

1. İzah səhifənin və ya əsərin sonunda verilir;
2. İzah mətnə verilir.

Realilərin təxmini tərcümə olunması zamanı orijinaldakı söz obyekt dildə yaxın mənanı verən sözlə əvəz edilir.

Realilərin hiponomik üsulla tərcüməsi zamanı onların növləri arasındakı ekvivalent sözləri müəyyənləşdirirlər.

Ekzotizmin tərcümədə verilməsi üsulları da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ekzotik leksikanın əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar

dilin təsvir imkanlarını genişləndirərək, daxil olduğu və işləndiyi dili daha ifadəli və çevik edir (N.Xuduyev, 1991, s.33).

Realilərin tərcümə lüğətlərində verilməsi üsulu aktual problemlərdən biridir. Qeyd etmək lazımdır ki, realilərin tərcümə lüğətlərində verilməsinin ən uğurlu və düzgün üsulu onların transliterasiya üsulu ilə verilməsidir. Bundan başqa, sözün qarşısında mötərizədə kursivlə onun izahı da verilə bilər.

Ədəbiyyat

1. N.Xuduyev. Tərcümə ədəbiyyatı və ədəbi dilimiz. Bakı, 1991.
2. Л.С.Бархударов. Язык и перевод. -М. 1957.

İsmayılova Təranə Vahid qızı
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

TƏRCÜMƏDƏ REFERENSİAL MƏNALARIN VERİLMƏSİ

Açar sözlər: *referensial, sinonim, uyğunluq, ekvivalent*

Referensial mənaların verilməsi zamanı tərcüməçinin ilkin mətnə üzləşdiyi əsas problem MD və TD-nin vahidlərinə məxsus olan mənalar əhatəsinin qeyri uyğunluğudur. Elə müxtəlif iki dil mövcud deyil ki, onların məna vahidləri - morfemləri, sözləri, söz birləşmələri, öz referensial mənaları həcmində tamamilə uyğun gəlsin. Lakin, ifadə olunan mənalar yəni, anlayışlar əsasən uyğun gəlirlər, ancaq onların ifadə olunma üsulları –qruplaşmalar, paylanmalar və birləşmələr, onların bir və ya bir neçə formal vahid daxilində birləşmələri, qayda üzrə müxtəlif dillərdə daha az və daha çox radikal vasitələrlə ayrılır. Bunu daha dolğun olaraq iki dilin-Azərbaycan və ingilis dillərinin lüğət tərkibi materialları üzərində göstərmək olar.

Baxmayaraq ki, yalnız sözlər referensial məna daşıyıcıları deyil, yaxşı olar ki, müxtəlif dillərin semantik vahidlərinin qarşı qoyulması zamanı ancaq söz müqayisə vahidi kimi götürülsün. Onu

nəzərə almaq lazımdır ki, qeyd etdiyimiz müxtəlif dillərin semantik sistemləri arasında növ fərqləri sözlərlə məhdudlaşmır, həmçinin də başqa dil vahidləri üçün xarakterikdir.

İki dilin leksik vahidləri arasındakı semantik uyğunluqların bütün növlərini üç hissəyə bölmək olar: 1) tam uyğunluqlar; 2) qismən uyğunluqlar ; 3) tam uyğunsuzluqlar.

Müxtəlif dillərin leksik vahidlərini referensial mənə həcmninə tam uyğunluğu olduqca nadir haldır. Qayda üzrə bu birmənalı, yəni hər iki dildə ancaq bir leksik mənaya malik olan sözlərdir. Onların sayı dilin leksikon həcmində olan başqa söz kütlələri ilə müqayisədə olduqca azdır. Bundan başqa terminoloji uyğunluqların eyni mənalılığına və sabitliyinə dillərdə mövcud olan sinonim terminlər də mane olur; binominal və polibinominal kimi ingilis riyazi terminləri uyğun olaraq Azərbaycan dilində binom, polinom və ikihədli, çoxhədli kimi verilə bilər.

Çox nadir hallarda tam uyğunluğa, yəni iki dilin sözlərinin referensial mənaları həcmində uyğunluğa həmçinin çoxmənalı sözlərdə də rast gəlinir. Belə ki, Azərbaycan dilində *şir* sözü ingilis dilində *lion* aşağıdakı mənalara malikdir:

- 1) “məməlilərin pişikimilər ailəsinə daxil olan nəhəng yırtıcı”;
- 2) “məşhur yüksək təbəqənin moda geyiminin qanunvericisi”;
- 3) “ulduzlar və bürc işarələri” .

Lakin bu tamlıq, yəni semantik uyğunluq cəm halı formasında pozulur. Yəni, ingilis sözü olan *lions-cəm halda həmçinin “mənzərəli, görməli yerlərdən biri”* kimi (məsələn, to see to show the lions) mənaya da malikdir ki, bu isə Azərbaycan dilində mövcud deyil.

Aydındır ki, tam uyğunluq tərcüməçi üçün heç bir əsaslı çətinlik yaratmır, onların verilməsi kontekstdən asılı deyil və tərcüməçidən ancaq uyğun ekvivalenti tam bilmək qabiliyyəti tələb olunur.

ОБУЧЕНИЕ ПЕРЕВОДУ МЕДИЦИНСКИХ ТЕКСТОВ

Ключевые слова: *термин, медицина, перевод, симптом, болезнь*

Одним из сложных и ответственных видов перевода является перевод медицинских текстов. Не всякий переводчик способен сделать качественный медицинский перевод, так как в медицинских текстах очень много латинских названий и сокращений, а также имеются тонкости и трудности, связанные с медицинскими терминами. Перевод медицинских текстов относится к специальному, научно-техническому переводу [Зубова Л.Ю., 2005]. Медицинские тексты, предоставляемые для перевода, отличаются построением и структурой предложений, что приводит к неоднозначности переводимого текста. Роль переводов специальных текстов - выявить основные лингвистические и прагматические характеристики перевода в области медицины. Особенностью перевода медицинского текста является точность, но очень часто слова - омонимы, или ложные друзья могут запутать переводчика. Например: слово *symptomatic* – означает не только симптоматический, но и с клиническими проявлениями, *back pain* – не спинная боль, а боль в спине, *medical history* – не история заболеваний, а история болезни.

1. Переводчик медицинских текстов должен очень хорошо знать предмет, чтобы правильно определить трактовку. Лучшим вариантом является переводчик, имеющий медицинское образование. Конечно, медицинские тексты должны переводиться специалистами в этой области, но будущие переводчики обучаются общей характеристике и стилистической специфике перевода медицинских текстов. Мы бы хотели в данном случае затронуть выборочный курс «Перевод медицинских текстов», который предоставляется на выбор студентов четвёртого курса нашего факультета. Во-первых, цель этого курса

ознакомить студентов переводческого факультета со спецификой перевода медицинских текстов. В процессе перевода студенты закрепляют и используют знания, полученные по теории перевода, знакомятся с названиями некоторых болезней и их симптомами, средствами их лечения, с наименованиями возбудителей инфекционных заболеваний, с названиями лекарств и медицинских препаратов и способами их перевода. Трансформация в медицинских текстах один из эффективных методов перевода, которая даёт возможность сохранить смысл текста и передать полноценное содержание оригинала, что очень важно для текстов этой области. Перевод медицинских текстов имеет прямое отношение к жизни и здоровью человека, поэтому необходимо обладать не только глубокими знаниями иностранного языка, но и получить много интересной и полезной информации, которую в дальнейшем можно использовать для поддержания собственного здоровья, а также здоровья близких [Самойлов Д.В., 2005].

Литература

1. Комиссаров В.Н. Теория перевода – М.: Высш. шк., 1990.
2. Кузнецова Н.А., Самойленко Т.А. Некоторые проблемы перевода медицинского текста (Электронный ресурс).
3. Зубова Л.Ю. К вопросу об особенностях и трудностях перевода английских медицинских сокращений – Воронеж, 2005.
4. Самойлов Д.В. О переводе медицинских текстов – М.: «Практика», 2005.

DİLDƏ SİSTEM VƏ ONUN TƏRCÜMƏ PROSESİNDƏ ROLU

Açar sözlər: *sistem, tərkib, parafraza, sintaktik tərkiblər, variativlik*

Ferdinand de Sössür language, langue və parole terminlərini dilçiliyə gətirdi və bunları tarixi dilçilik istiqamətində inkişaf etdirdi. Sössürə görə ayrı-ayrı dil ailələrində anlamı mümkün edən, ona imkan yaradan ayrı-ayrı dillərin sistemlərinin araşdırılması və təsvir edilməsi linqivistikanın əsas vəzifələrindən biridir. Belə bir sistem üçün Sössür langue ixtisas terminini yaratdı.

Langue-nı əlaqəli elementlərin arasında yaranan məcburi nəticə kimi başa düşmək olar. Dil sistem kimi nəzərdən keçirildikdə, tərkib hissə və digər tərkib hissə kimi elementlər də nizamlanmalıdır. Sözlər isə sintaktik tərkiblərin əsas elementləridir, onlar fərqli üsullarla birləşməyə daxil ola və söz birləşməsi yarada bilirlər.

auf, dem, die, gern, Katze, schläft, Sofa

Bu sözlərin bir-biri ilə bağlanması və əlaqələndirilməsi vasitəsilə aşağıdakı cümlələri düzəldə bilərik.

1. Die Katze schläft gern auf dem Sofa.

Burada sözlər sintaktik cəhətdən, ümumi qaydaya əsasən nizamlanıb və düzgün bir cümlə düzəlib. Həmin eyni sözlərin digər formada düzülüşünü də vermək mümkündür.

2. Auf dem Sofa schläft die Katze gern.

3. Gern schläft auf dem Sofa die Katze.

İkinci və üçüncü cümlələrdə də normal mənalı cümlələr verilib. Birinci cümlənin mənası dəyişməyib. İkinci və üçüncü cümlələr birinci cümlə ilə sinonimlərdir, bu o deməkdir ki, onlar birinci cümlənin parafrazalarıdır.

4. Die Katze auf dem Sofa schläft gern cümləsində sözlərin bu şəkildə bir-birni izləməsi də yol veriləndir.

Dördüncü cümlədə söz sırası çoxmənalılıq bildirir, o, müəyyən mənada birinci cümlə ilə sinonimdir.

5.* Sofa gern Katze dem schläft auf die.

6.* Schläft auf die Katze gern dem Sofa.

Beş və altıncı cümlələrdə fikir dolaşıqdır və sözlərin müəyyən hissə izlənilməsi vardır ki, onlar heç bir şəraitdə nizamlaşma bilmirlər. Burada hər bir dəyişiklik mənə bildirməyən söz sırası və sistem pozğunluğu yaradır.

Sözlərin hər bir istənilən ardıcılığı düzgün cümlə verə bilməz, bəzi düzülüş heç bir şəraitdə dəyişdirilə bilməz, sözlər fərqli xüsusiyyətlərə malik ola bilərlər, ancaq onlarda sintaktik, semantik, morfoloji əlaqələr, bağlılıq olmalıdır.

Tərcümə prosesində dil sistemi mütləq nəzərə alınmalıdır. Bu sistem gözlənilmədikdə tərcümə edən və tərcüməni qəbul edənlər arasında anlaşılmaqlıq yaranır. Eyni zamanda işarələr sistemi də xüsusi diqqət mərkəzində durmalıdır, çünki dil həm də işarələr sistemidir.

Qəhrəmanova Zəhra Abbas qızı
ADU

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ AUTENTİK FİLMLƏRDƏN İSTİFADƏ ZAMANI TƏRCÜMƏDƏ YARANAN ÇƏTİNLİKLƏR

Açar sözlər: *autentik, şifahi nitq, kontekst, film, material*

Hamımıza məlumdur ki, xarici dillərin tədrisində istənilən autentik materialın məzmununun başa düşülməsi vacib sayılır. Bunun üçün söz və ifadələr aydın olmalıdır. Belə olan halda bəzən lüğətlərdən istifadəyə ciddi ehtiyac duyulur. Lakin lüğətlərin istifadəsində müəyyən meyarlar mütləq nəzərə alınmalıdır. Belə ki, kontekst daxilində sözün ekvivalentinin müəyyən edilməsi yerinə, lüğətlərdən tez-tez istifadə işin səmərəliliyini minimuma endirir. Əgər məzmun aydın olmazsa bu orada istifadə olunan söz və ifadələrin tələbələr tərəfindən düzgün anlaşılmasından xəbər verir. Onlar verilən filmə dəfə-

lərlə baxmalı və oradakı mətni dinləməli və vacib olan, məzmunun başa düşülməsi üçün əhəmiyyətli olanları təyin etməlidirlər. Vacib sayılan söz və ifadələri dilöyrənələrin özləri müəyyənləşdirməlidirlər [1, 234]. Belə ki, naməlum sözlərin mənalarının mənimsənilməsi zamanı tələbələr verilən mətnə təkrarən baxmalı və diqqətlə dinləməlidirlər. Bu vaxt bəzi çətinliklər də qaçılmaz olur. Bu əsasən dilöyrənənlərə tanış olmayan mənalarla bağlı olur. Göstərilən filmin məzmun xəttinin anlaşılmasında semantik mənə çalarlarının düzgün dərk edilməsi baxılan autentik materialın mənimsənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb etmiş olur. Bu zaman əsas məqsəd semantik və qrammatik mənaların öyrədilməsi deyil, müvafiq vərdişlərin formalaşdırılması ilə bağlı olur. Burada müəllim amilinin böyük rolu vardır. Belə ki, müəllim tələbələri lazımi strategiyalar barədə məlumatlandırmalı və bununla da tədrisin səmərəliliyini maksimuma çatdırmalı, yüksək nəticələrin əldə edilməsində maraqlı olmalıdır. Daha sonra izlənən film materialı üzərindəki əməliyyatlar bu işin məcrasını yaxşılaşdırmağa doğru xeyli dərəcədə dəyişə bilər. İzlənən filmə bağlı debat və diskussiyaların aparılması, şifahi və yazılı şəkildə müxtəlif tapşırıqların yerinə yetirilməsi də işin keyfiyyətini artıran amillər sırasında yer alır. Tədrisin başlanğıc mərhələsində ayrı-ayrı sözlərin, kontekstdə olan açar sözlərin mənalarının ikidilli lüğətlərdən qismən istifadə edilməklə aşkarlanması tövsiyə edilir. Tədrisin orta və yuxarı mərhələsində lüğətlərə istisna hallarda müraciət edilməli, sözlərin mənaları əsasən kontekstdə müəyyənləşdirilməlidir.

Qeyd edilir ki, ana dilində ekvivalentləri olmayan bəzi məfhumları ifadə edən sözlərin məhz kontekst vasitəsilə öyrədilməsi məsləhətdir. Bir qrup tədqiqatçılar bu işin produktiv məqsədlərlə, yəni yaradıcı nitq prosesində istifadə edilməli olan sözlərin ayrıca göstərilməsini bildirirlər.

Beləliklə, aydın olur ki, tərcümə zamanı istənilən vaxt lüğətlərə müraciət məqsədəuyğun hesab edilmir. Çünki lüğətlərdən tez-tez istifadə halları dilöyrənələrin lüğətdən asılılığını artırır. Məhz bu baxımdan izlənən filmlərdə aydın olmayan söz və ifadələrin aydın başa düşülməsində daha çox kontekstual “fon” mənimsənilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Bailey K.M. and D. Nunan. Voices from the language classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 451p.

Quliyev İmran Elxan oğlu
ADU

FRANSIZ QƏZET MƏQALƏLƏRİNDƏ İRONİK İFADƏLƏRİN TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİNƏ DAİR

Açar sözlər: *ironiya, sarkazm, tərcümə, qəzet məqaləsi, media*

Müasir dilçilik elmində mövcud fikirlər onu göstərir ki, ironiya və sarkazm məfhumlarını fərqləndirən vahid yanaşma mövcud deyil. Bəzi dilçi alimlərə görə ironiya və sarkazm anlayışı arasında fərq bir o qədər də çox deyil, məhz ona görə də ironiya və sarkazmdan bir-birini əvəz etmək üçün istifadə edirlər.

Dilçilikdə ənənəvi olaraq sarkazm ironiyanın bir növü kimi qəbul edilir və bu dil hadisəsinə üslubi baxımdan böyük diqqət yetirilir. Sarkazm sözü *sarkazein* feilindən («ət kəsmək» mənası daşıyır və yunan dilində *sarkasmos* sözünə aiddir) əmələ gəlmişdir.

Müasir Fransa dövrü mətbuatına nəzər saldıqda ironiya və sarkazm ifadələrinin geniş yayıldığına şahidi oluruq. Bu dil hadisəsi özünü-nümütəmədi olaraq siyasətçilərin, eləcə də jurnalistlərin nitq və yazılarında qabarıq şəkildə biruzə verir və eyni zamanda fikirin oxucuya daha təsirli formada, yumor, kinayə, məsxərə, rişxəndlə çatdırılmasına xidmət edir.

İronik ifadələrlə Fransanın sabit sintaksisə əsaslanan "Libération" və "Le Canard enchaîné" kimi qəzetlərinin məqalələrində daha sıx qarşılaşırıq. İronik ifadələrin tərcüməsi zamanı başqa bir dilin mədəniyyət aspektinə zidd olan qeyri fransız oxucu üçün ikiqat problemlə üzləşirik.

Bəzi hallarda belə ifadələrin istifadəsi oxucular, xüsusən də əcnəbi auditoriya tərəfindən heç də asanlıqla anlaşılmır. Müasir dilçilik və tərcümə nəzəriyyəsi baxımından ironiya fenomeni hələ də ki-

fayət qədər öyrənilməyib. Bu, ironiyanın hər zaman açıq şəkildə ifadə olunmayan, tədqiqatın çətinləşməsinə səbəb olan zehni fenomen olması ilə bağlıdır.

Beləliklə, ironiya və sarkazm ifadələrinin tərcümə aspekti də böyük marağa səbəb olur. Üzləşdiyimiz bu tərcümə probleminin aradan qaldırılması zamanı, birincisi, tərcüməçi ironik ifadələri tanımalı və anlamalıdır, ikincisi, kontekstdən çıxmamış şərtilə tərcümə edilən dilə uyğun, ekvivalent ironik tərcümə verməlidir.

Bu məqsədlə tərcüməçi, hər iki dildə mövcud olan ekvivalent ifadələri bilməli və yerində istifadə etmək bacarığına malik olmalıdır. Ekvivalent mövcud olmadığı halda tərcüməçi, öz təcrübəsi və dil bilgilərinə söykənərək, üslubi çalarları qorumaq şərtilə, fikri dolğun formada çatdırmalıdır. Bu bacarıqları özündə birləşdirmək üçün, o, həm də, Fransanın ictimai-siyasi həyatını və dövrü mətbuatını yaxından izləməlidir.

Quliyeva Zenfira Mürsəl qızı
ADU

AUDİTORİADA TƏRCÜMƏ ÜSULLARININ TƏDRİSİ

Açar sözlər: *ənənəvi, metod, kommunikativ, idrak, tərcümə*

Müxtəlif metod və üsullarla xarici dildən tərcümə üsullarını tədris etmək mümkündür. Dilöyrənənlər nə tərcümə etdiklərini və bundan ötrü hansı üsullardan istifadə etməli olduqlarını bilməlidirlər. Düzgün tərcüməyə müvəffəq olmaq üçün nəyə diqqət etmək lazımdır.

Tərcümə və onun tədrisi həmişə əhəmiyyətli olub və indi də öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. Kommunikativ metodlarla əsaslanaraq, “ənənəvi” üsullarla imla, ucadan oxu və nümunələrlə tərcüməni tədris etmək mümkündür. Bununla yanaşı, bu cür yanaşmaların dəyişməsinə baxmayaraq, hal-hazırda unudulmuş üsullarla da tədrisdə çoxlu kommunikativ cəhətlərindən istifadə edərək, uğurlu tərcüməyə nail olmaq olar. Duffa (1989) görə, müəllimlər və tələbələr indi

tərcümənin tədrisindən çox tərcümədən istifadəni öyrənirlər. [Duff, A (1989), Translation, OUP].

Uzun müddətdir ki, dil öyrənmədə tərcümə əsas meyar olub. Sonralar yeni metodlar meydana gələndə bu metodlardan imtina edilməyə başlanılıb. Latın və yunan tədris metodundan yaranan klassik üsul - qrammatikada tərcümə üsulunun açar elementi olub. Bu çox hallarda tərcümənin tədrisində müsbət üsul olmayıb. Belə ki, dilöyrənənlər nəhəng sayda qaydalar və sözlər öyrənməklə, bu metod onlara bütün ədəbi və ya tarixi mətnləri sözbəsöz tərcümə etməyə yönəldirdilər. [4, Murphy, B (1988)].

Tərcümədən istifadə etməyin məqsədləri: tərcümə zamanı mümkün olan problemlərinin neqativ təsirinə nəzər salaraq:

- tərcüməni tədris edərkən çox çətinliklərlə üzləşirik, xüsusilə də qabaqcadan gözlənilməyən problemlərə rast gələndə,

- sinifdə tərcümə edərkən motivasiyanı yaradılması,

- müəllimin dərstdə biliyə və onun tədris üsullarına ehtiyacı olmalıdır,

- tərcümə etmədən bunun əhəmiyyətindən daha çox problemləri ilə qarşı-qarşıya gəlmək mümkündür. Bu anlama səviyyəsi demək olar ki, çoxdilli sinifdə daha fərqli görünür,

Nəticədə, dilöyrənənlərin əksəriyyəti öz səriştələrini inkişaf etdirərək təbii və daha yüksək səviyyələrinə çatmaqla və buna yüksək motivasiya ilə daha yaxşı nail olmaq olar.

Ədəbiyyat

1. Duff, A (1989), Translation, OUP.
2. Duff, A (1990) Bringing translation back into the language class (Practical English Teaching 10/3)
3. Deller, S & Rinvoluceri, M (2002), Using the Mother Tongue: making the most of the learner's language, Delta Publishing.
4. Murphy, B (1988), Teaching translation and teaching through translation (MET 15/4) Tudor, I (1987), Using translation in ESP (ELT Journal 41/4)

İnternet saytları

- 5.<http://www.teachingenglish.org.uk/forum-topic/speaking-students-native-language>
- 6.<http://www.teachingenglish.org.uk/think/articles/from-mother-tongue-other-tongue>
- 7.<http://www.teachingenglish.org.uk/talk/questions/use-translation>

**Quliyeva Jeyran Manaf gizi,
Mammadova İlhama Mayıs gizi
*Nakhchivan State University***

TEACHING TRANSLATION IN MODERN DAY ENGLISH CLASSROOM

Key words: *Translation, Communication, Contextual and Content Meaning, Exposure, Discourse, Guided Practice*

INTRODUCTION

The world being a global village, the need for effective communication cannot be over-emphasised. Consequently, the ideal of maintaining relations through the method of translation; which is the process of communicating meaning from one language source to another for effective understanding is of a peculiar interest.

In light of the above, this thesis work takes a complete look at the essence of teaching translation as a subject; the basics, problems and suggest solutions.

BASIC CONCEPTS OF TRANSLATION.

Communicating meaning of words in an effective manner and in such a way that evokes the right response from the target audience requires a higher level of expertise. A very good structural understanding of both language sources is essential. Secondly, a thorough understanding of the topic of discourse is equally very important.

Generally, some other teachers think that translation might provide a guided practice only in the teaching of reading and writing

skills in the teaching process. [Inga Dagiliene, Kaunas University of Technology, Lithuania, 2012, 126-127] But we believe that Translation/Interpretation covers the four major aspects or skills of any language.

STRUCTURAL ASPECTS OF TRANSLATION

Understanding translation requires a very good understanding of the following structural aspects of language:

Contextual Meaning

Content Meaning

In translation we deal more with the exact meaning of words than what is or how they are put together.

BASIC CHALLENGES OF TEACHING TRANSLATION.

An experiment was carried out amongst a group of fourth year translation students at our university and at the end, it was discovered that the students' challenges were primarily centred around the following core points; (a) Lack of Exposure and Practice by the students.

(c) Teachers' Attitude towards teaching.

CONCLUSION

It is important to note and state here that the possible solutions are in hidden the problems only if we decide to do much better on the identified areas of challenges and embark on a concise programme with a stronger will than ever before to achieve positive impact.

Герайзаде Малахат Агабаба
АМУ

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА МЕДИЦИНСКОГО ТЕКСТА

Ключевые слова: *речевое произведение, лексико-фразеологические средства, описываемая ситуация*

Для перевода с иностранного языка мало знать, хотя бы и отлично, этот язык, а надо еще и уметь проникать в глубокое, живое соединение тех или иных фраз.

При переводе медицинского текста знание английского языка и умение проникать в процесс лечения особенно важно.

Теория перевода текста рассматривает перевод как процесс преобразования речевого произведения на одном языке в речевое произведение на другом языке при неизменном сохранении его значения. Особенно важно это на наш взгляд при переводе медицинского текста, ибо малейшая неточность может испортить все содержание и смысл текста.

Необходимыми компонентами процесса перевода с иностранного языка являются:

- 1) знание лексико-фразеологических средств иностранного языка;

- 2) умение в полной мере использовать свои знания в медицине. Ибо знание описываемой ситуации необходимо.

При переводе необходимы переводческие трансформации. К ним относятся:

- 1) лексические трансформации, которые подразделяются, в свою очередь, на несколько видов лексических преобразований, различающихся между собой как логической основой, так и функциональной ориентированностью (конкретизация, смысловое согласование);

- 2) грамматические трансформации, которые сводятся к следующим типам: замены, перестановки, добавления и опущения.

Одной из главных проблем перевода медицинского текста является наличие в переводческой практике безэквивалентной лексики, т.е. отсутствие соответствия в языке лексических единиц.

Среди терминов, используемых в медицинской литературе, подавляющее большинство составляют термины, заимствованные из латинского языка. Эти термины также лежат в основе современной фармаколого-рецептурной лексики, которые создают трудности в переводе медицинских текстов.

В этом случае также следует отметить, что в медицинских текстах имеет место отличие общих медицинских терминов от латинского их названия. Некоторые инфекционные заболевания, например, имеют два названия:

Название болезни на латинском языке	Общее название	Перевод на русский язык
morbilli/rubeola	measles	корь
rubella	German measles	краснуха
varicella	chickenpox	ветряная оспа
infectious parotitis	mumps	паротит эпидемич.
pertussis	whooping cough	коклюш
acute laryngotracheitis	croup	круп, хрип
scarlatina	scarlet fever	скарлатина

Помимо латинских терминов в медицинских текстах имеет место употребление и анатомических терминов:

Английское название	Анатомическое название	Перевод
skull	cranium	череп
jaw bone	mandible	челюстная кость
spine	vertebral column	позвоночник
breastbone	sternum	грудина
rib	costa	ребро
collarbone	clavicle	ключица
shoulder blade	scapula	лопатка
thigh bone	femur	бедренная кость
kneecap	patella	коленна
shinbone	tibia	кость голени

TRANSLATION OF PLACE NAMES IN TOURIST TEXTS

Key words: *transliteration, translator, tourism texts, equivalence*

ABSTRACT:

Tourist texts in the form of booklets, brochures and guidebooks are prepared to address ordinary people in order to attract tourists' attention, convince them to visit the destination or attraction, "in order to persuade or instruct a new TL readership". [Newmark, 1988, 13] While translating such types of texts special importance acquires the equivalence of the informative contents and stylistic functions between ST and TT. It demonstrates translator's ability to choose the most equivalent term from several possibilities, "refusing to separate the act of translating from its context, insisting upon the real-world situational factors". [Baker M, 1998, 29]

As we know, a lot of place names appear in tourist texts placing certain constraints for translators.

Transcription and Transliteration reflecting phonemic or graphic form of SL word in the TL are widely applied in translating place names. There is no fixed standard of translating proper names that is why translations differ from one work to another. While analyzing translated tourism materials keeping local names in their original form with English spelling is observed. Using several translations for one place is puzzling for a tourist as we see in the example of *Icherisheher*, *Inner city*, *Old city*. The transliterated form *Icherisheher* contains no information for a tourist and no foreign tourist would have a clue, what does that mean and where to find it. Transliteration is not sufficient for a tourist to understand tourist text. The translation of *Old city* or *Inner city* contains for the reader some background information.

The translation variability can be observed in the translation of SL word *İpək yolu* with different translations of *Silk Way*, *Silk*

Route and Silk Road in TL. Tourist attractions like *Ateshgah*, *Beshbarmaq* convey conceptual meanings that do not exist in English. In this case addition like *Ateshgah temple*, *Beshbarmaq mountain* can ensure better understanding. To choose the translation strategy belongs to the translator who is responsible for the source language text to be understandable for the target language reader.

References

1. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. Prentice Hall International. 1988
2. Baker M.. *Routledge Encyclopedia of Translation studies*. 1998
3. Gandin S. *Translating the Language of tourism*. Elsevier. 2013

QEYDİYYAT VƏRƏQİ

“Tərcümə problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransı

İştirakçının adı, atasının adı, soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı	Əzizə Qurban qızı Məmmədova f.ü.f.d., dosent
Təmsil etdiyi müəssisə, şəhər	Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti, Bakı
Telefon nömrəsi, elektron ünvan	050 345 10 49 memmedova_aziza@yahoo.com

Məlikli Kəmalə İzzət qızı
ADU

REALİLƏR VƏ ONLARIN TƏRCÜMƏ ZAMANI HƏDƏF DİLDƏ VERİLMƏ YOLLARI

Açar sözlər: *reali, hədəf dil, tərcümə*

Hər bir dildə milli koloritlə bağlı olan, başqa bir dilə tərcümə zamanı müəyyən çətinliklər törədən söz və söz birləşmələri var ki, onlar da dilçilikdə reali hesab olunur. Bu söz və söz birləşmələri sırf

milli xarakterli, məişətlə əlaqədar olan əşyaların, anlayışların, mücərrəd varlıqların adlarını əks etdirir. Bu qrupdan olan sözlər ekvivalentsiz leksik vahidlər adlanır. Ekvivalentsiz sözlər dedikdə, hər hansı bir xalqın dilində olan spesifik söz və söz birləşmələri nəzərdə tutulur. Tərcümə ədəbiyyatında üslubla əlaqədar işlənib tərcümə olunmayan bu sözlərə realilərdən başqa onamastik vahidləri və ekzotizmləri də aid edirlər. **[A.Quliyeva, 2008, 16-17]**

Ən çox bədii tərcümə ilə bağlı olan realilər əsərlərin tərcümə olunduğu dili zənginləşdirməklə yanaşı, əsərin mənsub olduğu xalqın adət-ənənələrini, məişət koloritini və tarixini də yaşadır. Buraya coğrafi və etnoqrafik realiləri- savanna, tundra, Uzbek-özbək, Eskimo-eskimos və s., folklor və mifoloji realiləri-saga, ashug-aşıq və s., məişət realilərini- wigwam-viqvam, sarafan, kamança-kamança, lemon-limon və s., ictimai və tarixi realilərini- state-ştat, lord-lord, khan-xan və s. aid etmək olar.

XIX-XX əsrdə dilimizin lüğət tərkibinə daxil olmuş ingilis mənşəli sözlər dilimizdə müxtəlif sahələrdə işlənir. Məsələn, dənizçilik leksikasında (tanker, yaxta və s.), idman (boks, futbol, voleybol, tennis və s.), məişət leksikasında (sviter, lift, komfort, keks və s.), texniki və nəqliyyat leksikasında (traktor, radar, ekskavator və s.) işlənən bir çox sözlər əsl realilərdir. Onların əksəriyyəti öz yazılış və fonetik tərkibini saxlayır, bəziləri isə yazılışına görə fərqlənsə də, fonetik tərkibcə dilimizin sözlərinə yaxındır. Az bir qismi isə həm yazılışına, həm də fonetik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir: lider-leader.

Realilərin hədəf dildə verilməsi yollarına gəldikdə isə E.M.Allahverdiyeva 4 üsulu qeyd edir: 1) realilərin fonetik tərkibinin tam saxlanması şərti ilə obyekt dildə verilməsi-transkripsiya və ya transliterasiya; 2) onlara aid izahın mətndən kənarında verilməsi; 3) realilərin mətndə eyni ilə saxlanılmaqla mətndə izah edilməsi; 4) obyekt dildə mövcud olan yaxın mənalı sözlə əvəz olunması. **[E.Allahverdiyeva, 1997, 71]** Başqa bir mənbədə isə realilərin verilməsinin bu dörd yolu daha məqsədəuyğun hesab olunur: transkripsiya və ya transliterasiya; realilərin izahlı tərcüməsi; təxmini tərcümə; hiponomik-ümumiləndirilmiş tərcümə. **[A.Quliyeva, 2008, 38-42]**

Ədəbiyyat:

1. Allahverdiyeva E.M. Bədii tərcümənin linqvistik problemləri. Bakı, 1997
2. Quliyeva A. İngilizizmlər və tərcümə. Bakı, 2008

Məlikova Gülnar Namaz qızı
ADU

REALİLƏRİN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI

Açar sözlər: *reali, tərcümə, italyan dili, mədəniyyət*

Tezisi Umberto Ekonun fikri ilə başlamaq istərdim. Böyük italyan mütəffəki, yazar və eyni zamanda tərcüməçi Ekonun fikrinə tərcümə etmək “demək olar ki, eyni şeyi digər bir dildə demək”-dir və təsadüfi deyil ki, müəllifin eyniadlı kitabı da nəşr edilmişdir. [3] Buradan aydın olur ki, eyni şeyi başqa bir dildə tam olduğu kimi ifadə etmək heç vaxt mümkün deyildir. Bədii əsərlərin tərcüməsi zamanı meydana gələn və tərcüməçini çətinliyə aparan problemlərdən biri olan realilər mövzusunə toxunmaq istərdim. Bolqar tərcüməşünas dilçilər Vlaxov və Florinin nəzəriyyəsinə əsasən realitə yalnız müəyyən mədəniyyət və ya dil qruplarına xas digər dil və mədəniyyətlərdə təkrarı olmayan anlayış, fenomen, əşya, adət-ənənələri özündə ehtiva edir. [6] Realilərin digər dilə çevrilməsi üsulları müxtəlifdir. Bu üsullar arasında ən geniş yayılmışı realilərin heç bir transformasiyaya uğramadan tərcümə dilində neologizm olaraq təqdim olunmasıdır. Nümunə olaraq italyan dilinə xas *cappuccino, espresso, mafia, auto blu, autogrill, Duomo* kimi sözləri göstərə bilərik. Bu sözlərin bəziləri artıq Azərbaycan dilinə daxil olduğu üçün onların xüsusi qeydlə izahına ehtiyac yoxdur, digərlərini isə mətn daxilində olduğu kimi saxlamaqla, səhifənin aşağısında tərcüməçi qeydi kimi yazılmalıdır: *autoblu* – dövlət məmurlarına məxsus göy avtomobillər, *autogrill* – avtomagistralların kənarında dayanıb dincəlmək üçün restoran. Realilərin tərcümə dilində verilməsi üsul-

larından biri də translitterasiya və transkripsiya üsuludur. Konkret italyan və Azərbaycan dillərinə aid nümunələr gətirsək, *carabinieri* – karabinyer, *barocco* - barokko, *signora*- sinyora, *paparazzi* – paparatsi, *Pinocchio* – Pinokkio, *presepe* - prezepe kultural anlam daşıyan bu kəlimələr dilimizdə fonetik – səslənmə prinsipə əsaslanaraq transkripsiya üsulu ilə çevrilir. Bəzən bədii əsərlərin tərcüməsi zamanı qarşılaşdığımız realilərin çatdırılması yuxarıda göstərilən üsullarla mümkün olursa bu zaman deskriptiv-izahlı şəkildə çevirməyə ehtiyac yaranır.

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, italyan realilərin tərcüməsi zamanı, tərcüməçinin xarici dil biliklərindən əlavə, İtalyan mədəniyyəti, həyat tərzini, adət ənənələrini yaxından tanıması, bu anlayışları düzgün və kontekstə uyğun şəkildə Azərbaycan dilində ifadə etməyə imkan verir.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayeva F.B. Peşəkar tərcümənin əsasları. Bakı: UniPrint, 2010.
2. Bayramov Q.H. Tərcümə sənəti. Bakı: Oka Ofset, 2008.
3. Eco U. Dire quasi la stessa cosa. Milano: Bompiani, 2003.
4. Manafoğlu R., Tağısoy N., Kamal R. İzahlı Tərcüməşünaslıq terminləri lüğəti. Bakı 2010.
5. Osimo B. Manuale del Traduttore. Milano: Hoepli, 2011.
6. Влахов СИ., Флорин СП. Непереводимое в переводе. Москва, 1986.

Məmməd İlhamə Avtandil qızı
ADU

SÖZALMA HADİSƏSİNDƏ TƏRCÜMƏNİN ROLU

Açar sözlər: *sözalma, kalka, semantik alınma, tərcümə, məna*

Dillər arasında sözalma hadisəsindən söhbət açarkən ilk yada düşən leksik alınmalardır. *Kalka/calque* nisbətən az tədqiq olunmuş

alınma növüdür. Tam morfem dəyişməsilə, yəni söz və ya ifadənin mənasının morfemə - morfem sözalan dilə tərcümə edilərək köçürülməsidir. Bu cür alınmalarda sözün fonetik quruluşu və forması sözalan dildən, mənası isə donor dilin məna strukturundan köçürülür. Kalkanın üç növü fərqləndirilir: *sözün tərcümə edilərək alınması/loan translation, frazeoloji alınma/phraseological calque, semantik kalka/semantic calque*. İngilis dilində *skyscraper* ‘göydələn’ sözü tərcümə yolu ilə kalka edilərək alman dilində *wolkenkratzer*, fransız dilində *gratte-ciel* kimi işlənir. Yaxud da fransızca *marché aux puces* ‘xırdat bazarı’ söz birləşməsi *frazeoloji kalka* kimi ingilis dilində *flea market*, türk dilində *bit pazarı* kimi öz qarşılığını tapmışdır.

Məna alınması, semantik alınma / semantic loan başqa bir dildən semantik mənanın alınmasıdır. Semantik alınma mövcud sözün əlavə məna qazanmasıdır. Sözalan dildə nəzərdə tutulan söz artıq mövcuddur, lakin sözün ifadə etdiyi məna başqa bir dilin təsiri nəticəsində əlavə bir məna və ya məna çaları qazanır. Məsələn, fransız dilində *nəyisə gerçəkləşdirmək, həyata keçirmək* mənasını ifadə edən “to realize” feili ingilis dilinə keçdikdən sonra *xəbərdar olmaq, aydın başa düşmək, dərk etmək* kimi yeni mənalara qazanmışdır. *Semantik alınma* müəyyən şərtlər daxilində sözün hər hansı bir dilə tərcümə oluna bilmə xüsusiyyətinə də təsir göstərir. Burada əsas məsələ təkmənalı sözün sözalan dildə qazandığı əlavə mənalara donor dilə də təsir göstərə bilməsi, həm sözalan, həm də donor dildə çoxmənalı hala gətirilməsidir. Bir sıra dilçi alimlərin elmi qənaətlərinə görə *semantik kalka* elə *semantik alınmadır*. Fikrimizcə, *sözün tərcümə edilərək alınması* anlayışı ilə *semantik kalka* və *semantik alınma* eyni linqvistik hadisə deyildir. Diqqət edilsə, sözün tərcümə edilərək alınması morfemə-morfem, elementə-element tərcüməni nəzərdə tutur və bu sözün donor dildəki forması sözalan dilə köçürülür. Məsələn, ingilis dilində işlənən *almighty* sözü latın dilində *omnipotens* (*omni* → *all*; *potens* → *mighty*) sözünün tərcümə edilərək alınmasıdır. Semantik kalka sözün formasının deyil, mövcud mənasının tərcümə olunaraq eynilə digər bir dilə köçürülməsidir. Məsələn, *komputer siçanı* məhz siçana bənzədiyindən ingilis di-

lində *computer mouse* adlandırıldı. Əksər dünya dilləri də ingilis dilinin təsirlə öz leksik bazalarında mövcud olan *mouse* ‘siçan’ sözünün *komputer siçanı* mənasını qazandı: türkçə *bilgisayar faresi*; rusca *компьютерная мышь*; fransızca *souris d'ordinateur* və s.

Məmmədova Bənövşə
ADU

MÜƏLLİFİN VƏ TƏRCÜMƏÇİNİN DİL ŞƏXSİYYƏTİ KORRELYASIYASI – BƏDİİ TƏRCÜMƏNİN PROBLEMİ KİMİ

Açar sözlər: *bədii tərcümə, dil şəxsiyyəti, müəllif və tərcüməçi, lingvopersonologiya*

Bədii tərcümə prosesini çətinləşdirən, digər tərəfdən isə bu prosesi təkrarsız edən ən vacib məqamlardan biri müəllif və tərcüməçinin dil şəxsiyyətlərinin korrelyasiyası faktoru, daha dəqiq desək, bu qarşılıqlı şərtlənmə və müvaziliyin reallaşma səviyyəsi ilə bağlıdır. Belə ki, bilavasitə tərcümə prosesinin müvəffəqiyyəti, bir çox hallarda müəllifin dil şəxsiyyətinin tərcüməçi tərəfindən adekvat şəkildə “deşifrə” olunması və onun (müəllifin) aid olduğu toplumun dünyanın dil mənzərəsinə bələdlik səviyyəsi ilə şərtlənə bilər. Xatırladaq ki, əslində, “professional tərcümə dillərarası, mədəniyyətlərarası ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, bir sıra psixoloji, sosial amilləri də özündə ehtiva edir” [Abdullayeva, 2010, 44] və “tərcümə nəzəriyyəsi makrolinqvistikaya ona görə aid edilir ki, fərdi (psixoloji), sosial, etnik amillərin hər birinin nitqdə izi və rolu var, bunları nəzərə almadan mətni düzgün tərcümə etmək olmaz” [Bayramov, 2008, 10]. Belə ki, dil şəxsiyyətində fərdin psixo-emosional mahiyyəti, sosial “hökmlülük” və mükəlləflikləri kodlaşdırıldığından, bu cəhət onun (yəni, fərdin) “təfəkkürünün maddi cildi” olan dildə əks olunmaya bilməz. Belə olan halda, *lingvopersonologiyanın* maraq dairəsinə daxil olan *dil şəxsiyyəti* və onun mətndəki inikası məqamla-

rın müxtəlifliyi məsələsi ortaya çıxır. Məlumdur ki, aparılan çoxsaylı təcrübə araşdırmalar eyni sözlərin, o cümlədən sinonimik cərgəni təşkil edən leksik vahidlərin fərqli şəxslər tərəfindən müxtəlif şəkildə interpretasiya olunduğunu ortaya qoyur. Habelə, müşahidə və araşdırmaçılar bilinmələrdə dil sisteminin dəyişikliyinə (yəni, ünsiyyət prosesindən bir dil kodundan digərinə keçidin) dil şəxsiyyətinin bu və ya digər dərəcədə fərqliləşmə biləcəyi haqqında dəlillər açıqlayır. Bütün bunlar isə öz növbəsində, leksik inventar seçiminə, habelə morfoloji-sintaktik üslub özəlliklərini formalaşmasında dil şəxsiyyətinin həlledici rolunu etirafına yol açır. Dil şəxsiyyəti anlayışı təkcə dilçiliyin deyil, psixologiyanın, sosiologiyanın, habelə müəyyən mənada, fəlsəfinin maraq obyektini təşkil etdiyindən, multidisiplinar anlayış kimi dəyərləndirilir. Bədii mətn ilk növbədə müəllifin dil şəxsiyyətini əks etdirsə də, onu (mətni) digər dilə tərcümə edən (tərcüməçinin) ideolekt və idiositli də tərcümə materialında təsirsiz ötürülmür. L.V.Kuşnina onun (tərcüməçinin dil şəxsiyyətinin) ilk olaraq, 1) dil və ünsiyyət kompetensiyasında, tərcüməçi dünyagörüşü və şüurunda, malik olduğu dünyanın dil mənzərəsində inikas etdiridiyini qeyd etmiş; daha sonra isə, bunun 2) bütün adı çəkilənlərin bilavasitə verilmiş (konkret) mətnin tərcüməsinə tətbiqi strategiyası və taktikasında təzahür tapdığını vurğulamışdır [Кушни́на, 2016, 86]. Məhz, bu səbəbdəndir ki, eyni bir bədii mətnin fərqli tərcümə variantları müəllif intensiyası, onun psixo-emoşional xüsusiyyətləri, ideolekstil haqqında fərqli təəssüratlar yarada bilər.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayeva F. Peşəkar tərcümənin əsasları. Bakı 2010, UniPrint, 218 səh.
2. Bayramov Q. Tərcümə sənəti Bakı 2008, «ОКА Ofset» nəşriyyatı. 218 səh.
3. Кушни́на Л.В. Языковая личность профессионального переводчика: когнитивный аспект // Вестник Челябинского государственного университета. Филологические науки. - 2016. - № 4(386), Вып. 100. С. 85-88.

ATALAR SÖZLƏRİNDƏKİ KİŞİ CİNSİNİ XARAKTERİZƏ EDƏN VAHİDLƏRİN TƏRCÜMƏSİ

Açar sözlər: frazeologizm, tərcümə, kişi cinsi

Dilin söz ehtiyatının zənginləşdirilməsində frazeoloji birləşmələrin əvəzədlənən rolu vardır. Frazeoloji birləşmələrin zənginliyi xalqın təfəkkürünün inkişaf mərhələsini, onun milli mədəniyyətini müəyyən etməyə imkan verir. Frazeologiyanın tərcümə problemləri öz çoxşaxəliliyi və mürəkkəbliyinə görə hələ də tam həllini tapmamışdır.

Frazeologiyanın zənginləşməsini təmin edən atalar sözü və məsələlərin tərcüməsi zamanı ortaya çıxan problemlərdən biri də kişi cinsini xarakterizə edən vahidlərin tərcüməsidir. Belə ki bir sıra atalar sözlərində **he, man, his** sözlərinin kişi cinsini ifadə etməsini müəyyənləşdirmək mümkün olsa da, digərlərində bu sözlərin ümumilikdə “insan” anlayışını ifadə etdiyini və tərcümə olunmadığını müşahidə edirik.

Ümumiyyətlə, frazeoloji birləşmələri bir dildən başqa dilə tərcümə edən zaman bir çox problemlər meydana çıxır. Belə ki, frazeoloji birləşmələr dildə hazır şəkildə olur və onların tərkibinə sonradan yeni söz əlavə etmək və ya hansısa sözü çıxarmaq mümkün olur. Atalar sözü və məsələlər də xalqın inkişafı tarixində formalaşır və həmin dilin qrammatik strukturlarına uyğun olaraq tərcümə edilir. M. Bakayev frazeologizmlərin tərcüməsinin üç yolunu qeyd edir:

Birincisi-frazeoloji birləşmənin ümumi mənasının ötürülməsidir. Məs.: “*A man is known by the company he keeps*” [Collis Harry, 1992] - Tərcümə zamanı biz həmin atalar sözünün öz dilimizdəki qarşılığından istifadə edirik. Bu birləşmə “*Dostunu göstər deyim kimsən*” kimi tərcümə edilir və bu zaman **man** sözü **insan** sözünü ifadə edir və cins kateqoriyasını ifadə etmir.

İkincisi isə-tərcümədə mənacə uyğun, yəni analoji söz birləşmələrindən istifadə etmək. “*The way to a man’s heart is through his*

stomach”–*Kişinin qəlbinə gedən yol mədəsindən keçər. [Rzayeva Sevda Ramiz qızı, 2006].* Bu tərcümədə isə aydın olur ki, kontekstdə ifadə olunmuş **man** sözü artıq **insan** anlayışını yox, **kişi** cinsini xarakterizə edir.

Üçüncüsü – sabit söz birləşmələrinin bir çoxu bir dildən digər dilə hərfi yolla tərcümə olunur. Lakin bu kateqoriyadan o tam idiomatik ifadələri istisna edir. “*One man`s gravity is another man`s poison*” - *что полезно одному, то вредно другому.* Burada diqqət etsək, şahidi olarıq ki, man sözü kişi cinsini xarakterizə etmir, sadəcə olaraq, **insan** mənasını ifadə etmək üçün istifadə olunub və hərfi tərcümə olunub. Lakin bu frazeoloji birləşmənin həm də rus dilində ekvivalenti vardır. “*Что русскому хорошо, то немцу смерть*” [*native-english.ru*]. Bu tərcümə formasından istifadə etmək məsləhət görülmür. Belə tərcümələr frazeologizmlərin ümumi fondunu zənginləşdirsə də, bu halda əsl mənanın ötürülməsində asanlıqla səhvə yol vermək olur.

Beləliklə, frazeologizmlərin tərcüməsi zamanı onların qarşılığını tapmaq daha məqsədəuyğundur.

Məmmədova Rəhimə Qədir qızı
ADU

İSPAN DİLİNDƏ İCTİMAİ-SİYASİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ TRANSLİTERASIYA

Açar sözlər: *transliterasiya, xüsusi isimlər, adekvatlıq*

Müasir dövrdə texniki və bədii tərcümə ilə yanaşı ictimai siyasi tərcümə ən öndə gedən və tələb olunan tərcümə növü kimi öz xüsusiyyətləri ilə seçilir. İctimai-siyasi mətnlərin tərcüməsi zamanı transliterasiya bir çox dilçilərin tədqiqat obyektidir.

İctimai-siyasi mətnlərin tərcüməsi zamanı məxəz və hədəf mətnin üslubi xüsusiyyətlərinə, tərcümənin linqvistik və exstralingvistik aspektlərinə, fon biliklərinə yiyələnmək əsasdır. Hədəf dilin mətninin tərcüməsində məxəz dildə leksik vahidlərin düzgün seçil-

məsi və ya yazılışı zamanı bəzi çətinliklərlə qarşılaşırıq. Məlumdur ki, tərcümənin əsas məqsədlərindən biri adekvatlığa nail olmaqdır. A.B.Fyodorov qeyd edir ki, adekvatlıq-orijinal məzmunun fikrini hərtərəfli məxəz mətninə çatdırılması və funksional üslubi baxımından bütünlüklə uyğun gəlməsi deməkdir. [Федоров А.В., 2002, 10]

Tərcümə zamanı adekvatlığa nail olmaq üçün əsas məqsəd müxtəlif transformasiyalardan və transliterasiyalardan bacarıqla yerinə yetirilməsi əsas şərtlərdəndir.

Transliterasiya- sözün qraffik formasının hədəf dilin vasitələri ilə verilməsi başa düşülür. Hədəf dildə xüsusi isimlərin, coğrafi adların, qəzet, jurnal və s. adlarının verilməsində geniş istifadə olunur. [Рецкер Я.И., 2009, 19]

İctimai-siyasi mətnlərin tərcüməsində transliterasiyaya məxəz dildə işlənən başlıq, bir sözü və ya realinin hədəf dilə tərcümə edərkən daha çox rast gəlirik.

Transliterasiya zamanı iki dildə səslərin müxtəlif səslənməsi problemini etimoloji baxımdan da aradan qaldırmaq mümkündür. Eyni dil ailəsinə aid olan dillərin tərcüməsində transliterasiya çox asandır. Məsələn, fransız dilində [v] kimi tələffüz edilən yunan beta [β] hərfi latın dilinə [b] kimi transliterasiya edilə bilər. Şübhəsiz ki, [β] və [b] hərflərinin qohum dillərə aid olduğundan bir səs digər səsə uyğunlaşır.

Araşdırdığımız KİV-də ictimai siyasi mətnlərdə aşağıdakı fonetik dəyişikliklərə rast gələ bilərik:

- fransız və ingilis dillərində [kh] səsi ispanca [j];
- alman dilində [dh] ispan dilində frikativ [d];
- ingilis, fransız dillərində [gh] ispanca frikativ [g];
- ispan dilində iki diş arası [z] digər dillərdə [s] kimi;
- ispan dilində [h] yalnız yazılır, lakin tələffüz edilməməsinə baxmayaraq azərbaycan dilində xüsusi isimlərdə [h] səsi tələffüz edilir. Məsələn, Haydar Aliyev.;
- azərbaycan dilində [ə] saiti ispan dilində [a] saiti kimi;
- azərbaycan dilində [j] samiti ispan dilində [y] samiti ilə transliterasiya edilir.

İctimai-siyasi mətinlərin ispan dilinə tərcüməsində ispan orfoqrafik qanunauyğunluqlarına əsaslanaraq, fonetik transliterasiya həyata keçirilir və bu zaman məxəz dilin səslərinin düzgün tələffüzünün qorunub saxlanmasına diqqət yetirilir.

Ədəbiyyat

1. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. М., 2009. 240 с.
2. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы); М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 416 с.

Məmmədova Təranə Vaqif qızı
ADU

HÜQUQİ TƏRCÜMƏNİN PRAQMATİK MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: *hüquqi tərcümə, hüquqi mətnlər, rəsmi hüquqi sənədlərin tərcüməsi, ekvivalent tərcümə*

Terminoloji sistemin formalaşması və təkmilləşməsi dil imkanları və onun daxili ehtiyatları əsasında baş verir və müxtəlif terminlərin hesabına dilin zənginləşmə prosesi müşahidə olunur. Sonra isə, beynəlxalq səviyyəli elmi – texniki terminlərin inteqrasiya prosesi baş verir, yəni təkcə sahə terminlərinin təkmilləşmə prosesi deyil, onların yeni xüsusiyyət əldə etməsi prosesi baş verir. Professional sahə leksikasının terminə çevrilməsi prosesində onlar artıq öz mənə çalarlarını itirirlər. Bu mərhələdə terminyaranadan sözlər terminlər sisteminə daxil olaraq yalnız bir mənəni ifadə edir.

Hüquqi tərcümə özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Bu xüsusiyyətlər hüquqi mətnlərin mürəkkəb quruluşa malik olması, tərcümə prosesində ədəbi dilin qaynaqlarından düzgün istifadə edərək terminlərin tərcümə edilməsi ilə izah edilir. Müxtəlif hüquqi struktura malik olan hüquqi sistem hər bir dövlətin daxili strukturu,

mədəniyyəti və intellektual ənənəsinə əsaslandığından hüquqi terminologiyanın tərcüməsi xüsusi bacarıq, diqqət tələb edir. Bu terminlərin tərcüməsi prosesində rast gəldiyimiz çətinliklər və problemlər rəsmi hüquqi sənədlərin, müqavilələrin tərcüməsində də özünü göstərir.

Hər bir dil özünəməxsus semantik quruluşa malik olduğundan İngilis və Azərbaycan dillərində işlədilən terminlərin tam ekvivalentini tapmaq qeyri mümkündür.

Hüquq terminlərin tərcüməsini araşdırarkən, hər bir dilin hüquq sistemi və bu sistemdə işlədilən məfhumlar nəzərə alınmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq, əsas məsələlərdən biri də terminlərin məzmunu müəyyən edən bir element kimi tərcümə prosesində düzgün ekvivalentinin müəyyən edilməsidir. Məlumdur ki, tərcümə prosesi mütərcimdən müəyyən bacarıq və vərdisləri tələb edir. Tərcümə fəaliyyətinin çətinliyi dilin təbiətindən doğan bir məqamdır. Hər bir dil özünəməxsus mənzərəyə malik olduğundan, dilin semantikasında, qrammatik kateqoriyalarında və digər dil səviyyələrində mövcud olan müxtəlifliklər tərcümə prosesində çətinliklər yaradır.

Terminləri düzgün anlamaq üçün, terminlərin morfoloji quruluşunu, semantik xüsusiyyətlərini, terminoloji ifadələrin növlərini, strukturunu və işlənmə xüsusiyyətini bilmək lazımdır. Məsələn, **winner-take-all method** termininin təhliletməklə onun mənasını başa düşmək olur, yəni *qalib hər şeyi əldə edir*.

Kontekst daxilində mənası ayırd edilən terminlərə isə çoxmənalı sözlər və söz birləşmələri, realilər, termin sözləri aid edə bilərik. Məsələn, “*motion*” terminin lüğətdə bu kimi mənaları verilmişdir: hərəkət, motiv, jest, təklif, **icraat**, vəsatət. Yalnız kontekst daxilində belə çoxmənalı terminlərin düzgün tərcüməsini vermək mümkündür.

İngilis dilində hüquqi mətnlərin özünəməxsus xüsusiyyətləri – mürəkkəb cümlə quruluşu, leksik təkrarlar, arxaizmlər, sinonimlər, tərcümə prosesində bir sıra çətinliklərin meydana gəlməsinə səbəb olur. Qeyd etdiyimiz kimi, xüsusi məfhumların nominasiyası üçün doğma dilin və eləcə də digər dillərin vasitələrindən istifadə edilir.

BƏDİİ TƏRCÜMƏ SAHƏSİNDƏ PROBLEMLƏR

Açar sözlər: *bədii tərcümə, tərcüməçi, problem, söz duyumu, redaktor*

Texnika və iqtisadiyyatın inkişafı, qloballıq, hər bir şeyin əlçatar olması təbii ki, tərcümə sahəsindən də yan ötürməmişdir. Xüsusilə bədii tərcümə sənətində gözə çarpan bu yüksəliş tərcüməyə olan maraq və tələbatı artırıqla yanaşı, onu sənaye sahəsinə çevirmiş, nəticədə keyfiyyət və kəmiyyət məfhumlarını qarşı-qarşıya qoymuşdur və çox təəssüf ki, axırıncı böyük faizlə birincini üstələyir. Sənət olmaqdan çıxarıqla konveyer üsuluna gətirilən bədii tərcümə artıql böyük problemlərlə üz-üzə qalmışdır. Bunlardan ən mühümü tərcümələrin tələsik edilməsidir. Halbuki tərcümə zaman, düşüncə, təhlil, araşdırma və müqayisə tələb edən bir sənətdir. Burada nəşriyyatların tərcüməçilər qarşısında məhdud müddət qoyması belə acınacaqlı vəziyyət yaratmışdır. Tərcüməçi tərcümə etdiyi əsərin yenidən başqa bir dildə yaradır, ruh verir və bu işi görmək üçün təkəcə xarici dil biliyinə malik olmaq kifayət etmir. Tərcüməçi olmaq üçün xüsusi istədəda, söz duyumuna malik olmaq lazımdır, çünki tərcüməçi həm də söz xiridarıdır, sənətkardır. Lakin tərcümənin problemlərini yalnız bir tərcüməçinin üzərinə yıxmaq düzgün olmaz, çünki ərsəyə gələn tərcümə əsəri yalnız bir nəfərin – tərcüməçinin əməyi deyildir. Redaktə və korrekte işləri sonrakı mərhələdə öz sözünü deyir. Vilayət Hacıyev, həmçinin Cəlil Cavanşir, Seyfəddin Hüseynov və Rasim Qaraca kimi gözəl redaktorlarımız olsa da, onların sayı çox azdır. Bir nümunəyə nəzər salaql: Herman Hessenin “Siddhartha” povestində Siddharthanın çayda yuyunub pəklanması dəstəmaz almaql kimi verilmişdir. Halbuki dəstəmaz yalnız müsəlman mədəniyyətinə və dininə aid olan bir məfhumdur. Siddhartha isə brahmandır. Elə həmin cümlədə Siddharthanın təsviri “gözəl və şahin Siddhartha” ifadələri ilə verilmişdir [H.Hesse, 2013, 7]. Lakin Azərbaycan dilində kişi heç vaxt “gözəl” deyib təsvir edilmir. Burada artıql sinonimlik və praqlmatik

boşluqların meydana çıxdığının şahidi oluruq. Daha bir problem isə tərcümədə üçüncü dil amilidir. Bu, müəyyən nadir dillər üzrə tərcüməçi qıtlığı ilə izah olunsada, eyni zamanda problemin kökündə yenə də yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi konveyer üsuluna keçmiş sürətli və ucuz tərcümə sənayesi durur.

Son olaraq tərcümə haqqında rus dilində olan bir deyimə nəzər salaq: “Tərcümə qadına bənzər. Əgər o, gözəldirsə, deməli sadıq deyil, sadıqdırsa, deməli gözəl deyil.” Lakin yuxarıda sadalanan problemləri aradan qaldırmaqla əsrlərdən bəri qadına olan səhv yanaşmadan irəli gələn və bu fikrin tərcümə sənətinə də şamil edilməsinin tam əksinə nail olmuş olarıq.

Ədəbiyyat

1. Herman Hesse “Siddhartha”, Bakı, Qanun Nəşriyyatı 2011, 2013, 163 səh.

Məsmə Zöhrab-Məcrid
ADU

MAŞIN TƏRCÜMƏ SİSTEMİNİN TƏTBİQİNDƏ VACİB NÜANSLAR HAQQINDA

Açar sözlər: *alqoritm, maşın tərcümə sistemi, nüans, proqramlar*

Maşın tərcüməsi hər hansı bir dildə olan mətnin başqa bir dilə keyfiyyətli qaralama tərcüməsini reallaşdırmaq üçün tətbiq olunan kompüter proqramı sistemidir. Bu tərcümə insanların bilmədiyi dildə olan məlumatı başa düşülən və anlaşılacaq dildə əldə etmək üçün ideal yol hesab olunur. Bu yolun başlanğıcı XX əsrin 50-ci illərinə təsadüf edir və müasir dövrümüzdə də maşın tərcüməsi fəaliyyət göstərir. Elmi-tədqiqat sahəsi kimi maşın tərcümə sistemi hal-hazırda bütün dünyada istifadə olunur. Onun tətbiqi ideyalarını ilk dəfə U.Uliver və A.But irəli sürmüşdür. Kompüterlə tərcümə ilk dəfə 1954-cü ildə ABŞ-da rus dilindən ingilis dilinə edilmişdir.

İlk dəfə 2003-cü ildə Azərbaycanda Azərbaycan dilindən ingilis dilinə maşın tərcümə sisteminin ilkin variantı yarandı. Daha bir müddət keçdikdən sonra ingilis dilindən Azərbaycan dilinə maşın tərcümə sistemi yaradıldı. Bəzən yanlış olaraq belə bir fikir yürüdürlər ki, maşın tərcümə sistemi xarici dillərin öyrənilməsinə olan tələbatı aradan qaldıra bilər. Lakin bu reallıq deyil, sadəcə maşın tərcüməsi insan əməyini yüngülləşdirmək üçün tətbiq olunur. Maşın tərcüməsinin tətbiqində nəzərə alınması vacib sayılan nüanslar aşağıdakılardır:

1. Maşın tərcüməsinin müvəffəqiyyətli və uğurlu alınması üçün yüksək səviyyəli biliyə və təcrübəyə malik olan dilçilər, proqramistlər və s. mütəxəssislərin müştərək fəaliyyəti vacib şərtidir. Bu baxımdan zəngin linqvistik bazanın və mükəmməl proqramların olması çox vacibdir.

2. Maşın tərcümə sistemləri Hind-Avropa dilləri üçün məqbul hesab olursa da türk dilləri üçün məqbul hesab olunmur. Bu isə türk dillərinin aqqlütinativ quruluşundan irəli gəlir. Məlumdur ki, həm türk, həm də Azərbaycan dilində bir feil əsasında çoxlu söz-forma düzəltmək mümkün olduğundan meydana çıxan vacib bir amili də nəzərə almaq lazımdır: flektiv dillərdə elmi-texniki mətnlərdə istifadə olunan müxtəlif söz formaları analitik dillərdə olan elmi-texniki mətnlərdəki söz formalarından xeyli çoxdur. Elə bu səbəbdən istər aqqlütinativ türk dillərində, istərsə də Azərbaycan dilində morfoloji və sintaktik təhlil alqoritmləri böyük rol oynayır.

3. Həm leksik-morfoloji səviyyə və həm də sintaktik-semantik səviyyələrdə maşın tərcümə alqoritmlərinin müasir kompüterlərin imkanlarına uyğun şəkildə yenidən işləmək vacib bir nüansdır.

4. Sabit birləşmələrin, frazeoloji vahidlərin tərcüməsi məsələsi diqqəti cəlb edir. Bu problemin həlli bədii tərcümənin aparılması və bu problemin uğurla həlli üçün vacib hesab olunur.

TƏRCÜMƏ SƏNƏTİ DİLLƏR VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI KOMMUNİKASIYANIN BİR İSTİQAMƏTİ KİMİ

Key words: *tərcümə, bədii tərcümə, hərfi tərcümə, mənbə dili, obyekt dili, ekvivalentlik, adekvatlıq*

Tərcüməşünaslığın obyektı mürəkkəbləşmiş kommunikasiya aktı, predmeti isə iki müxtəlif işarələr sisteminin köməyi ilə informasiyanın ötürülməsi haqqında biliklərdir. Tərcüməşünaslıqda bu elmə məxsus olan dil formalaşır, bu elmin elementar vahidlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün axtarışlar aparılır.. Ümumi nəzəriyyədən fərqli olaraq xüsusi tərcümə nəzəriyyəsi tərcümənin linqvistik aspektlərini öyrənir. Ümumiyyətlə, hazırda üç tərcümə nəzəriyyəsinin mövcudluğu qəbul edilmişdir. Birinci nəzəriyyə tərcümənin ümumi qanunauyğunluqlarını araşdırır, bu məsələləri janrdan, reallaşma şərtlərindən, konkret dilin xüsusiyyətlərindən asılı olmadan qurur. Xüsusi tərcümə nəzəriyyəsi üç qola ayrılır: 1) mətnin tip və janr müxtəlifliyini nəzərə alan tərcümə nəzəriyyəsi (elmi, bədii, publisistik və s.); 2) tərcümənin reallaşma şərti və üsuluna görə fərqlənən tərcümə nəzəriyyəsi (ardıcıl, şifahi, sinxron, ikitərəfli və s.); 3) mənbə və obyekt dildən asılı olan tərcümə nəzəriyyəsi. Məxsusi tərcümə nəzəriyyəsində tərcümənin ekvivalentlik məsələləri tədqiq edilir. Fikrimizcə, tərcümə nəzəriyyəsini ümumi və xüsusi olmaqla iki yerə bölmək daha məqbuldur.

Tərcüməşünaslıq tədqiqatlarında tərcümənin tipləri və növləri məsələsi, demək olar ki, həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Tərcümə prosesi təhlilin bir-birindən prinsipial şəkildə fərqlənən iki tərcümə tipini ayırmağa əsas verir. Birinci tərcümə tipi «interlinear tərcümə» adlanır və bu zaman tərcümə vahidi söz olduqda bu tipin xüsusi halı kimi sözbəsöz tərcümədən (h1 çoxluğundan götürülmüş hər bir sözə h2 çoxluğundan bir söz qarşılığı qoyulur) bəhs edilir.

Tərcümənin ikinci tipi beş və bəzən altı tipə ayırırlar: hərfi, sadələşdirilmiş, dəqiq, adekvat, sərbəst.

Tədqiqatçılar tərcümə növlərini təyin edərkən mətnlərin tipologiyasını da diqqət mərkəzinə çəkirlər. Məsələn, mətnlər aşağıdakı kimi təsnif olunur: 1) texniki mətnlər; 2) fəlsəfi mətnlər; 3) ədəbi mətnlər. Tərcümə növlərini mətnlər əsasında təsnif etdikdə onun aşağıdakı növlərini qeyd etmək olar: 1) bədii tərcümə: nəsr, dram, poeziya; 2) ictimai-siyasi tərcümə: publisistika, siyasi materiallar, informativ materiallar; 3) elmi-texniki tərcümə: elmi, texniki; 4) rəsmi-işgüzar tərcümə: sənədlər, təlimatlar, qanunlar, işgüzar və xidməti məktublar.

Bu vahidlərin hər birinin obyekt dildəki qarışılığı axtarılır. Sintaktik tamamlanmış konstruksiyanın tərcüməsi də bu konstruksiyanı təşkil edən ayrı-ayrı sözlər səviyyəsindən aparılır. Yəni sözün qarşılığı birinci növbədə müəyyənləşdirilir, sonra sözlər arasındakı əlaqələr bərpa edilir. Bu iş tərcümənin leksik məsələlərinin aydınlaşdırılmasını, leksik vahidlərin tərcümə xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinin aktuallığını artırır.

Ədəbiyyat

1. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические вопросы. - М.: КГУ, 2004. -240 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: Высшая школа, 1990. 250с.
3. Швейцер А. Д. Теория перевода. М.: Наука, 1988. - 215с.

Musayeva Püstəxanım Azər qızı
ADU

TƏRCÜMƏDƏ İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARININ YERİ VƏ ROLU

Açar sözlər: *tərcüməçi, informasiya texnologiyaları, elektron lüğət*

Dövrümüzdə insan həyatına və bütün fəaliyyət sahələrinə təsir edən informasiya texnologiyaları, kompyuterlər xüsusi rola malik-

dir. İnformasiya texnologiyalarının sürətlə inkişafı digər peşələri əhatə etdiyi kimi tərcümə sahəsini də geniş əhatə etmişdir. Bu baxımdan, tərcümə sahəsini kompyutersiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Sürətlə davam edən informasiya mübadiləsinin aparıldığı dövrdə iri həcmli informativ tərcüməyə tələbat artmışdır. Bugün sifarişçi tərcümə mətnlərin yüksək keyfiyyətlə, lazımi forma və ölçülərdə kompyuterdə düzgün yığılması tələb olunur. Belə ki, mətnlərin əlyazma şəklində qəbul edilməsi artıq unudulmaqdadır. Əvvəllər tərcümə mətnlər makinalarda yazılırdısa da, indiki vaxtda makinaları müasir stolüstü kompyuterlər, notebooklar, netbooklar əvəz edir. Kompyuterin yazı makinası ilə müqayisədə bir çox üstünlüklərə (tərcümə mətnlərin kompyuter yaddaşında saxlanması, tərcümə proqramlarından istifadə, bir çox prosesləri sürətləndirməsi və s.) malik olduğunu qeyd etmək olar.

Ümumiyyətlə, tərcümə mətnin kompyuterdə yığılması zamanı təkrar ifadə və cümlələrin silinib yenidən yazılmasına ehtiyac qalmır. Bu zaman istifadəçi lazımi ifadə və ya cümlələri mövcud olan yerdən yaddaşa yazıb, istədiyi zaman mətnin müəyyən yerinə yerləşdirə bilər. Bu da tərcüməçiyə işi vaxtında yerinə yetirməsinə və vaxta qənaət edə bilməsinə imkan yaradır. Kompyuterin digər bir üstünlüyü - tərcüməçi tərcümə mətni kompyuterdə yığarkən asanlıqla bir dildən başqa dilə keçə bilmək, istənilən şriftdən istifadə etmək və şəkil, cədvəl və ya qrafiki mətnə daxil etmək bacarığına malik olur. Mətnə olan qrammatik və orfoqrafik səhvlər avtomatik olaraq düzəlir. Tərcüməçi kompyuterdə yığdığı mətnin həcmi, işarələrin, sözlərin və sətirlərin sayını dəqiq bilmiş olur. O, yazdığı mətni disket və ya "flash card"a yığmaqla istədiyi yerə çatdıra bilər. Bundan əlavə, bu gün tərcüməçi böyük məsafələr qət etmədən və poçta üz tutmadan internet vasitəsi ilə, yəni elektron poçt qutusu - "e-mail" vasitəsi ilə qısa zamanda tərcümə mətni "məktuba qoşma" şəklində istənilən ünvana göndərmək imkanı qazanır.

Tərcüməçi kompyuterdən yalnız iş imkanları üçün deyil, eyni zamanda bilik mənbəyi kimi də istifadə edə bilər: həmkarlarının in-

ternet saytlarına daxil olmaqla onlarla əlaqə saxlayır, fikirlərini bölüşür, lazımi sözləri tapmaq üçün elektron lüğətlərdən istifadə edir və öz sahəsi üzrə yeni məlumatlar əldə etmiş olur.

Bütün yuxarıda qeyd olunanlar kompyuterin tərcümə sahəsində əvəzolunmaz bir vasitəyə çevrildiyini göstərir. Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, tərcüməçi öz fəaliyyətində kompyuter biliklərinə dərinlənən yiyələnmək və bu sahədə əldə etdiyi bilikləri daha da təkmilləşdirmək zərurəti yaranır.

QEYDİYYAT VƏRƏQİ

“Tərcümə problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransı

İştirakçının adı, atasının adı, soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı	Püstəxanım Azər qızı Musayeva
Təmsil etdiyi müəssisə, şəhər	ADU, Bakı ş.
Telefon nömrəsi, elektron ünvanı	050 5012100 puste00@gmail.com

Mustafayeva Sahilə Bağır
ADU

BƏDİİ TƏRCÜMƏ ZAMANI RAST GƏLİNƏN PROBLEMLƏR

Açar sözlər: *koheziya, koherensiya, adresant, adresat, hədəf dil*

Mətn ən azı iki cümlədən ibarət olmalıdır. Bir cümlədən ibarət olan yazı yalnız bir predikativ məzmun ifadə edən bütöv hesab edilir. Mətn yazıda fiksasiya olunmuş əsər kimi qəbul edildiyindən, cümlə də mətn hesab edilir. Lakin mətn cümlədən daha böyük vahid kimi qəbul edilir. Mətn bir sıra komponentlərin, cümlələrin müəyyən şəkildə qurulmuş qarşılıqlı əlaqəsindən yaranır. Ə.Əbdullayev yazır ki, mətn yeddi göstəriciyə cavab verməlidir: 1) koheziya; 2) koherensiya; 3) məqsədlilik; 4) münasiblik; 5) kontekst və situasiya

əlaqəsi; 6) informativlik; 7) mətnlərarası əlaqəlilik [Abdullayev, 2011, 176]. Mətnin müəyyənlişməsinə təmin edən bu yeddi əlamətin hər birinin bədii mətn formalaşmasında rolu mütləqdir.

İstənilən mətnə, o cümlədən bədii mətnə əsas məqsəd məlumatı ötürməkdir. Bədii mətn özündə müəyyən həcmdə məlumat daşıyır. Mətnə ehtiva olunan məlumatlar bir-birilə sıx əlaqədə və ardıcılıqda olur.

Bədii mətnin kateqoriyalarının düzgün müəyyənlişməsi onların hədəf dildə tərcümələrinin düzgün alınmasına səbəb olur. Bədii mətnlərin kateqoriyalar mətn daxilində əlaqəliliyin, bitkinliyin və s. düzgün formalaşdırılmasına xidmət edir.

Bədii mətnlərdə münasibət əsasən adresant və adresat arasında qurulur. Müəllif adresant, oxucu, yaxud dinləyən isə adresat hesab edilir.

Bədii tərcümə bir incəsənət hesab edilir. Bədii əsərlərin tərcüməsi zamanı tərcüməçilər bir çox problemlərlə qarşılaşa bilərlər. Tərcümə zamanı imkan olduğu qədər müəllif dili hədəf dildə olduğu kimi saxlanmalıdır.

Bədii tərcümənin uğurlu alınması üçün aşağıdakılara əməl olunmalıdır: a) sözbəsöz tərcümədən çəkinmək; b) idiomların, aforizmlərin, atalar sözlərinin və s. qarşılıqlarını düzgün müəyyən etmək; c) sözləri, ifadələri, söz birləşmələrini mətnin məzmununa uyğun seçmək; d) əsərdə ifadə edilən kultural dəyərləri saxlamaq və s. Təbii ki, yazılan bəndlərin sayını bir qədər də artırmaq olar. Əsas odur ki, bu nüanslar nəzərə alınsa tərcümə edilən əsərlərin dili daha rahat, aydın və oxunaqlı olar.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs. Bakı: «Zərdabi» LTD, 2011.

FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI HAQQINDA

Keywords: *phraseological units, translation, phrasal verbs, translated units*

Frazeologizmlər məcazi mənada işlənən, leksik, struktur və semantik cəhətdən sabit söz birləşmələridir. Bu birləşmələr bir sıra xüsusiyyətlər çoxluğuna malikdir ki, bunlar ancaq frazeologizmlərə məxsusdur. Onları sadalamaq fikrində deyilik. Məruzədə sadəcə olaraq frazeologizmlərin tərcüməsi haqqında danışacağıq. Tərcümə nöqtəyi-nəzərindən frazeologizmləri iki qrupa ayırmaq olar: ekvivalentləri olan frazeologizmlər və ekvivalentləri olmayan frazeologizmlər. Leksik, qrammatik, semantik və stilistik əlamətlərinin oxşar və fərqli cəhətlərinə görə dilçilər ekvivalentləri bir neçə qrupa bölürlər: tam, seçmə, yarım ekvivalentlər. Bunlara bir daha nəzər yetirək:

1. Tam ekvivalentlər. Bu zaman tərcümə edilən frazeologizmlər olduğu kimi saxlanılır.

Onlar obraz, mənə, leksik tərkibi, stilistik çalarlığı və qrammatik quruluşuna görə ana dilindəki birləşməyə tam uyğun gəlir. Məsələn, ancien monde - köhnə dünya, nouveau monde – yeni dünya, maison blanche – ağ ev, guerre froide – soyuq müharibə. Frazeologizmlərin bu növü dildə o qədər də geniş yayılmamışdır. Bunların əksəriyyəti beynəlmiləl xarakter daşıyır.

2. Seçmə ekvivalentlər. Bu halda frazeologizmin tərcümə olduğu dildə iki və daha artıq ekvivalent mövcud olur ki, tərcümə zamanı onlardan daha münasib olanı seçilir: parti des fusilles – gül-lələnmişlər partiyası, quart monde – dünyanın dördüdə biri, tourner sa veste – fikrini dəyişmək, rideau de fer – dəmir pərdə.

3. Yarım ekvivalentlər. Bu vaxt mənənin verilməsində heç bir çatışmazlıq hiss olunmur və frazeologizmlər leksik tərkibi, qrammatik, leksik-qrammatik və daxili obrazlarda fərqlərlə müşayiət olunur: paix americaine – amerikasayağı sülh, paix des etoiles - ulduz sülhü, panorama politique – siyasi panorama, bloquer le credit – krediti

dondurmaq, cadavre politique – siyasi meyit, chemises rouges – qırmızı köynəklər, yəni Mussolininin faşist dəstələri; parapluie nucleaire – nüvə çətiri.

4. Kalkalar. Bir sıra hallarda frazeologizmlərin başqa dillərə tərcüməsi zamanı heç bir ekvivalentlik müşahidə edilmir. Bu zaman frazeologizmlərin bəzisi tərcümə olunduğu dilə sabit söz birləşməsi kimi, digər hallarda isə sərbəst söz birləşməsi kimi tərcümə olunur: course aux armements – sürətlə silahlanma, descendre sur le pave – küçələrə çıxmaq, deux cents familles – iki yüz ailə, diplomatie du dollar – dollar diplomatiyası və sair.

Orucova Sevinc Bəhrəm qızı
ADU

İQTİSADI MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİ VƏ ONUN TƏDRİSİ HAQQINDA

Açar sözlər: *iqtisadi terminologiya, tender, maliyyə, marketing*

İqtisadi mətnlərin tərcüməsi tərcümə bazarında ən məşhur tərcümə növlərindən biridir. İqtisadi mətnlərin tərcüməsi iqtisadi nəzəriyyənin əsaslarını, iqtisadi proseslərin anlayışını və müasir iqtisadi terminologiyayı bilmək üçün fundamental biliklər tələb edir. Bu tərcümə zamanı əsasən biznes planları və texniki-iqtisadi əsaslandırma kimi sənədlərin tərcüməsi tələb olunur. Bu gün ADU-da seçmə fənni kimi iqtisadi mətnlərin tərcüməsi fənni tədris olunur. Tərcüməçi olmağa hazırlaşan tələbələr bu tərcümənin xüsusiyyətlərini öyrənməli, tövsiyələrə diqqət yetirməli, iqtisadi sənədlərin xüsusiyyətlərini bilməli, iqtisadi terminologiya sahəsində müəyyən biliklərə nail olmalıdır. Çünki iqtisadi mətnlərin tərcüməsi tərcümənin dəqiq strukturu, faktlar və rəqəmlərə xüsusi diqqət tələb edir.

İqtisadi tərcümə sahəyə uyğun müxtəlif mövzulu materialların tərcüməsindən ibarətdir. Bunlar arasında ənənəvi olaraq mühasibat

və ya mübadilə işinə, müəssisənin iqtisadi fəaliyyətinin ümumi məsələlərinə, vergi və sığorta mövzusunda müraciət edilir.

Tədris zamanı tələbələr:

- dəqiq tərcümə etməyi bacarmalı;
- konsepsiyaların hər zaman üst-üstə düşməyəcəyini nəzərə almalı;
- yalnız xarici dil bilikləri deyil, həm də iqtisadi sahədə biliklərə malik olmalıdırlar.

Tədris zamanı iqtisadi mətnlərin tərcümə növlərini şərti olaraq aşağıdakı kimi bölmək olar:

- ümumi iqtisadi mətnlərinin tərcüməsi;
- idarəetmə və marketinq üzrə mətnlərin tərcüməsi;
- bankçılıq və maliyyə mətnlərinin tərcüməsi;
- mübadilə mövzularında mətnlərin tərcüməsi;
- sığorta mətnlərinin tərcüməsi;
- maliyyə və iqtisadi sənədlərinin tərcüməsi;
- iqtisadi müqavilələrin və sazişlərin tərcüməsi;
- tender sənədlərinin tərcüməsi;
- xüsusi iqtisadi ədəbiyyatın tərcüməsi;

Bəzi iqtisadi mətnləri tərcümə edərkən tərcüməçi bir sıra problemlərlə qarşılaşa bilər.

- hədəf dildə və xarici dildə terminlərin leksik kompozisiyası;
- dillərin sintaktik, leksik və qrammatik strukturunda uyğunsuzluqlar;
- ekvivalentliyin olmaması.

İqtisadi və maliyyə mətnlərinin tərcüməsi zamanı qarşıya müxtəlif çətinliklər çıxır, amma onu da qeyd etməliyik ki, bu çətinliklərin aradan qaldırılması üçün çox sayda, istinad kitabları, elektron, izahlı, birdilli və ikidilli lüğətlər mövcuddur. Tələbə tərcümə zamanı zərurət olarsa mütəxəssislərlə məsləhətləşməlidir.

Ədəbiyyat

1. Аксенова А.К., Иванов К.Г., Крылова А.С. Учебное пособие по экономическому переводу. – М., МИО, 2003, С.150.

2. Беляева М., Табанакова В.Д. Знакомая природа экономического термина как основа перевода. // Язык и литература. – Тюмень, Тюменский государственный университет, 2001, № 9, С. 12-15.
3. Соколов Н.И. Практический курс перевода экономической литературы. – М., 1967.
4. Roberto Fini, Capire l'economia. - Noelpi, 2014, p.400

Оруджева Ирина Гатемовна
АУЯ

**СТИЛИСТИЧЕСКОЕ НИВЕЛИРОВАНИЕ
ФОНЕТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ
РОМАНА-ЭПОПЕИ М.ШОЛОХОВА «ТИХИЙ ДОН» ПРИ
ИХ ПЕРЕДАЧЕ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК**

Ключевые слова: *диалект, окказионализм, идиолект*

В создание оригинальной образности художественного произведения вовлечено множество факторов, необходимых для эмоционально-когнитивного воздействия на читателя. Для раскрытия характеристик героев романа или рассказа писатель использует описание их внешности, образа мыслей и поведения, а также уникальные разговорные особенности. Язык героев романа-эпопеи великого русского писателя Михаила Шолохова «Тихий Дон» отражает самобытную культуру донского казачества России начала и середины прошлого века. Факт своеобразия донского диалекта обуславливается исторически и географическими предпосылками, в первую очередь, исторической колонизацией региона монголо-татарскими, ногайскими, русскими, белорусскими племенами, а также влиянием кавказских народов и запорожских казаков. Лексические и фонетические особенности курско-орловской группы южно-русского наречия также исходят из самобытности мышления и взглядов на жизнь донского крестьянина.

Донской диалект проявляется на разных языковых уровнях. Большинство случаев диалектных отклонений от стандартного русского языка приходится на лексические единицы. К таким словам относятся, например, *курень* (изба, дом или шалаш), *выя* (шея), *семак* (две копейки). При переводе на английский язык переводчик Стивен Гарри пренебрег фактом эмоциональной окрашенности диалектных лексем, передав их нейтральными словами «*house*», «*neck*», «*kopecks*», что привело к потере стилистической информации.

Читая роман, нетрудно заметить, что писатель вкладывает в уста героев идиолектные окказионализмы и диалектные слова, в фонетическом отношении представляющие собой звуковую какофонию. Такое, на первый взгляд, искажение произношения, характеризует язык многих народов южных регионов России, что в некоторой степени проявляется и в настоящее время. При передаче диалектных слов на английский язык переводчик руководствовался требованиями семантической близости текста оригинала тексту перевода. Однако, как известно, на адекватное восприятие своеобразной образности оригинала влияют факторы как семантической, так и эмотивной, эмоционально-экспрессивной близости. Игнорирование факта наличия диалектизмов в переводе ведет к неправильному толкованию национально-культурных особенностей романа.

Тем не менее, вследствие наличия лингвистических эмотивных лакун переводчику пришлось прибегнуть к нейтрализации, или выпрямлению стилистического значения диалектных, в том числе, фонетических особенностей произведения. В качестве примера следует упомянуть такие слова и фразы, как *нащет*, *погодить*, *оправдялси*, *рассветет*; *об чем*; *слухай* и т.д. Например:

А ишо, бабоньки, ходит-то она... в Прокофьевых шароварах.- And what's more, girls, she wears . . . Prokofy's trousers!"

Гришка, рыбалить поедешь? - "Grigory, coming fishing?"

Несмотря на высокий уровень семантической адекватности перевода, передача диалектных слов с фонетическими отклонениями от норм русского языка нейтральными средствами привело к утрате стилевой окраски и, в конечном итоге, к некоторому ослаблению образности оригинала.

Pirnazərova Gülənbər Məhərrəm qızı
ADU

BƏDİİ TƏRCÜMƏDƏ ORİJİNALLIĞIN SAXLANILMASI PROBLEMI

Açar sözlər: bədii tərcümə, milli mədəniyyət, orijinal dil, tərcüməçi

Məlumdur ki, yeni kəşflər, müxtəlif xalqların milli dəyərləri haqqında məlumatlar məhz tərcümə sayəsində ayrı-ayrı dillərdə ifadə olunurlar. Bədii tərcümə digər tərcümə növlərindən onunla fərqlənir ki, bədii əsərlərdə xalqların milli mədəniyyətini əks etdirən sözlər, obrazlı ifadələr, frazeoloji birləşmələr çoxluq təşkil edir. Ona görə də bədii tərcümə digər tərcümə növlərinə nisbətən maraqlı olduğu qədər də çətindir. Belə ki, bədii əsəri tərcümə edən tərcüməçi tərcümə olunan əsəri tam şəkildə başa düşməli, xalqın milli mədəniyyəti ilə bağlı söz və ifadələri yaxşı bilməlidir. Bunun üçün həmin xalqın milli mədəniyyəti haqqında geniş məlumatı olmalıdır. Əks halda tərcümə əsərinin ruhu orijinaldan xeyli uzaqlaşmış, hətta cəfəngiyata daha yaxın olacaq. Bu mənada alman yazıçılarının əsərlərini Azərbaycan dilinə tərcümə edən Vilayət Hacıyevin fikirləri diqqət cəlb edir. Müəllif qeyd edir ki, əksər hallarda mətnin və ya cümlənin eksplisit mənasından əlavə implicit, yalnız duyğu ilə qavranılan mənası da olur. Bu mənaların ifadəsinə xidmət edən linqvistik və ekstralingvistik faktorların müəyyənləşdirilməsi, tərcümədə reallaşdırılması çətin, məsuliyyət tələb edən bir prosesdir. Tərcüməçi qeyd edir ki, bədii tərcümə prosesində söz seçimi problem ilə üzvləşərkən bədii mətnin sehrindən baş çıxaran, ana dilinin incəliklərini duyan peşəkar redaktora ehtiyac

duyulur. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, cümlələrin düzgün qurulmasında, hər hansı söz və ya ifadənin ana dilində daha uyğun ekvivalentinin seçilməsində redaktorun müəyyən qədər rolu olsa da, tərcüməçinin məsuliyyəti daha böyükdür. Çünki, ana dilini mükəmməl bilən ən peşəkar redaktor tərcümə olunan əsərin aid olduğu xalqın milli mədəniyyətini yaxşı bilmədiyi üçün, orijinal dilin söz və ya ifadələrinin transformasiyasının nə dərəcədə düzgün olduğunu müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkəcək. Buna görə də orijinala layiq, düzgün tərcüməni yaratmaq üçün tərcüməçi orijinal həyatın özünü öyrənməlidir ki, orijinal həyatı tərcümə əsərinə daha dəqiq köçürə bilsin. Bəzən orijinal və tərcümə olunan dillərdə ekvivalent görünən sözlər ayrı-ayrı mənalar ifadə edirlər. Məsələn, Azərbaycan xalqının təhsil sistemində “iki” aşağı (qeyri-kafi), alman xalqında isə yüksək (yaxşı) qiymət hesab olunur.

Devilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, peşəkar tərcüməçinin yaratdığı düzgün tərcümə milli mədəniyyətin hüdudunun genişlənməsinə müsbət təsir göstərir, ayrı-ayrı xalqların milli sərvətini dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil edir.

Rəhimli Esmiralda
ADU

TƏRCÜMƏ TARİXİNƏ BİR NƏZƏR

Açar sözlər: *tərcümənin tarixi, antik dövr, tarixi mərhələlər*

Tərcümə həm böyük coğrafi məkanda, ölkələr və xalqlar arasında, həm də keçmişlə bu gün arasında əsas ünsiyyət vasitəsidir. Tərcümə bir yerdə və ya bir dövrdə əldə olunmuş məlumatları, elmi-texniki nailiyyətləri, bədii gözəllikləri başqa məkana və başqa dövrə daşıyır. Əbəs yerə Aleksandr Puşkin mütərcimləri “Maarifin poçt atları” adlandırmayıb.

Bədii tərcümə bədii yaradıcılıq növüdür, bir dildəki bədii əsərin başqa dilə çevrilməsidir. Bədii tərcümə informativ tərcümədən

fərqli olaraq bədii yaradıcılıqla bilavasitə bağlıdır, bədii istedadı olmayanın bədii tərcümələri də uğursuz olacaq. Bədii əsərdə həm idraki, həm də estetik informasiya var. Mətndəki informasiya onun idraki cəhətini, ifadə tərzini isə onun estetik cəhətini təmin edir. Hədəf mətn məxəz mətnəndən asılıdır, o heç vaxt bütün özəlliyi ilə məxəz mətni keçə bilməz.

Bədii tərcümənin tarixi hər ölkənin ədəbiyyat tarixinin ayrılmaz hissəsidir. Bir çox xalqların ədəbiyyatı bədii tərcümədən qaynaqlanmışdır.

Mütəxəssislər tərcümənin bir sənət kimi lap qədimlərdən mövcud olduğunu çoxdan sübut etmişlər. Hələ eramızdan əvvəl III–II əsrlərdə Luçiy Liviy Andronik Homerin məşhur “Odyssey” əsərini latın dilinə tərcümə edərək dünya ədəbiyyatı tarixində bədii tərcümənin bizə məlum nümunəsini yaratmışdır (e.ə.555-557). Burada qədim şumerlərin “Gilqamış” dastanından bəzi parçaların Asiya dillərindən birinə tərcümə olunduğunu da etiraf etməliyik.

“Quran”ın Azərbaycan dilinə ilkin tərcümələrini də yaddan çıxarmaq olmaz. Bu da həqiqətdir ki, əksər xalqların bədi fikrinə, ədəbiyyatının formalaşmasına və inkişafına daha çox təsir etmiş qonşu xalqların ədəbiyyatından edilən müxtəlif tipli iqtibaslar da özünü göstərir. Bu iqtibasların özlərini də bədii tərcümə nümunələri hesab etmək olar. Məsələn, Nəcəf bəy Vəzirov fransız dramaturqu Molyerin “Xəsis” komediyasını iqtibas edərək “Ağakərim xan Ərdəbili” məzhəkəsini yazıb. N.Qoqolun əsərlərinin Azərbaycan ədəbiyyatına təsirini də yaddan çıxarmaq olmaz. Ümumiyyətlə, bədii əsər bu və ya digər dilə tərcümə olunaraq həmin xalqın ədəbiyyatının bir hissəsinə çevirilir.

Azərbaycanda bədii tərcümənin ilk nümunələri orta əsrlərdə yaranmış, XIX əsrdə geniş inkişaf etmişdir. Abbasqulu ağa Bakıxanov rus ədəbiyyatından tərcümələr edib. Eləcə də Abbas Səhhətin tərcümələri vardır. Mirzə Fətəli Axundzadə özünün “Puşkinin ölümünə Şərq poeması” əsərini rus dilinə çevirmişdir. Onun komediyaları 1853-cü ildə Tiflisdə rus dilində nəşr edilib, sonra isə fars, fransız və digər dünya dillərinə çevrilib.

XIX əsrin sonlarında Şekspirin “Otello” faciəsi dilimizə çevrilmişdir. XX əsrdə isə dünya ədəbiyyatı klassikləri və məşhur müasir ədiblərin əsərləri Azərbaycan dilinə çevrilmişdir.

Rzayeva Aynur Mirəli qızı
ADU

BƏDİİ MƏTNLƏRDƏ TƏRCÜMƏ OLUNMAYAN KOHEZIYA VASİTƏLƏRİ

Açar sözlər: *bədii mətn, deyktik vasitələr, referensiya, koheziya, bədii ifadə vasitələri*

XX əsrdən başlayaraq mətn dilçiliyində bədii mətnlərə diqqət daha çox yönəldilmiş və onların ədəbi-lingvistik təhlilinə maraq artmışdır. Artıq dilçilikdə mətnyaratma vasitələrinin, habelə koheziya və koherensiyanın rolu məlumdur. Deyktik vasitələrin güclü koheziya vasitələri olduğunu nəzərə alaraq, tezisdə ingilis dilindən mətn daxilində tərcümə olunmayan elementləri araşdırılmışdır. İngilis dilində olan bəzi şəxs əvəzlilikləri (*you, they*) azərbaycan dilinə qeyri-müəyyən şəxslə cümlə formasında tərcümə olunur. Məsələn, *You must learn to live without emotions./Emosiyalarsız yaşamayı öyrənməlisən* cümləsində *sən* və ya *siz* hədəf dilə tərcümə olunmayan deyktik vasitədir. *They say, a Johnatan called you* cümləsində “*De-yirlər ki, Conatan adlı biri sənə zəng vurmuşdur*”. Burada da *onlar* şəxs əvəzliyi tərcümə olunarsa cümlə leksik baxımdan doğru olmayacaqdır. Cümlə daxilində tərcümə olunmayan elementlərdən başqa bir növü koheziya vasitəsi, daha dəqiq desək, referent olan yiyəlik əvəzlilikləri (*my, your, his/her, our, their*) insan orqanizmi ilə bağlı birləşmələrin tərkibində tərcümə olunmur. Yəni “*He cut his finger*” cümləsini “*O, öz barmağını kəsdi*” kimi tərcümə etmək dilin leksik normalarına ziddir. “*O, barmağını kəsdi*” formasında tərcümə daha doğru və ana dilimizə uyğunlaşdırılmışdır.

It formal mübtədası ilə yaranan şəxssiz cümlələr dilimizə çevirərkən “*it*” elementi tərcümə olunmur. Bu müxtəlif növ şəxssiz cümlələrdə özünü göstərir. Məsələn, *It was a wet day-Yağışlı gün idi, It was too long to walk there- Piyada getmək üçün uzaq məsafə idi, It is two kilos-İki kilodur.* Verilmiş hər üç cümlədə *it* əvəzliyi şəxssiz cümlənin mübtədası olduğundan tərcümə olunmağa ehtiyac duyulmur. Sadalanan fikirlərdən savayı, *it* cümlədə emfatik çalarlı olduğu hallar da mümkündür. *It was me who loved you-Səni sevən mən idim* cümləsindəki emfatik funksiyalı *it* əvəzliyi tərcümə olunmayan koheziya vasitəsidir.

Lokal deyktik vasitə sayılan *there* yer zərfliyi formal söz kimi çıxış etdikdə inversiya olaraq cümlələrin əvvəlində durur və hədəf dilə tərcümə olunmur. Bəzən təbiət hadisələri ilə bağlı cümlələrin işlənilməsində *it* formal sözünün yerinə işlənə bilər. *There was storm yesterday* cümləsi buna misal ola bilər. Bədii mətnlərdə bir çox hallarda müəllif özünün dilə gətirdiyi və təxəyyülünün məhsulu olan ifadələr öz əksini tapır. Belə olan halda tərcümədə sözün izahını vermək ən məqsədəuyğun variant hesab olunur. Məsələn, yazıçı O.Henrinin *The skylight room* hekayəsində çox saylı bədii ifadə vasitələrindən biri də *second-floor manner* ifadəsidir. Burada müəllif, xanım Parkerin qonaq evində qalan qonaqlara qiymət baxımdan fərqlənən müxtəlif mərtəbələrdəki otaqlarda qalmalarına görə münasibəti əks olunur. Ona görə də bədii tərcümə tərcüməçidən bədii mətnin pragmatikasına yaxından bələd olmağı tələb edir.

Sadıqova Nailə Məmmədhüseyn qızı
ADPU

BƏDİİ İFADƏ VASİTƏLƏRİNİN TƏRCÜMƏSİ

Açar sözlər: *Cinas, kalambur, omonim, paronim, omofon, omoqraf*

Qədim zamanlardan başlayaraq bir ənənə şəklində emosionallıq və ekspressivlik yaratmaq məqsədi ilə *cinas* (söz oyunundan)-ka-

lamburdan bədii bir üsul kimi istifadə edilir. Bu üslub vasitəsi bir sözün və ya ifadənin iki məlum olan mənalının qarşılaşdırılması, dilin lüğət tərkibində olan sözlərdən müxtəlif kontekstdə istifadə edilməsi nəticəsində yaranır.

Cinas bir uslubi priyom olaraq çox vaxt kontekstdə məlum olur. Buna nümunə olaraq Oskar Uayldın bir pyesinin başlığı kimi “The Importance of Being Earnest” harada cinas qəhrəmanın adı və “ciddi” sifət kimi işlənmiş sözdən yaranır.

Omonimlər cinas və kalamburlarda da çox işlənir. Məsələn, officer (to driver in parked car), Don’t you see that sign ‘Fine for Parking?’ Driver: Yes, officer, I see and agree with it.

Burada kalambur lüğəvi omonimlərin amoforlarından eyni zamanda işlənməsi nəticəsində əmələ gəlir *a fine-cərimə* və *fine-gözəl* kalamburları tərcümə edərkən həmişə izah tələb olunur.

Sözün mənasındakı iki planlıqla yaranan kalamburlardan danışarkən Y.A.Zemskaya göstərir ki, “kalamburun bədii dəyəri, komizmin kəskinliyi şəklində işlədilmiş sözün mənasının ikiplanlı başa düşməsi və ya izah edilməsi ilə əlaqədardır. [4, 240] Danışan kalambur izahında bu və ya digər mənada işlədilən sözə gözlənilmədən yeni mənə verir”.

Kontekstual mənə ilə ilkin mənanın yaratdığı kalamburlara çox vaxt poeziyada rast gəlmək olur. Məsələn, “*Bow to the board*”, said Bumble. Oliver brushed away two or three tears that were lingering in his eyes; and *seeing no_board but the table*, fortunately *bowed to that*. Dikkensin “Oliver Twist” əsərindən verilmiş parçada biz bir sözün iki mənasından deyil, iki sözdən yaranan cinasın şahidi oluruq. ‘Board’-bir qrup rəsmi şəxslər və ‘board’- ev avadanlığı (masa) mənasında işlədilmiş iki sözdən ibarətdir.

Cinas sözün, leksik vahidin bir neçə anlayış ifadə etməsi və ya eyni sözə, eyni terminə verilən izah nəticəsində yaranır. Sözün və ya söz birləşməsinin daşdığı istər müstəqil, istərsə də məcazi mənalılar əsas rol oynayırlar.

Ədəbiyyat

1. А.Звегинцев. Экспрессивно-эмоциональные элементы и значение слова-Вестник МГУ, 1955
2. И.П.Гальперин Очерки по стилистике английского языка. Москва, 1965
3. Е.А.Земская. Речевые приемы комического в литературе. М, 1959.

Səfərova Günay Rəşad qızı
ADU

İBRİ DİLİNDƏ TƏRCÜMƏ İŞİNİN ƏSAS ÇƏTİNLİKLƏRİ

Açar sözlər: *yazılı tərcümə, şifahi tərcümə, ibri dili, hərəkələr, vasitəli və vasitəsiz nitq*

Tərcümə işində bəzən oxucunun və ya dinləyicinin heç fərqiində olmadığı məqam bu işin necə çətinliklə ərsəyə gəlməsi və çox ciddi əmək tələb etməsidir. Fərqli tərcüməçilərdən eyni kitabları ya da mətnləri oxuyarkən tərcümə olunan işin keyfiyyəti haqqında rahat fikir bildirə və müqayisə apara bilirik. Tərcümənin növləri yazılı və şifahi olmaqla iki yerə ayrılır. Şifahi tərcümədə sözlərin bir-bir tərcüməsindən əlavə danışanın vermək istədiyi mesaj və duyğu da önəm daşıyır. Sürətli edilməsi gərəkdiyi üçün şifahi tərcümənin yazılı tərcümə qədər konkret qaydaları yoxdur. Şifahi tərcümədə sinxron tərcümə ən çətin olan tərcümə növüdür. Yazılı tərcümə qaynaq dildə yazılan hər hansı bir mətnin hədəf dilə yazılı olaraq çevrilməsidir. Bu məqamda ən çətin iş edilən tərcümənin doğruluğu və düzgünlüyüdür. Ümumilikdə tərcümə zehni əmək tələb edir. Belə ki, hər bir xalqın dilində istifadə olunan frazeoloji birləşmələr, deyimlər, atalar sözləri və başqa bu kimi ifadələr vardır ki, ilk olaraq onların mənalari düzgün anlaşılması və hədəf dilə düzgün tərcümə olunmalıdır. Bu, hər bir tərcüməçinin qarşısında duran məsuliyyətli öhdəliklərdən biridir [3].

Tərcümə öhdəlikləri və çətinlikləri arasında ən önəmli məqamlardan biri də zaman məsələsidir. Tərcümə işinin yaxşı nəticələnməsi və tələb olunan tarixdə təslim edilə bilməsi olduqca önəmli və məsuliyyətli məqamlardandır. Qədim ibri dilində də tərcüməçilik sənəti ən çətin sahələrdən biri sayılır. Belə ki, təxminən 3000 illik tarixi olan və 2000 ilə yaxın ölü dil olan ibri dilində bir sıra söz və ifadələr vardır ki, onların düzgün tərcümə olunması uzun zaman tələb edir. Buna görə də Bibliya tərcüməçiləri söz və ifadələrin tərcüməsinə kifayət qədər vaxt ayırırlar. Hər bir dilin özünəməxsus qrammatik qayda və daxili quruluşu vardır. Belə ki, tərcümə zamanı hər bir dilin daxili strukturu nəzərə alınmalıdır [2]. İbri dilində ən çox çətinlik yaradan məqamlardan biri vasitəsiz nitqin tərcümə edilməsidir. Belə ki, fikri olduğu kimi və heç bir təsriyləndirmə aparmadan oxucuya və ya dinləyiciyə çatdırmaq çox çətin və məsuliyyətli məqamlardan biridir [Keith, 1973, s.311]. Nəzərə alsaq ki, ibri dilində cins kateqoriyası mövcuddur, bu işin necə çətin olmasını təsəvvür edə bilərik. Bundan başqa, dilin qrammatikasında kifayət qədər istisnalar mövcuddur. Bu istisnalar tədris prosesində də müəyyən çətinliklər yaradır. Məsələn, eyni mənəni ifadə edən söz müxtəlif mənbələrdə fərqli samitlərlə yazıla bilər və ya fərqli samitlərlə yazılmasına rəğmən səslənməsinə görə eyni olan sözlər tamamilə fərqli mənaları ifadə edə bilər. Buna görə də, bu tipli sözlərin düzgün yazılma variantlarını əzbərləmək və vurğuları düzgün istifadə etmək lazımdır ki, sözün mənasını anlayasan. Sözlərin hərəkəsiz, yəni saitlərsiz yazılması da tərcümə işini çətinləşdirən məqamlardan biridir. Bundan başqa, bütün dillərdə olduğu kimi, ibri dilində bir söz məzmunundan asılı olaraq fərqli mənalarda işlənir və tələb olunan cümlədə ən düzgün mənəni tapıb yazmaq vaxt aparan prosesdir. Qeyd etdiyimiz kimi, həmçinin bu dildə idə istifadə olunan kifayət qədər atalar sözləri, frazeoloji birləşmələr, hikmətli ifadələr və kəlamlar vardır ki, bu kimi ifadələrin düzgün mənalarını anlamaq və onun qarşılığını tapıb hədəf dilə düzgün tərcümə etmək vacib məqamlardan sayılır.

Ədəbiyyat

1. Keith R. Crim Hebrew Direct Discourse as a Translation Problem, First Published July 1, 1973 Research Article
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/026009357302400302?journalCode=tbtd>
2. Problems in Translating Ancient Hebrew
<http://nephicode.blogspot.com/2010/05/problems-in-translating-ancient-hebrew.html>
3. Tercüme Sorunları ve Zorlukları
<http://tercumeegitimi.com/tercume-sorunlari-ve-zorluklari/>

Səlimova Sevinc İbadulla qızı
ADU

ŞEKSİRİZMLƏRİN İNGİLİS DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİNƏ DAİR

Açar sözlər: *bədii tərcümə, obrazlı ifadə, qanadlı sözlər*

Bildiyimiz kimi, tərcümə insanlar arasında ünsiyyət növlərindən biridir. Bu barədə O.Höte yazır, “Tərcümənin tam dəyərlı olmasđ barəsində nə deyirlər-desinlər, o, insanlar arasında ünsiyyətin ən vacib və ən mühüm vasitələrindən biridir. [Мастерство перевода, 1975, с.486]

M.İbrahimov “Tərcümə sənəti” əsərində bədii tərcüməni yaradıcılıq işi kimi qiymətləndirir. Burada şablon, standart priyomlar işə yaramır. Tərcüməçi bədii sözlə, bədii ifadə ilə adi söz, adi ifadə arasındakı fərqi duymalıdır. Elə obrazlı ifadələr, idiomlar var ki, onların müstəqil tərcüməsi mümkün deyil. [Tərcümə sənəti, 1990, s.9]

Humboldta görə, tərcümənin yalnız iki növü mövcuddur: ya hərfi tərcümə, ya da sərbəst tərcümə. Amma bildiyimiz kimi, tərcümənin hər ikisinə məxsus xüsusiyyətləri birləşdirən üçüncü növü bədii tərcümədir.

Zəngin yaradıcılıq aləminə malik ingilis klassiki Şekspirin əsərləri bir çox dillərə, o cümlədən Azərbaycan dilinə tərcümə olunub. Bu əsərlərdə işlənən ifadələrin bir çoxu qanadlı sözlərə çevril-

mişdir. Elə yalnız "Hamlet" əsərindən götürülmüş "to be or not to be" – olum ya ölüm demək olar ki, bütün dünya dillərində işlədilər bir ifadədir. Yazıçı öz əsərlərində bədii məqsəddən asılı olaraq həm ümumxalq dilinə məxsus olan frazeologizmlər, həm də bir sıra hallarda sonralar ingilis ədəbi dilində özünə möhkəm yer tutmuş obrazlı ifadələr, frazeoloji birləşmələr yaratmışdır.

V.Şekspirin əsərlərini Azərbaycan dilinə tərcümə edənlər arasında C.Cabbarlının, A.Aslanovun, Sabir Mustafanın, Ş.Nağıyevanın və s. adlarını xüsusilə qeyd etmək olar.

İndi isə bəzi şekspirizmlərin Azərbaycan dilindəki qarşılıqlarına nəzər salaq.

“Macbeth” əsərindən **the sear, the yellow leaf - ahıl yaş, full of sound and fury - hay-küylü nitq, to be manner born – anadangəlmə, the milk of human kindness - gözəl qəlbin balzamu (mərhəmət), to cudgel one`s brains - baş sındırmaq.**

“Hamlet” əsərindən **:Stars with trains of fire – kometa, disasters in the Sun – günəşin tutulması, the god of day - günəş, to be or not to be - olum ya ölüm və s.**

“Othello” əsərindən: **the green-eyed monster – qisqanclıq, to wear one`s heart upon one`s sleeve - açıq qəlbli, ürəyi açıq to put one`s tongue in one`s heart - dili qarnında olmaq, çox danışmamaq, her eye must be fed - gözü doymalıdır**

Misallardan görüldüyü kimi V.Şekspirin orijinal mətndəki bəzi sözlər və ifadələrin əsl mahiyyəti bir çox hallarda təsviri üsulla transformasiya edildikdə Azərbaycan dilli oxucu tərəfindən anlaşılır. Bununla yanaşı, tərcümə zamanı bədii tərcümədən çox geniş istifadə olunur.

Ancaq V.Şekspirin nəhəng poetik yaradıcılığı qarşısında görülən işlər hədsiz dərəcədə azdır. İnanıq ki, V.Şekspirin yaradıcılığına dönə-dönə müraciət olunacaqdır

Ədəbiyyat

1. Tərcümə Sənəti, Bakı: “Elm”, 1990
2. Бархударов А.С. Язык и перевод. М., 1973
3. Мастерство перевода М., 1975

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ УСТНОМУ ПЕРЕВОДУ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ

Ключевые слова: *теория, практика, лексика, компетенция*

В последние несколько десятилетий переводческая деятельность усиленно развивается в связи с ростом международной торговли и увеличением миграции, глобализацией и с расширением средств массовой информации и технологий. По этой причине переводчик играет важную роль в качестве двуязычного или многоязычного межкультурного посредника, пытаясь интерпретировать понятия и речь в различных контекстах с максимальной точностью.

Из-за огромного глобального интереса к переводу во всех перспективах человеческой жизни возникают неотложные потребности в большей заботе о будущей карьере студента-переводчика путем установления фундаментальных знаний по дисциплине в языковых вузах. В настоящее время очень важно иметь высшее образование в области перевода, чтобы получить хорошие возможности трудоустройства в качестве письменного и устного переводчика или преподавания перевода как академической дисциплины. С академической точки зрения для начинающих преподавателей перевода важно применять именно те методологии, которые наилучшим образом служат процессу преподавания перевода, и мотивируют студентов на получение базовых знаний по дисциплине, овладение необходимыми навыками по переводческой деятельности, а также обучение техникам перевода наряду с обучением языку.

Ниже приведены некоторые возможные рекомендации, которые должны быть реализованы на всех уровнях в обучении устному переводу в языковых вузах:

1) Предоставление студентам необходимых теоретических основополагающих знаний переводческой науки, а также

основные ее понятия и терминологии; 2) Знакомство студентов с современными направлениями, трендами и видами перевода; 3) Использование различных моделей перевода и типов текста при обучении устному переводу; 4) Использование интерпретирующего подхода в обучении переводу после изучения теории перевода для установления связи между теорией и практикой, и применение более практического и систематического методов; 5) Использование лексических материалов которые включают речевые и ситуационные клише, наиболее употребляемую лексику общественно-политического и социально-экономического характеров и обучение постоянных эквивалентов названий организаций, партий, учреждений; 6) Развитие не только коммуникативного, операционального, стратегического и билингвального компетенций, а также языкового, речевого, текстообразующего и технического, которые входят в состав профессиональной компетентности переводчика; 7) Развитие навыков по редактированию, чтению, письму, аудированию, анализу и интерпретации; 8) Создание студентам как можно больших условий для практики в реальном мире.

Таким образом, требуется применять различные методики и постоянно повышать качество преподавания перевода на всех уровнях, чтобы квалифицировать успешных переводчиков на академическом и профессиональном уровнях.

Taghiyev Ilham Agabilal
Khazar University

THREE ‘C’ IN A BOAT TO SAY NOTHING OF THE ‘L’ (ENGLISH LINGUISTIC JOKES IN AZERBAIJANI)

Key words: *English humour, ambiguity, humour translation, untranslatability*

The purpose of the present research is to investigate some aspects of English humour that induce difficulties in translating it

into Azerbaijani. The three ‘C’ refer to content, context and co-text, but ‘L’ refers to laughter. The language of linguistic humour, that relies on structural and semantic ambiguity which can be devised intentionally or unintentionally, is highly motivated. Translators of humour encounter difficulties inherent in the structural-syntactic, lexical-semantic, cultural-aesthetic and stylistic-pragmatic features of the original text that require the deep knowledge of the source and target language (hereinafter SL and TL respectively) and culture. Unlike cultural and situational humour, linguistic jokes are usually shorter and lexically dense and that is why they tend to be more challenging, if not impossible at all in some cases, to be translated into other languages without losing their humorous effect. Investigation shows that the length of the humorous text is directly proportional to the extent of its translatability, i.e., the shorter is the text, the more difficult is its translation. One more important conclusion is that even a good translation that results in creating a very similar text in a target language may have nothing to do with humorous effect and laughter. Thus, laughter is in the ‘fourth dimension’ and does not necessarily follow the content, context or co-text in case they are transferred from the source language into the target language. This fact distinguishes between the translation of humour and other types of translation. In this regard, an attempt is made to categorize the challenges in translation of English humour into Azerbaijani and match them to the types of jokes aiming at finding out the relationship between them.

Valiyeva Nigar Chingiz

THE ART AND TYPES OF TRANSLATION

Key words: *international communication, knowledge, skills, competence*

In present-day globalizing world we may discuss different problems of translation, as for example, how to translate a variety of

English statements into the Azerbaijani language. It must be mentioned that translation plays a huge role in the cultural development of mankind. It existed from immemorial times. Today translation is considered to be the most serious kind of activity in the process of development of cross-cultural relations. International business communication necessarily involves qualitative translating services. There are various problems of translation, such as: lexico-grammatical, stylistic, terminological, and phraseological, but we well know that in modern time an interpreter must have not only knowledge and skills, but also a good competence. So the translator must also have general philological knowledge, since many translation problems can be solved only on a broad basis of linguistic competence.

As it is known, there are different kinds and types of synchronic and written translations: business and express as kinds, technical, juridical, medical, literary and economic as types. A lot of strict requirements are placed on quality of a written text. Texts that have a significant meaning at national level or texts that are indicative of a particular company's prestige or prestige of a whole state need to be worked on by responsible specialists and high-educated editors. In next researches we'll give a wide explanation of the different types of translations. They are the followings: *business-translation, express translation, technical translation, juridical translation, the translation of legal documents, translation of private documents, medical translation, literary translation, economic translation.*

As logic and the philosophy of language are closely related, philosophy of language has to do with the study of how our language engages and interacts with our thinking. Logic has an immediate impact on other areas of study. Studying logic and the relationship between logic and ordinary speech can help a person better structure his own arguments and critique the arguments of others. Many popular arguments are filled with errors because so many people are untrained in logic and unaware of how to formulate an argument correctly. Considering logical translation, we come to a conclusion to survey some kinds of logic.

AZƏRBAYCAN VƏ ƏRƏB DİLLƏRİNDƏ TİBBİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ QRAMMATİK EKİVALENTLİK PROBLEMI

Açar sözlər: *ekvivalentlik, tərcümə problemi, Azərbaycan dili, ərəb dili, tibbi terminologiya*

Terminlərin hər hansı texniki mətnin tərcüməsində mühüm əhəmiyyəti vardır. Texniki mətnləri tərcümə edərkən rast gəlinən əsas problemlərdən biri də ekvivalentlikdir. “Ekvivalent (mənalara oxşarlılığı və eynililiyi) tərcümə prosesinin əsas konsepsiyası olduğundan, ekvivalent tapmaq tərcümənin ən problemli mərhələsidir” [Argeg, 2015, 17].

Ekvivalentlik probleminin növlərindən biri də qrammatik ekvivalentlikdir. Bu problem müxtəlif səviyyələrdə özünü göstərə bilər. Söz səviyyəsindən mətn səviyyəsində.

Hər bir dilin özünəməxsus qrammatik qaydaları vardır ki, bu, tərcümə prosesində hədəf dillərdə söz və terminlərin qarşılığını tapmaqda müəyyən problemlərə səbəb olur. Qrammatik qaydalar hər bir dildə fərqlidir. “Qrammatika bir dildə birləşə bilən söz birləşmələri və sözlər kimi vahidlərdə müəyyən edilən qaydalar toplusudur” [Baker, 2011, 88]. Məxəz dilin və hədəf dilin qrammatik strukturuna yaxından bələd olmaq tərcüməçiyə geniş imkanlar yaradır. Həm də tərcümənin dəqiqliyini təmin edir.

Ərəb dili qrammatik sistemindən fərqli olaraq Azərbaycan dili qrammatik sistemində sayların, cinslərin və xəbər uzlaşmalarının çox az növü vardır. Məsələn, Azərbaycan dilində kişi və qadın cinsi arasında demək olar ki, fərq yoxdur. Məsələn, “müəllim” sözü ərəb dilinə *أستاذ* (k.c) və ya *أستاذة* (q.c) şəklində tərcümə olunur.

Beləliklə, aşağıdakı cümlə kontekstdən asılı olaraq ərəb dilinə iki üsulla tərcümə oluna bilər. Əvvəlcə hər iki cinsə görə ayrı-ayrılıqda cümlələr formasında və bu vəziyyətdə əgər kontekst düzgün

seçim etməyə kömək etmərsə, tərcüməçi “/” işarəsi vasitəsilə hər iki tərcümə formasını istifadə edə bilər:

“Müəllimin gələcək ay ürək əməliyyatına ehtiyacı vardır”

تَحْتَاجُ الْأُسْتَاذَةَ/الْأُسْتَاذَ إِلَى عَمَلِيَّةِ جِرَاحَةِ الْقَلْبِ فِي الشَّهْرِ الْمُقْبِلِ

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ərəb dilində cümlənin formasına təsir edən tək və cəm formalarından əlavə ikili formadan da istifadə edilir:

Çürük diş – السِّنُّ الْمُسْوَسُ (tək)

Çürük dişlər – السِّنَّانُ الْمُسْوَسَانُ (ikili forma)

Çürük dişlər – الْأَسْنَانُ الْمُسْوَسَةُ (cəm)

Beləliklə, tərcüməçi tərcümə prosesi zamanı hər iki dildə qarşılaşdığı tibbi terminlərin anlaşılmasının əhəmiyyətindən, əsas fikrin həssaslığından xəbərdar olmalı və məxəz və hədəf dillərdəki fərqli qrammatik aspektləri yadında saxlamalıdır.

Ədəbiyyat

1. Argeg.M.G. The problems of Translating Medical Terms from English into Arabic. Durham: Durham University Press, 2015, 265 p.
2. Baker.M. In other Words: A Course-book On Translation. London: Routledge, 2011, 352 p.

Вагабова Севда Давуд гызы
АУЯ

К ПРОБЛЕМЕ «ЛОЖНЫХ ДРУЗЕЙ» ПЕРЕВОДЧИКА

Ключевые слова: *ложные, друзья, переводчик, проблема, интернационализмы*

В переводоведении общеизвестным является понятие, представляемое как «ложные друзья переводчика». Наличие последних предполагает, на наш взгляд, противоположное понятие «верных друзей переводчика», которые оказывают в процессе перевода – как устного, так и письменного – незамени-

мую услугу. Они возникают при переводе разноплановых текстов – технических, общественно-политических, научных, юридических и др.

В практике перевода «верными друзьями» становятся в частности слова латинского происхождения, употребляющиеся в турецком языке. Многосторонние отношения с Турцией, разноплановые контакты с этой родственной страной, интерес к её истории, культуре, языку и т.д., просмотр телепередач на турецком языке позволяют легко распознавать такие французские слова, как «hélicoptère», «l'ascenseur», «la cravate» и др.

Для студентов переводческого факультета, обучающихся в частности переводу с французского языка на родной и наоборот, роль верных друзей, безусловно, выполняют интернациональные слова, которые с лёгкостью поддаются переводу. Однако их простое употребление, на наш взгляд, недостаточно для обеспечения адекватности перевода. В подобных случаях следует прибегать к девербализации, наряду с которой в процессе перевода особую роль приобретает наличие общего мировоззрения, кругозора, поскольку без экстралингвистических факторов не обходится ни один текстовый материал.

Рассмотрим перевод фрагмента текста научно-медицинской направленности: «Les cellules stromales ectopiques ont été traités avec de la 1,25 (OH) « D » (vitamine D active) et le profil d'expression génique a été analysé.» Здесь кругом одни друзья переводчика, причём они не ложные, а самые что ни на есть настоящие, что вроде должно облегчить процесс перевода. Так оно и есть: «Эктопические стромальные клетки были обработаны 1,25 (OH) DD (активным витамином D), и был проанализирован профиль экспрессии генов». Вроде перевод представлен, однако для большей уверенности в достоверности перевода недостаёт знания данной сферы науки. В подобном случае для достижения цели переводчик должен глубже вникнуть в проблему, разобраться с каждым термином в отдельности, и только тогда он может быть спокоен за перевод. Именно, исходя из

этого, высоко ценятся узкопрофильные специалисты со знанием иностранного языка. Переводчики, не являющиеся специалистами в той или иной области науки, обязательно должны «подружиться» с ней, с текстом, и только в этом случае перевод обещает быть успешным.

Yəhyayeva Elnarə Vaqif qızı
ADU

BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ ƏDƏBİ DİL NORMALARININ POZULMASI

Açar sözlər: *bədii tərcümə, hərfi tərcümə, fonetik norma, leksik norma, qrammatik norma.*

Ключевые слова: *литературный перевод, буквальный перевод, фонетическая норма, лексическая норма, грамматическая норма*

Key words: *literary translation, linguistic translation, phonetic norm, lexical norm, grammatical norm*

Azərbaycan dilçiliyində tarixi ənənəyə malik olan tərcümə işi müasir dövrdə yeni inkişaf yoluna qədəm qoymuşdur. Azərbaycan dili istər elmi, istərsə də bədii ədəbiyyatın tərcüməsi üçün bütün imkanlara malikdir. Müasir bədii tərcümə yalnız mətni bir dildən başqa dilə tərcümə etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda xalqlar arasında mədəni əlaqələrin yaranmasına xidmət edir. Odur ki, Azərbaycan dilinin ədəbi normaları, eləcə də canlı xalq danışığı dili nəzərə alınaraq uğurlu tərcümələr edilir.

Azərbaycan dilinə tərcümə, əsasən, iki yolla həyata keçirilir: orijinaldan tərcümə və ikinci dildən tərcümə. Orijinaldan edilən tərcümə, heç şübhəsiz, əsərin əsas məziyyətlərini saxlamaq baxımından daha məqsəduyğundur. Hal-hazırda bu cür tərcümələrə üstünlük verilir. Çünki ikinci dildən tərcümə zamanı mənbə dilin deyil, ikinci dilin dil və üslub xüsusiyyətləri tərcüməyə təsir edir. Bu, özünü canlı xalq danışığı dilindən olan nümunələrdə daha çox göstərir. Atalar sözlərinin, zərbi-məsəllərin dilimizdə alternativlərinin seçil-

məsi, frazeoloji vahidlərin ekvivalentinin tapılması hər iki dilin imkanlarından düzgün istifadəni şərtləndirir.

Müasir tərcümə əsərlərində özünü göstərən bir xüsusiyyət də ədəbi dil normalarının pozulması hallarıdır. Fonetik normanın, xüsusən, orfoqrafiya qaydalarının pozulması, durğu işarələrindən istifadə zamanı yol verilən xətlər tərcümə əsərlərinin keyfiyyətinə xələl gətirir və dilini ağırlaşdırır.

Tərcümə əsərlərində leksik normanın pozulması sinonimlərin düzgün seçilməməsindən, yersiz təkrarlara yol verilməsindən, sözlün hərfi tərcüməsinə üstünlük verilməsindən, eləcə də alınma sözlərdən, xüsusən də türk dilindən alınmış sözlərdən istifadə edilməsindən qaynaqlanır. Tərcümə əsərlərində hərfi tərcümə bəzən fikirlərin dolaşmış ifadə olunmasına səbəb olur. Sözlər kontekstə uyğun deyil, tam hərfi qarşılıqlığına uyğun seçilir ki, bu da məzmunun dərk olunmasına mane olur.

Qrammatik normanın pozulması bir çox hallarda mənanın təhrif olunmasına gətirib çıxarır. Şəkilçilərdən düzgün istifadə edilməməsi, sintaktik əlaqələrin pozulması mənanı dolaşdırır. Tərcümə zamanı xarici dilin cümlə quruluşunun tətbiq edilməsi mətnin ekspressivliyini azaldır.

Tərcümə əsərində bir xalqın tarixi, milli dəyərləri, dili öz əksini tapır. Başqa sözlə, tərcümə millətlərarası əlaqələrin yaranması və inkişafına xidmət edir. Bu əlaqələrə gedən yol savadlı tərcümədən keçir.

Yunusova Günel Xanlar qızı
ADU

XÜSUSİ ADLARIN TƏRCÜMƏSİ

Açar sözlər: xüsusi adlar, dəqiq tərcümə, onomastik variant, coğrafi adlar

Xüsusi adların tərcüməsi tərcüməçilər qarşısında hər zaman çətinliklər yaradır. Bəzən eyni ad müxtəlif tərcüməçilər tərəfindən müxtəlif formalarda təqdim edilir. Hesab edirik ki, məşhur adların

dilə və müəyyən millətin mədəniyyətinə uyğunlaşması kimi hal keçmişdə qalıb. İtalyan dilində bir neçə nümunəni nəzərdən keçirək: Karlo Dikens (Carlo Dickens), Leone Tolstoy (Leone Tolstoi), Qustavo Flober (Gustavo Flaubert), Volfanqo Amadeo Mosart (Volfango Amedeo Mozart) [1, səh.59].

Əslində belə təcrübələrə rast gəlmək olur. Məsələn, qraf Tolstoy amerikan mədəniyyətində Leo kimi məşhurdur. Leo *şir, aslan* kimi tərcümə olunur, onun onomastik variantı isə latın mənşəli *-leo-leonis* sözündən əmələ gələn ingilis xüsusi adıdır.

Lakin, tələffüzün rahatlığına, filoloji mühitin narahatçılığına meylliliyin özündə də məntiq var. Əgər tərcümə təcrübəsinin zəif tərəfinə toxunsaq, o halda çox ciddi filoloji tələblərə riayət yada düşür. Məsələn, *Anna Karenina* romanı ilə hamı tanışdır. Lakin, heç də hamıya məlum deyil ki, istənilən avropa dilində əsərin qadın qəhrəmanının soyadı, onun həyat yoldaşının soyadı kimi tələffüz olunacaq - *Karenin*. İngilis, fransız, alman, italyan, ispan dillərində soyad cinslərə görə dəyişmir. Uyğunluq meyarlarını deyil, ciddi tələbləri rəhbər tutsaq, romanın adının *Anna Karenin* olması mümkündür.

İstənilən dildə qəbul edilmiş beynəlxalq təşkilatların adları istisna olmaqla (Avropa İttifaqı-Unione Europa, Union Europeenne, European Union, Europäische Union), xüsusi adlar bildirən təşkilat adlarının tərcüməsi qarışıqlıq yarada bilər [2,səh.78].

Coğrafi ad bildirən universitet adları (məs: University of California, Washington University, Università degli Studi di Milano, Moskovskiy qosudarstvennyy universitet) tərcüməsi üçün çətinlik yarada bilər. Məsələn: Milan University (Milan Universiteti) adı tərcümədə çaşqınlığa səbəb ola bilər. Çünki Milanda onlarla bu ada uyğun gələn universitet var. Eyni vəziyyəti The University of California (Kaliforniya Universiteti)- ya aid etmək olar. Belə ki, dəqiq tərcümə zamanı Kaliforniyada yalnız bir universitet olması təsəvvürü yaranır. The Washington University (Vaşington universiteti) adının italyan dilinə Università di Vaşington tərcüməsi səhv hesab edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Кухаренко В.А. Имя собственное // Кухаренко В.А. Интерпретация текста. М., 1988. 110 стр .
2. Лотман Ю. М. Мир собственных имен. М., 1992. 106 стр.

Zeynalova Sənubər Surxay qızı
ADU

METAFORANIN TƏRCÜMƏ İMKANLARI HAQQINDA

Açar sözlər: *metafora, mətn, mədəniyyət, konsepsiya, uyğunluq*

Tərcüməçi mədəniyyətlər arasında vasitəçi vəzifəsini daşıyır. Bu vəzifənin öhdəsindən gəlmək üçün o, orijinalda verilmiş mətnin mənasını tam dərk etməli və əsas fikri tərcümə etdiyi dilin ifadə vasitələrinə uyğunlaşdırmalıdır. Bəzən mətn daxilində konkret fikir ifadə etmək qorxusu və ya emosional çalarlarla demək istədiyimiz hər hansı bir deyimi müxtəlif məcazlarla ifadə edirik. Fikrimizi daha çox ifadə etdiyimiz metaforaların oxucuya çatdırılmasında əsas yer tutan koqnitiv proseslər haqqındakı biliklər tərcümədə müxtəlif dil və mədəniyyətlərin təmsilçiləri arasında bəzi uyğunsuzluqlar yarada bilər. Hər bir xalqın öz tarixi, mədəniyyəti, ənənələri və davranışı olduğu üçün dünyanı fərqli görürlər. Hər bir insan ətrafında baş verənləri, yəni öz dünyasını fərqli şəkildə görür və qavrayır. Tərcüməçinin elmi cəhətdən nəzərdə tutduğu fikir olduğu kimi deyil, başqa mənada səslənə bilər.

Metafora vasitəsilə insanlar arasında ünsiyyət prosesləri, dil və mədəniyyətdə baş verən hadisələrin mahiyyəti anlaşılır. Metafora bir dil mühiti yaratmaq üçün ünsiyyətə nüfuz edir, anlaşmanı asanlaşdırır və kommunikasiya prosesini daha səmərəli edir. Metaforalar dildə mühüm rol oynayır, yeni bir konsepsiya kimi hadisələri səciyələndirmək funksiyalarını yerinə yetirir.

Metaforaların tərcümə olunma imkanları dilçilik və mədəni-fəlsəfi mövqə baxımından bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunur.

Çünkü hər cəmiyyətin məcazlar sistemi bir-birinə bənzəmir və bu zaman mədəni dəyərlərin tərcümə zamanı rəngarəngliyini pozmaq üçün maksimum bilik tələb olunur. Metaforların uğurlu tərcüməsi bir dil vahidi kimi əsasən bu meyarlara cavab verməlidir:

- a) adekvatlıq
- b) orijinala sadiqlik
- c) tamlıq, bütövlük

Tərcüməçi təkcə metaforun strukturuna deyil, həm də onun semantik məzmununa diqqət yetirməlidir. Ancaq dilin imkanları məhdud deyildir və buna görə də bir çox hallarda metaforanın müvəffəqiyyətli tərcüməsi yalnız orijinalın dilində onun versiyasına adekvat olmalıdır. Metaforaların tərcümə imkanlarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

- Metaforaya ekvivalent seçərkən müəyyən bir leksik vahidin və onun sintaktik rolunun təsviri mükəmməl ötürülməlidir – ekvivalent tərcümə

- Metaforik bir görüntünün qorunması üçün komponentləri izah etməyə imkan verən və orijinal sözün və ifadənin mənasını bədii şəkildə izah edən tərcümə yerinə yetirilməlidir - təsviri tərcümə

- İki və ya artıq komponent arasındakı tam uyğunsuzluq olmasa da, təsvirin elementləri arasında intensivliyin itkisinə və birbaşa əlaqəsinə görə üslub zəifləməsinin həyata keçirildiyi bir leksemin və ya ifadənin məzmununun qorunması - müqayisə ilə tərcümələr

- Transformasiya və kalka

Zeynalova Səbinə Əsgər qızı
ADU

EMİLİ DİKINSON POEZİYASINDA TƏRCÜMƏ PROBLEMI

Açar sözlər: *poeziya, ədəbiyyat, tərcümə, şeir, dil*

Dünya ədəbiyyatının klassikləri uzun illər Azərbaycan dilinə, bəlli olduğu kimi əsasən rus dili vasitəsilə çevrilmişdir. Dikinson

şeyrlərinin də Azərbaycan dilinə gec tərcüməsi və onun Azərbaycan ədəbiyyatında gec tədqiq olunması da bu baxımdan təbii qəbul oluna bilər.

Emili Dikinson türki-dünya şairi olduğu üçün şeyrləri ölümündən sonra aşkar olunduğundan gec də dünya xalqlarının dillərinə tərcümə olunub yayılmağa və tədqiq edilməyə başlamışdır.

Biz Emili Dikinsonun şeyrlərini rus, ispan, türk, fransız və azərbaycan dillərinə tərcüməsini araşdırarkən bir neçə məsələ diqqəti cəlb etdi və buna münasibət bildirmək lazım gəlir.

Birincisi, aparılan tədqiqatlara əsaslanıb demək olar ki, nə Dikinsonun şeyrlərinin orijinalında nə də ispan, fransız, türk dillərinə tərcüməsində şeyrlərinin adı yoxdur. Ancaq Aişə Nəbi Dikinson şeyrlərini azərbaycan dilinə tərcümə edərkən o, hər bir şeyrə ad vermişdir.

İkincisi, Emili Dikinson bütün şeyrlərini sərbəst vəznində yazmış, ispan, türk, fransız dillərinə də həmin formada, yəni original qorunaraq tərcümə olunmuşdur. Lakin, istər Heydər Orucov, istərsə də, Aişə Nəbi Dikinson şeyrlərini heca vəzni ilə dilimizə çevirmişdilər. Məsəl üçün şairənin məşhur 214-cü şeyri "I Taste a Liquor Never Brewed" misralarına diqqət yetirək: Xatırladaq ki, bu şeyr Dikinsonun sağlığında işıq üzü gördüyü şeyrlərdən biridir. Orijinalda başlıqsız verilsə də, bu şeyr ilk dəfə nəşr olunanda "The May- Wine" (May şərəbi) adı ilə nəşr olunmuşdur.

I taste a liquor never brewed –
From Tankards scooped in Pearl –
Not all the Frankfort Berries
Yield such an Alcohol!

Türk dilinə Sebahattin Özpələbiyıkların tərcüməsi:

Hiç köpüklenmemiş birlik özü
Tadıyorum-inciden oyulmuş kadehlerden-
Veremez-bütün yemişleri hatta Frankfurt'un-
Böylesi bir alkölü-

Azərbaycan dilində isə Ayişə Nəbinin tərcüməsində bu şeir bir başqa cür səslənir;

Dadına baxıram bu ləzzətli şərəbin
İncidən oyulmuş qədəhlərdə mən.
Hələ görməmişəm belə şərəbi
Çıxara canından Reynin bağları.

İspan ədəbi mühiti ilk dəfə olaraq Emili Dikinson şeirləri ilə tanış olur. Onun 1960-cı ildə qələmə aldığı və yuxarıda türk dilində təqdim etdiyimiz “I taste a liquor never brewed” - 214-cü şeirini X.Ximenes bu şəkildə tərcümə etmişdir:

Degusto un licor nunca destilado
en cálicestallados en perlas.
¡Ni todas la cubas del Rin
rinden un alcohol semejante!

MÜNDƏRİCAT

Abasova Leyla Qabil qızı (BDU) MÜASİR DÖVRDƏ UŞAQ BƏDİİ TƏRCÜMƏ ƏDƏBİYYATININ NƏŞRİ PROBLEMLƏRİ.....	3
Abbasova Sədaqət Abbas qızı (ADU) BƏDİİ TƏRCÜMƏDƏ ÇƏTİN TƏRCÜMƏ OLUNAN ELEMENTLƏR.....	4
Abdinova Hafizə Mobil qızı (AKU) TRANSLATION AND ITS SIGNIFICANT ROLE IN SOCIETY	6
Abdullayeva Cəmilə Ramiz qızı (ADU) FRAZEOLÖGİZMLƏRİN TƏRCÜMƏSİ ZAMANI QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR.....	7
Abuzərli Sevda Zakir qızı (ADU) “KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDA ZİREHLİ GEYİM ADLARI BİLDİRƏN REALİLƏRİN TƏRCÜMƏ EDİLMƏSİ ÜSULLARI	9
Alıyeva Günay Dilqəm qızı (ADPU) TƏRCÜMƏDƏ KEYS METODU.....	10
Allahyarova Sevda Ələsgər (ADU) TƏRCÜMƏNİN TƏDRİSİ, FORMA VƏ METOD	12
Аббасов Рафиг Илдырым оглу (АУЯ) ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА КИТАЙСКОГО ТЕКСТА	14
Агазаде Мялейкя Чингиз гызы (АУЯ) ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ ПАРФЮМЕРНО-КОСМЕТИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ФРАНЦУЗСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ).....	15
Александра Латария Шахиевна (Грузинский Технический Университет) ОСОБЕННОСТИ ГРУЗИНО-КИТАЙСКОГО ПЕРЕВОДА И СУЩЕСТВУЮЩИЕ ПРОБЛЕМЫ	17
Баğirova İlahə Sabir qızı (ATMU) TƏRCÜMƏ ZAMANI LÜGƏTLƏRDƏN İSTİFADƏ MEYARLARI	18
Bünyatova Aytən Bəxtiyar qızı (ADU) TƏRCÜMƏ ZAMANI BƏDİİ MƏTNİN LİNQVOKULTUROLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	20
Əhmədova Mətanət Əliağa qızı (ADU) HÜQUQİ TƏRCÜMƏNİN TƏDRİSİ ZAMANI TƏLƏBƏLƏRİN MƏNİMSƏMƏLİ OLDUĞU BİLİK VƏ BACARIQLAR	22

Əliyev Sabir (ADU) MÜƏLLİF SÖZLƏRİNİN TƏRCÜMƏSİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR.....	24
Əliyeva Aytən Ziyatxan qızı (ADU) KULTUROLOJİ ASPEKTDƏ MÜXTƏLİF TƏRCÜMƏ ÜSULLARI.....	25
Əliyeva Elmira Əyyub qızı (ADU) BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ SİFƏTLƏRİN YARATDIĞI PROBLEMLƏR.....	27
Əliyeva Kəmalə Həsənağa qızı (ADU) TƏRCÜMƏDƏ RESPEAKİNG PROQRAMININ TƏTBİQİ	28
Əliyeva Rəna Telman qızı (ADU) İDMAN TERMİNOLOGİYASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	30
Əliyeva Vüsalə Fikrət qızı (ADU) FRANSIZ ƏDƏBİYYATINDAN TƏRCÜMƏDƏ FRAZEOLJİ VAHİDLƏR.....	31
Əsgərova Ülkər Telman qızı (ADU) “ŞÜUR AXINI” ROMANININ TƏRCÜMƏSİNDƏKİ ÇƏTİNLİKLƏR. (CEYMS COYSUN “ULISS” ROMANI ƏSASINDA)	33
Əyyubova Xədicə (ADU) TƏRCÜMƏ XƏTASI VƏ ONUN NƏTİCƏLƏRİ.....	34
Gasimova Nushaba Həgverdi (AUL) TEACHING TRANSLATION: HOW TO TEACH CULTURAL ISSUES EFFECTIVELY TO BA STUDENTS	36
Gurbanova Rena Rizvan (Azerbaijan Tourism and Management University) SHALL AS A POLYSEMOUS WORD IN DIPLOMATIC TRANSLATION ...	38
Gurbanova Ulkar Aydın Azerbaijan Tourism and Management University THE DIFFICULTIES OF SLANG TRANSLATION IN FILMS	39
Hacıyeva Aytən Yunis qızı (ADU) QOHUM DİLLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ YARANAN ÇƏTİNLİKLƏR	41
Hacıyeva Minaxanım Əfqan qızı (ADU) TƏRCÜMƏNİN PRAQMATİK ASPEKTİ.....	42
Həmidova Nigar Şirxan qızı (ADU) TƏRCÜMƏDƏ MODAL FEİLLƏRİN İŞLƏDİLMƏSİ.....	44
Həsənova Nailə Sərxan qızı (ADU) BƏDİİ TƏRCÜMƏNİN XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	45
Həsənova Sevda Hüseyn qızı (ADU) DANIŞIQ LEKSİKASI VƏ TƏRCÜMƏ	47

Hüseynova Afət Ayaz qızı (ADU) TƏRCÜMƏ FAKÜLTƏSİNİN AŞAĞI KURSLARINDA ŞƏKİLLƏRDƏN İSTİFADƏ	49
Hüseynova Aidə Aydın qızı (UNEC) BƏDİİ TƏRCÜMƏDƏ MƏNADAN ANLAMA KEÇİDİN KONTEKSTUAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ	50
Hüseynova Fərqanə Rəfayıl qızı (Bakı Avrasiya Universiteti) SEMANTİKASINA GÖRƏ MÜXTƏLİF KÖKLÜ SÖZLƏRİN İNKARLIĞI İFADƏ ETMƏSİ VƏ TƏRCÜMƏ SƏVİYYƏSİ.....	52
Hüseynova Könül Rauf qızı (ADU) TƏRCÜMƏNİN TƏDRİSİNDƏ ƏSAS FAKTORLAR	53
Hüseynova Şəfəq Əsgər qızı (ADU) TƏRCÜMƏDƏ “YALANÇI DOSTLAR” PROBLEMİ	55
Xanızadə Pərvanə Olxan qızı (ADU) HÜQUQİ SƏNƏDLƏRDƏ RAST GƏLİNƏN İXTİSARLARIN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI (MÜASİR FRANSIZ DİLİNİN MATERIALLARINA ƏSASƏN)	56
Xəlilova Mələk Bəhrəm qızı (ADU) SİFƏTLƏRİN LEKSİK-FRAZEOLÖJİ TƏRCÜMƏ PROBLEMİ	58
Xudiyeva Emiliya Abdulla qızı (ADU) İBRİ DİLİNDƏ CİNS VƏ KƏMİYYƏT KATEQORİYASININ TƏRCÜMƏ ZAMANI YARATDIĞI PROBLEMLƏR	59
Халилова Ханым Абиляфаз (АУЯ) ПРЕПОДАВАНИЕ ПЕРЕВОДА (НА ОСНОВЕ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА)	61
İbrahimov Elçin Əli oğlu (ADU) AZƏRBAYCAN DİLİNDƏN TÜRKiYƏ TÜRKCƏSİNƏ TƏRCÜMƏLƏRDƏ YAŞANAN PROBLEMLƏR	63
İmanova Nahidə Mahmud qızı (ADU) İNTERNET TƏRCÜMƏ SİSTEMLƏRİ	64
İmanova S.R. (ADU) TƏRCÜMƏÇİ HAZIRLIĞI: MÜHÜM MƏDƏNİYYƏTLƏRƏRASI BACARIQLAR.....	66
İsayeva Xəyalə Məclum qızı (ADU) İNGİLİS DİLİNDƏKİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİ ZAMANI AKTUALLAŞDIRMANIN TƏDQIQI	68
İsgəndərova İlhamə Qərib qızı (ADU) REALİLƏRİN TƏRCÜMƏDƏ VERİLMƏSİ ÜSULLARI.....	69
İsmayılova Təranə Vahid qızı (Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti) TƏRCÜMƏDƏ REFERENSİAL MƏNALARIN VERİLMƏSİ	71

Исмаилова Фарида (АУЯ)	
ОБУЧЕНИЕ ПЕРЕВОДУ МЕДИЦИНСКИХ ТЕКСТОВ	73
Kərimov İbrahim Qurban oğlu (ADU)	
DİLDƏ SİSTEM VƏ ONUN TƏRCÜMƏ PROSESİNDƏ ROLU	75
Qəhrəmanova Zəhra Abbas qızı (ADU)	
İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ AÜTENTİK FİLM LƏRDƏN İSTİFADƏ ZAMANI TƏRCÜMƏDƏ YARANAN ÇƏTİNLİKLƏR.....	76
Quliyev İmran Elxan oğlu (ADU)	
FRANSIZ QƏZET MƏQALƏLƏRİNDƏ İRONİK İFADƏLƏRİN TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİNƏ DAİR	78
Quliyeva Zenfira Mürsəl qızı (ADU)	
AUDİTORİADA TƏRCÜMƏ ÜSULLARININ TƏDRİSİ.....	79
Quliyeva Jeyran Manaf gizi, Məmmədova İlhamə Mayis gizi <i>(Nakhchivan State University)</i>	
TEACHING TRANSLATION IN MODERN DAY ENGLISH CLASSROOM	81
Герайзаде Малахат Агабаба (АМУ)	
ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА МЕДИЦИНСКОГО ТЕКСТА.....	82
Məmmədova Aziza Gurban (Azerbaijan Tourism and Management University)	
TRANSLATION OF PLACE NAMES IN TOURIST TEXTS	85
Məlikli Kəmalə İzzət qızı (ADU)	
REALİLƏR VƏ ONLARIN TƏRCÜMƏ ZAMANI HƏDƏF DİLDƏ VERİLMƏ YOLLARI	86
Məlikova Gülnar Namaz qızı (ADU)	
REALİLƏRİN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI	88
Məmməd İlhamə Avtəndil qızı (ADU)	
SÖZALMA HADİSƏSİNDƏ TƏRCÜMƏNİN ROLU.....	89
Məmmədova Bənövşə (ADU)	
MÜƏLLİFİN VƏ TƏRCÜMƏÇİNİN DİL ŞƏXSİYYƏTİ KORRELYASIYASI – BƏDİİ TƏRCÜMƏNİN PROBLEMİ KİMİ.....	91
Məmmədova Günel Elmır qızı (Lənkəran Dövlət Universiteti)	
ATALAR SÖZLƏRİNDƏKİ KİŞİ CİNSİNİ XARAKTERİZƏ EDƏN VAHİDLƏRİN TƏRCÜMƏSİ	93
Məmmədova Rəhimə Qədir qızı (ADU)	
İSPAN DİLİNDƏ İCTİMAİ-SİYASİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ TRANSLİTERASIYA	94
Məmmədova Təranə Vaqif qızı (ADU)	
HÜQUQİ TƏRCÜMƏNİN PRAQMATİK MƏSƏLƏLƏRİ	96

Məmmədzadə Nilufər Bəhlul qızı (ADU)	
BƏDİİ TƏRCÜMƏ SAHƏSİNDƏ PROBLEMLƏR	98
Məsmə Zöhrab-Məcid (ADU)	
MAŞIN TƏRCÜMƏ SİSTEMİNİN TƏTBİQİNDƏ VACİB NÜANSLAR HAQQINDA	99
Muğalova Lamiə Tahir qızı (ADU)	
TƏRCÜMƏ SƏNƏTİ DİLLƏR VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI KOMMUNİKASIYANIN BİR İSTİQAMƏTİ KİMİ	101
Musayeva Püstəxanım Azər qızı (ADU)	
TƏRCÜMƏDƏ İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARININ YERİ VƏ ROLU	102
Mustafayeva Sahilə Bağır (ADU)	
BƏDİİ TƏRCÜMƏ ZAMANI RAST GƏLİNƏN PROBLEMLƏR	104
Nəbiyev Nəcəf Hüseyn oğlu UNEC	
FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI HAQQINDA ..	106
Orucova Sevinc Bəhrəm qızı (ADU)	
İQTİSADİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİ VƏ ONUN TƏDRİSİ HAQQINDA	107
Оруджева Ирина Гатемовна (АУЯ)	
СТИЛИСТИЧЕСКОЕ НИВЕЛИРОВАНИЕ ФОНЕТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ РОМАНА-ЭПОПЕИ М.ШОЛОХОВА «ТИХИЙ ДОН» ПРИ ИХ ПЕРЕДАЧЕ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК	109
Pirnazərova Gülənbər Məhərrəm qızı (ADU)	
BƏDİİ TƏRCÜMƏDƏ ORİJİNALLIĞIN SAXLANILMASI PROBLEMİ	111
Rəhimli Esmiralda (ADU)	
TƏRCÜMƏ TARİXİNƏ BİR NƏZƏR	112
Rzayeva Aynur Mirəli qızı (ADU)	
BƏDİİ MƏTNLƏRDƏ TƏRCÜMƏ OLUNMAYAN KOHEZİYA VASİTƏLƏRİ.....	114
Sadiqova Nailə Məmmədhüseyn qızı (ADPU)	
BƏDİİ İFADƏ VASİTƏLƏRİNİN TƏRCÜMƏSİ	115
Səfərova Günay Rəşad qızı (ADU)	
İBRİ DİLİNDƏ TƏRCÜMƏ İŞİNİN ƏSAS ÇƏTİNLİKLƏRİ	117
Səlimova Sevinc İbadulla qızı (ADU)	
ŞEKSPİRİZMLƏRİN İNGİLİS DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİNƏ DAİR.....	119
Сафарзаде Айсель Энвер кызы (АУЯ)	
МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ УСТНОМУ ПЕРЕВОДУ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ.....	121

Taghiyev İlham Ağabilal (<i>Khazar University</i>)	
THREE ‘C’ IN A BOAT TO SAY NOTHING OF THE ‘L’ (ENGLISH LINGUISTIC JOKES IN AZERBAIJANI).....	122
Vəliyeva Nigar Çhingiz	
THE ART AND TYPES OF TRANSLATION	123
Vəliyeva Kübra Sabir qızı (<i>AMEA Naxçıvan Bölməsi</i>)	
AZƏRBAYCAN VƏ ƏRƏB DİLLƏRİNDƏ TİBBİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ QRAMMATİK EKVİVALENTLİK PROBLEMİ.....	125
Вагабова Севда Давуд гызы (<i>АУЯ</i>)	
К ПРОБЛЕМЕ «ЛОЖНЫХ ДРУЗЕЙ» ПЕРЕВОДЧИКА	126
Yəhyayeva Elnarə Vaqif qızı (<i>ADU</i>)	
BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ ƏDƏBİ DİL NORMALARININ POZULMASI.....	128
Yunusova Günel Xanlar qızı (<i>ADU</i>)	
XÜSUSİ ADLARIN TƏRCÜMƏSİ.....	129
Zeynalova Sənubər Surxay qızı (<i>ADU</i>)	
METAFORANIN TƏRCÜMƏ İMKANLARI HAQQINDA.....	131
Zeynalova Səbinə Əsgər qızı (<i>ADU</i>)	
EMİLİ DİKINSON POEZİYASINDA TƏRCÜMƏ PROBLEMİ	132

Çapa imzalanıb: 27.03.2019.
Format: 60x84 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 8,75 ç.v. Tiraj: 100. Sifariş № 75.

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b
Tel./faks 596 21 44; (055) 715 63 99
e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az